

**CILJNI RAZISKOVALNI PROGRAM
»KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006-2013«**

**Raziskovalni projekt:
ZAPOSLOVANJE MLADIH V LUČI INSTITUCIONALNE UREDITVE TRGA
DELOVNE SILE IN ORGANIZACIJE IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA**

RAZISKOVALNO POROČILO 1. FAZE DELA

Dr. Angela Ivančič

Šifra projekta: V5-0290:

Financerja: Agencija R Slovenije za razvoj in raziskovanje
Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve

Štev. pogodbe: 1000-06-280290

Andragoški center Slovenije Ljubljana, marec 2007

Organizacija - prijaviteljica :
Andragoški center R Slovenije

Organizacija - soizvajalka:
Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede

Vodja projekta:
Dr. Angela Ivančič

Projektna skupina:
Dr. Angela Ivančič
Dr. Miroljub Ignjatovič
Dr. Vida Mohorčič Špolar
Mag. Martina Trbanc
KAZALO VSEBINE

UVOD.....	8
I. IZHODIŠČA ZA PREUČEVANJE.....	10
1. Uvod.....	10
2. Vloga institucij pri oblikovanju povezav med izobrazbo in delovnimi mesti.....	11
2.1. Izobraževalni sistem.....	11
2.2. Vloga regulacije trga delovne sile.....	11
2.3. Vloga formalne in neformalne socialne podpore.....	12
3. Konceptualna zasnova preučevanja.....	13
4. Opredelitev prve faze raziskave.....	14
4.1. Vidiki analize izobraževalnega sistema:.....	15
4.2. Vidiki analize trga delovne sile:.....	15
4.3. Vidiki analize demografskih in ekonomskih značilnosti.....	15
4.4. Vidiki analize socialno varstvene politike.....	15
5. Metodološki pristop k I. fazi.....	16
6. Reference.....	16
II. NACIONALNO POROČILO, SLOVENIJA.....	19
EKONOMSKI RAZVOJ IN TRG DELOVNE SILE.....	19
1. Ekonomski razvoj v obdobju tranzicije.....	19
1.1 Prehod v tržno gospodarstvo.....	19
1.2. Rast BDP v obdobju tranzicije.....	19
1.3 Sektorske spremembe.....	21
1.4 Velikost privatnega sektorja.....	25
1.5 Siva ekonomija.....	25
2. Razvoj na trgu delovne sile.....	26
2.1. Gibanja stopenj zaposlenosti v obdobju tranzicije.....	26
2.2 Izobrazbena struktura delovne sile.....	28
2.3.Fleksibilne oblike zaposlovanja.....	28
2.4. Vpliv demografskih sprememb.....	29
2.5. Ponudba in povpraševanje po delavcih v obdobju 2001-2005.....	29
2.6. Trendi v stopnji brezposelnosti v času tranzicije.....	33
2.7. Skupinsko-specifične stopnje brezposelnosti.....	35
2.8. Dolgotrajna brezposelnost.....	36
2.9. Regionalne razlike.....	37
3. Inštitucije trga dela.....	37
3.1. Zakon o delovnih razmerjih.....	38
3.2. Aktivna politika zaposlovanja.....	39
3.3. Pogajanja o plačah in minimalne plače.....	42
4. Reference:.....	43
ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA.....	45
1. Kratek zgodovinski pregled.....	45
2. Izobraževalni sistem v obdobju 1996 - 2004.....	46
3. Reforme slovenskega izobraževalnega sistema in stopnje izobrazbe.....	51
4. Ključne značilnosti slovenskega izobraževalnega sistema z vidika povezav z zaposlitvenim sistemom.....	54
4.1. Stratifikacija.....	54

4.2. Vertikalna dimenzija izobraževalnega sistema	55
4.3 Izobraževalni sistem in etnične manjšine	58
4.4. Horizontalna dimenzija izobraževalnega sistema	58
4.4. Organizacija poklicnega izobraževanja	62
4.5. Raven standardizacije	63
4.6. Kakovost izobrazbe v Sloveniji	64
4.7. Nekaterne druge dimenzije, ki vplivajo na izobrazbo prebivalstva	64
5. Reference	64
UKREPI SOCIALNE POLITIKE IN ZAPOSLOVANJE MLADIH	67
1. Uvod	67
2. Pravice v primeru brezposelnosti	67
1.1. Gibanje prejemnikov nadomestila za primer brezposelnosti in finančne pomoči.....	70
1.2. Zavarovanje za primer brezposelnosti in mladinska brezposelnost	71
2. Otroško varstvo	72
2.1. Organiziranost otroškega varstva	72
2.2 Otroški dodatek	75
2.3. Plačan porodniški dopust in starševski dopust ter starševski dodatek	75
2.4. Organiziranost dela v osnovni šoli in varstvo otrok	76
3. Medgeneracijski transferji	76
3.1. Zagotavljanje bivalnih pogojev	76
4. Zajamčeni minimalni resursi	78
4.1. Zajamčen dohodek in minimalni dohodek	78
4.2. Denarna socialna pomoč	78
5. Reference	79
III. PRIMERJALNA ANALIZA ZA SLOVENIJO, MADŽARSKO IN ESTONIJO	81
GOSPODARSKE RAZMERE IN RAZVOJ NA TRGU DELOVNE SILE.....	81
1. Gospodarske razmere	81
1.1. Bruto družbeni proizvod.....	81
1.2. Industrijsko prestrukturiranje	81
2. Razvoj na trgu delovne sile	82
2.1 Gibanja stopenj zaposlenosti	82
2.2 Izobrazbena struktura delovne sile	83
2.3 Fleksibilno zaposlovanje	83
2.4 Trendi v stopnji brezposelnosti	84
Strukturna neskladja na slovenskem trgu delovne sile.....	85
2.6. Zakonska zaščita zaposlitve	85
2.7. Ureditev pravice mladih, ki vstopajo na trg delovne sile, do zaposlitve.....	86
2.8. Aktivna politika zaposlovanja (APZ).....	86
2.9. Pogajanja o plačah in minimalna plača	87
IZOBRAŽEVALNI SISTEM	87
1. Glavne dimenzije strukture izobraževalnih sistemov v obdobju pred tranzicijo	87
2. Glavne dimenzije izobraževalnega sistema po prehodu v tržno gospodarstvo	88
3. Stratifikacija	90
4. Vertikalna dimenzija	90

5. Horizontalna dimenzija	92
6. Organiziranost poklicnega izobraževanja in vključenost gospodarstva.....	93
7. Raven standardizacije.....	93
8. Nekatere druge dimenzije, pomembne za kakovost izobraževanja (financiranje,	94

UKREPI SOCIALNE DRŽAVE V PODPORO MLADIM NA PREHODU IZ IZOBRAŽEVANJA V ZAPOSLOVANJE 96

1. Mladi na prehodu iz izobraževanja v zaposlovanje in sistem zavarovanja za primer brezposelnosti.....	96
2. Otroško varstvo	98
3. Medgeneracijski transferji.....	99
4. Zagotovljeni minimalni viri	99

PRILOGE 101

PRILOGA 1: RAZVOJ NA TRGU DELOVNE SILE NA MADŽARSKEM IN V ESTONIJI – PRIKAZ STATISTIČNIH PODATKOV 102

PRILOGA 2: GLAVNE ZNAČILNOSTI IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA NA MADŽARSKEM IN V ESTONIJI – PRIKAZ STATISTIČNIH PODATKOV 109

PRILOGA 3 : SHEMA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA V SLOVENIJI.. 115

PRILOGA 4: SHEMA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA NA MADŽARSKEM V POSTTRANZICIJSKEM OBDOBJU..... 116

PRILOGA 5 : SHEMA ESTONSKEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA 117

UVOD

V modernih družbah izobraževanje in poklicna struktura ter njuna medsebojna povezanost predstavljata ključni dejavnik mednarodnega konkurenčnega položaja družbe in kvalitete življenja prebivalstva. Tvorita tudi hrbtenico socialne stratifikacije neke družbe. Številne raziskave ugotavljajo, da je prvi pomembnejši položaj posameznika na trgu delovne sile ključen za njegove kasnejše karierne priložnosti.

Teorije poindustrijske družbe oz. družbe znanja največkrat utemeljujejo, da priložnosti, ki jih dajejo razvoj znanosti in tehnologije ter procesi globalizacije, lahko izkoristijo samo dobro izobraženi posamezniki. Ljudje, ki ostajajo na spodnji polovici izobrazbene hierarhije, pa so obsojeni na obrobje. Avtorji to najpogosteje dokazujejo s podatki o povečanem obsegu zaposlovanja v poklicih, za katere se zahteva višja raven izobrazbe in kvalifikacij, ter v storitvenih dejavnostih, in o zmanjševanju zaposlovanja v enostavnih poklicih ter v kmetijstvu in industriji. Tudi nacionalne in mednarodne statistične evidence kažejo, da se brezposelnost povečuje predvsem pri slabo izobraženi populaciji, kar je še posebej očitno za dolgotrajno brezposelnost. Ne glede na te splošne utemeljitve se, vsaj v evropskih državah, v zadnjem obdobju posebej izpostavlja problem zaposlitvenih priložnosti za mlade na prehodu iz šolanja, ki zagotavljajo kolikor toliko stabilno kariero. Gladkost prehodov mladih generacij iz equilibria), tip tržnega gospodarstva in tip socialne varnosti drug drugega dopolnjujejo.

Z uvajanjem tržnega gospodarstva v začetku 1990ih let se tudi v Sloveniji trg delovne sile postopno deregulira, čeprav ostaja zaposlitev za določen čas še vedno prevladujoča oblika. V fleksibilnih oblikah zaposlitve se največkrat znajdejo prav mladi ob prehodu iz šolanja v zaposlitev in v prvih letih zaposlitvene kariere. Po drugi strani reforme izobraževalnega sistema spodbujajo krepitev vezi med sistemom izobraževanja in usposabljanja ter sistemom zaposlovanja, kar naj bi olajšalo prehod iz izobraževanja v zaposlitev. Za enkrat evidence potrjujejo, da imajo bolje izobraženi mladi manj težav pri iskanju zaposlitve, tudi trajanje brezposelnosti je pri njih krajše kot pri slabše izobraženih. Vendar pa se je v zadnjem obdobju med brezposelnimi zvišal delež bolje izobraženih iskalcev prve zaposlitve. Kažejo se izrazita strukturna (geografska, poklicna) neskladja, pa tudi neenakost pri dostopu mladih žensk v primerjavi z mladimi moškimi, do zaposlitve. To vse narekuje, da se preučevanju te problematike nameni več pozornosti, ne samo na nacionalni ravni, ampak tudi v luči mednarodnih primerjav.

Ta projekt želi - ob upoštevanju najbolj tipičnih izobraževanja v zaposlitev predstavlja v večini evropskih držav resen ekonomski in socialni problem, zato se z njim vse bolj ukvarjajo teoretiki, raziskovalci in oblikovalci politik.

V zadnjem času teoretiki in raziskovalci vse bolj iščejo pojasnila za trende, s katerimi se države srečujejo, v institucionalnih ureditvah izobraževalnih sistemov in sistemov zaposlovanja. Ugotovitve kažejo, da je vpliv individualnih resursov na poklicne izide odvisen od specifičnih institucionalnih ureditev sistema izobraževanja in sistema trga delovne sile in povezav med njima (prim. Hannan in dr. 1997). Estevez-Abe in dr. (2001) so celo mnenja, da kvalifikacijska ravnovesja (skill teoretičnih modelov in ugotovitev dosedanjih preučevanj v zahodnoevropskih državah ter ob primerjavi z izbranimi centralno in vzhodnoevropskimi državami - ugotoviti, kako pomembne so v Sloveniji institucionalne strukture izobraževalnega in zaposlitvenega sistema ter njune povezave za poklicne priložnosti, ki jih daje izobrazba. Pri tem nas zanimajo zaposlitvene priložnosti mladih na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev, priložnosti za osnovanje stabilne zaposlitvene kariere ter prispevek ciljnih podpornih ukrepov socialne politike. Osrednji vprašanji, ki sta predmet preučevanja projekta, sta:

vpliv nacionalne institucionalne ureditve – sistem izobraževanja in usposabljanja in z njim povezane oblike trgov dela in ukrepov socialnih politik – na povezave med izobraževalnimi in poklicnimi dosežki mladih oz. na procese razporejanja na delovna mesta po končanem izobraževanju ter

posledice takšnih ureditev za zaposlitvene priložnosti in socialno stratifikacijo za mlade, ki končujejo šolanje, pa tudi za delavcev s poklicnimi izkušnjami.

Projekt je zasnovan tako, da bodo rezultati prispevali k prepoznavanju posledic že sprejetih specifičnih nacionalnih in evropskih političnih intervencijskih mehanizmov kakor tudi k oblikovanju novih, ki naj bi podpirali cilje zmanjševanja neenakosti in izboljševanja možnosti za integracijo mladih, ki končujejo izobraževanje, na trg delovne sile.

Delo na projektu potekal v naslednjih sklopih oz. fazah:

Prva faza: analiza glavnih dimenzij sistema izobraževanja in usposabljanja, njegovih povezav s trgom dela ter regulacije trga delovne sile in podpornih ukrepov socialne politike;

Druga faza: Široka empirična analiza povezav med izobraževanjem/izobrazbo in delovnimi mesti (podatki Evropske ankete o delovni sili);

Tretja faza: Podrobna analiza procesov razporejanja na delovna mesta, ki bo temeljila na longitudinalnih podatkih. V tem sklopu bomo kot posebno subpopulacijo, zaradi velikega poudarka na povečevanju vključevanja v terciarno izobraževanje, posebej izpostavili mlade s končano visokošolsko in univerzitetno izobrazbo, ki so zaključili šolanje v letih 2003 do 2006, pri čemer bomo skušali čim natančneje zajeti njihove izobraževalne usmeritve.

V tem poročilu je predstavljeno delo prve faze.

I. IZHODIŠČA ZA PREUČEVANJE

1. Uvod

V modernih družbah izobraževanje in poklicna struktura ter njuna medsebojna povezanost predstavljata ključni dejavnik mednarodnega konkurenčnega položaja družbe in kvalitete življenja prebivalstva. Tvorita tudi hrbtnico socialne stratifikacije neke družbe. Preučevanje prehodov iz izobraževanja v zaposlitev ugotavlja, kako dobro so mlade generacije integrirane na trge delovne sile in preko njih v širše socialno življenje. Številne raziskave ugotavljajo, da je prvi pomembnejši položaj posameznika na trgu delovne sile ključen za njegove kasnejše karijerne priložnosti.

Procesi globalizacije in razvoj tehnologije sprožajo pomembne spremembe v poklicni strukturi in strukturi dela. Hkrati je v zadnjih desetletjih prišlo v Evropskih državah do občutnega izboljšanja izobrazbe mladih, ki vstopajo na trg delovne sile. Pomembno se spreminjajo tudi prakse zaposlovanja. Vse te spremembe utemeljujejo potrebo po razumevanju razmerja med sistemom izobraževanja in usposabljanja in spremembami na trgu delovne sile. Še zlasti trdovratnost mladinske brezposelnosti v številnih evropskih državah in podaljševanje časa, potrebnega za osnovanje stabilnejše kariere zahteva, da se nameni posebna pozornost zgodnji integraciji na trg delovne sile. Nujno je razumevanje razmerij med sistemom izobraževanja in usposabljanja in spremembami na trgu delovne sile v različnih nacionalnih kontekstih. Za oblikovanje učinkovitih nacionalnih politik je potrebno identificirati pomembne dimenzije nacionalnih sistemov izobraževanja in usposabljanja ter sistemov trga delovne sile. Različne institucionalne ureditve v različnih državah pomenijo, da ni mogoče pričakovati, da bi lahko intervencije politike delovale na enak način v različnih kontekstih.

Medtem ko sta teorija človeškega kapitala in model doseganja socialnega položaja to vprašanje alokacije na delovna mesta obravnavala pretežno na podlagi vpliva individualnih resursov kot so izobrazba, delovne izkušnje in askriptivne značilnosti, se je v zadnjem obdobju pozornost raziskovalcev preusmerila na strukturne dejavnike, v katerih prihaja do izidov na trgu delovne sile (Kerckhoff 1995; Shavit in Müller 1998; Müller in Gangl 2003). Ugotovitve kažejo, da je vpliv individualnih resursov na poklicne izide odvisen od specifičnih institucionalnih ureditev sistema izobraževanja in sistema trga delovne sile in povezav med njima (prim. Hannan in dr. 1997). Estevez-Abe in dr. (2001) so celo mnenja, da kvalifikacijska ravnovesja (skill equilibria), tip tržnega gospodarstva in tip socialne varnosti drug drugega dopolnjujejo. Države z visoko ravnijo socialne varnosti imajo torej tudi visoko razvit in institucionaliziran sistem poklicnega izobraževanja (npr. Nemčija, Danska), medtem ko imajo države z nizko ravnijo socialne varnosti bolj splošen profil kvalifikacij (npr. ZDA, Irska). Po Estevez-Abe in dr. (2001) so tako razlike v kvalifikacijskih sistemih pomembne za pojasnjevanje razlik med državami na področju socialne stratifikacije in dohodkovne mobilnosti. V gospodarstvih z močno instituionaliziranimi sistemi poklicnega izobraževanja pritisk študentov na akademske kariere ni tako močan, saj imajo stabilno ekonomsko prihodnost, ker jih končanje osnovnošolskega in sekundarnega izobraževanja usposobi za poklicno usposabljanje, ki jih pripelje do relativno varnega delovnega mesta. V na splošno izobraževanje usmerjenem izobraževalnem sistemu, študenti s šibkimi akademskimi nagnjenji nimajo primerljivih priložnosti za izboljšanje svoje vrednosti na trgu delovne sile. Ker imajo prenosljive splošne spretnosti visoko vrednost, delodajalci mnogo manj cenijo poklicne kvalifikacije

2. Vloga institucij pri oblikovanju povezav med izobrazbo in delovnimi mesti

2.1. Izobraževalni sistem

Izobrazba in kvalifikacije so nedvomno ključni resursi, ki določajo individualne izide na trgu delovne sile. Na individualni dostop do izobrazbenih potencialov vplivajo institucionalne strukture izobraževalnega sistema kot so kurikuli, smeri, programi in povezave, kakor tudi pravila, ki upravljajo dostop do določenega tipa izobraževanja. Dosedanja preučevanja so opozorila na naslednje dimenzije organiziranosti izobraževalnih sistemov, ki se pojmujejo kot pomembne za procese prehajanja iz izobraževanja v zaposlitev in izide teh procesov: (1) obseg priložnosti, ki jih ponuja distribucija vzdolž različnih ravni izobraževalnega sistema (Allmendinger 1989; Hannan et al. 2001); (2) relativne prednosti sistemov, ki so organizirani z namenom zagotavljanja pretežno splošnega izobraževanja v primerjavi s sistemi, ki študente opremljajo s poklicnimi spretnostmi (Allmendinger 1989; Kerckhoff 1996, 2000; Shavit in Müller 1998, 2000); (3) oblika organiziranosti poklicnega izobraževanja – šolska ali dualna organizacija (Allmendinger 1989; Kerckhoff 1996; Shavit in Müller 1998, 2000; Ryan 2001); (4) stratificiranost izobraževalnih sistemov ali v kolikšnem obsegu se populacija razvršča v zgodnji izobraževalni karieri v posamezne izobraževalne tire različnih kurikulov, različnih šolskih zahtev in z različnimi priložnostmi in ovirami pri napredovanju do najvišjih stopnic izobraževalne lestvice (Allmendinger 1989); (5) fleksibilnost izobraževalnih povezav, ki omogoča različne priložnosti za korekcijo napačnih predhodnih odločitev; (6) stopnja standardizacije izobraževalne ponudbe (Allmendinger 1989).

Med omenjenimi dimenzijami bi lahko imela osrednjo vlogo poklicna specifičnost, saj se predpostavlja, da vpliva na relativno prevladovanje principov organiziranosti trga delovne sile. Z drugimi besedami, prispeva k oblikovanju strukture trgov delovne sile. Ta predpostavka temelji na ideji, da čim bolj so izobraževalni sistemi uspešni pri zagotavljanju standardiziranih in specifičnih poklicnih kvalifikacij, ki imajo takojšnjo in jasno vrednost za trg delovne sile, toliko verjetneje bodo potencialni zaposlovalci uporabljali izobrazbo kot signal v procesu usklajevanja delavcev in delovnih mest. Z ozirom na to znanstveniki ločijo med internimi trgi delovne sile (ITDS) in poklicnimi trgi delovne sile (PTDS) (Marsden 1990) ali kvalifikacijskimi in organizacijskimi prostori mobilnosti (Maurice et al. 1982; Müller in Shavit 1998). V t.i. kvalifikacijskih prostorih (ali PTDS) so trgi delovne sile prevladujoče strukturirani vzdolž poklicnih segmentov, povezanih z odgovarjajočimi tiri poklicnega izobraževanja v izobraževalnem sistemu (npr. nemški vajeniški sistem). V državah, kjer se zaposlovalci ne morejo zanašati na podoben sistem usposabljanja, je usposabljanje delovne sile bolj podjetniško specifično in povezano s specifičnimi potrebami individualnih podjetij in njihovih ITDS.

Raziskave ugotavljajo, da številne od omenjenih dimenzij sistemov izobraževanja in usposabljanja kakor tudi njihove povezave s trgom delovne sile korelirajo na nacionalni ravni, kar vodi k nastajanju različnih modelov integracije v trge delovne sile.

2.2. Vloga regulacije trga delovne sile

Nekateri avtorji (Lindbeck in Snower 1988) utemeljujejo, da regulacija trga delovne sile prispeva k delitvi na insiderje in outsiderje. Stopnja regulacije trga delovne sile vpliva na odločitve zaposlovalcev o najemanju delavcev, kajti v primeru močno zaščitene zaposlitev se ti srečujejo z visokimi stroški odpuščanja. Glede na ugotovitve preučevanj zaposlovalci kot odgovorov na visoke stroške odpuščanja določajo ostrejšše zahteve za dokazovanje

produktivnosti pri potencialnih zaposlenih. Takšne zaostrene zahteve lahko povzročajo problem pri mladih, ki prihajajo iz šolanja, saj jih označujeta oba omejitvena dejavnika, potreba po dodatnem usposabljanju in večja stopnja negotovosti, ki praviloma spremlja zaposlovanje neizkušenih mladih iskalcev prve zaposlitve. Regulacija trga delovne sile lahko zelo negativno vpliva na priložnosti na mladinskem trgu delovne sile, ker teži k zmanjševanju njegove dinamike in tako vpliva na stopnjo uspešnosti iskalcev zaposlitve (Gangl 2003; Gregg in Manning 1997; Bertola in Rogerson 1997).

So pa tudi nasprotna mnenja, po katerih lahko strožja regulacija trga delovne sile potencialno pozitivno vpliva na prehode iz izobraževanja v zaposlitev. To se lahko zgodi, če močni sindikati v povezavi s centraliziranim sistemom kolektivnih pogajanj in kooperativnih odnosov med korporativističnimi partnerji delujejo na način, ki omogoča ekonomsko vzdržne strukture integracije v mladinski trg delovne sile (Ryan 2001; Estevez-Abe et al. 2001). Kolektivni korporativistični naporji lahko vključujejo takšno določanje plač, ki spodbuja integracijo mladih v trg delovne sile na podjetniški in panožni ravni in tudi na ravni celotnega gospodarstva. Druge oblike lahko vključujejo še napore za razvoj skupnih izobraževalnih standardov na ravni nekega poklica ali dejavnosti ali vključevanje korporativističnih teles v oblikovanje in izvajanje kurikulov (Hannan et al. 1999).

Med evropskimi državami srečujemo velike razlike v striktnosti splošnega varovanja zaposlitve, regulacije delovnega časa in minimalne plače ali zagotavljanja nestandardnih oblik dela (OECD 1999b; Anxo in O'Reilly 2000; Cazes in Nesporova 2003). Na splošno se Velika Britanija in Irska obravnavata kot državi z dokaj nizko zaščito delavcev nasproti silam trga, medtem ko je regulacija trga delovne sile bolj izrazita v kontinentalni Evropi. Podobno obstajajo razlike tudi med državami centralne in vzhodne Evrope. Van der Velden in Wolbers (2003) v svojem preučevanju nista našla veliko evidence, ki bi podpirala učinke institucionalnih značilnosti povezanih z regulacijo trga delovne sile – še posebej strukture kolektivnih pogajanj in sindikalne organiziranosti – na izide na mladinskem trgu delovne sile. Kažejo pa se učinki ravni varnosti zaposlitev, vendar ob kontroliranju vpliva struktur izobraževalnega sistema ti učinki niso stabilni. Bertola, Blau in Kahn (2001) prav tako opozarjajo na dokaj dvoumne rezultate. Utemeljujejo, da imajo rigidnosti trga delovne sile negativen učinek na mladinski trg delovne sile samo v nekaterih državah. Hkrati pa Breen (2005) z analizo makro podatkov odkriva jasne učinke zaščite zaposlitve na to, koliko mladinska brezposelnost presega siceršnjo brezposelnost. Vendar se ta vpliv pojavlja samo v interakciji s strukturo in organiziranostjo izobraževalnega sistema, še posebej v povezavi s poklicno specifičnostjo na sekundarni ravni. Sistemi poklicnega izobraževanja, ki posredujejo specifične poklicne spretnosti in vključujejo močan element povezanosti z delom, zmanjšujejo obseg mladinske brezposelnosti z izravnavanjem negativnih učinkov ekstenzivne zaščite zaposlitve.

2.3. Vloga formalne in neformalne socialne podpore

Med drugimi dejavniki, pomembnimi za integracijo na mladinski trg delovne sile, raziskovalci opozarjajo na vlogo socialne države na splošno in posebej na učinke ukrepov za aktiviranje delovnih mest, ki so posebej usmerjena na mlade, ki vstopajo na trg delovne sile (Ryan 2001; Müller in Gangl 2003). Naraščajoča mladinska brezposelnost v 1980 ih letih je spodbudila javno politiko v številnih zahodno evropskih državah, da se je usmerila na bolj neposredne oblike aktivne intervencije na mladinski trg delovne sile. Kar nekaj držav - še posebej pa Francija in Velika Britanija – je razvilo številne programe, namenjene podpori mladih pri prehodu na trg delovne sile, največkrat kot mešanico pomoči pri iskanju dela,

delovnih izkušenj, osvežitveno izobraževanje in poklicno usposabljanje (pregled v Werquin 1999). V primerjavi z ostalim delom EU centralno in vzhodno evropske države potrošijo za ukrepe aktivne politike trga delovne sile znatno manj (Riboud, Sanchez-Paramo in Silva-Jauregui 2002). Seveda tudi tu prihaja do znatnih razlik med državami. Slovenija na primer porabi za to delež BDP, ki je desetkrat večji od estonskega, vendar še vedno ostaja na ravni španskega (Riboud, Sanchez-Paramo in Silva-Jauregui 2002; ILO 1999). Najpogostejši ukrepi, ki jih uporabljajo centralno in vzhodno evropske države so karierno svetovanje in informiranje v zavodih za zaposlovanje, materialna nadomestila zaposlovalcem, ki zaposlujejo mlade iskalce prve zaposlitve ter različne oblike izobraževanja in usposabljanja za brezposelne (CEDEFOP 2001).

Prav tako ni mogoče zanemariti vloge neformalne socialne podpore (družina in socialne mreže); ta se je dokazala kot pomemben vir pomoči mladim v južni Evropi, ki so končali šolanje (Iannelli in Soro Bonmati 2003). Gallie, Kostova in Kuchar (2001) utemeljujejo, da je podpora skupnosti v številnih centralno in vzhodno evropskih državah (npr. Češka republika, Slovaška in Bolgarija) neučinkovita kar zadeva kompenzacijo šibke socialne zaščite v pogojih vztrajne brezposelnosti. Foti, Trbanc in Ignjatović (2005) ugotavljajo, da je za te države značilnejše, da zagotavljajo varstvene mreže v primeru brezposelnosti močnejše medgeneracijske in družinske vezi, vendar evidenca ne prispeva k trdnejšim zaključkom.

3. Konceptualna zasnova preučevanja

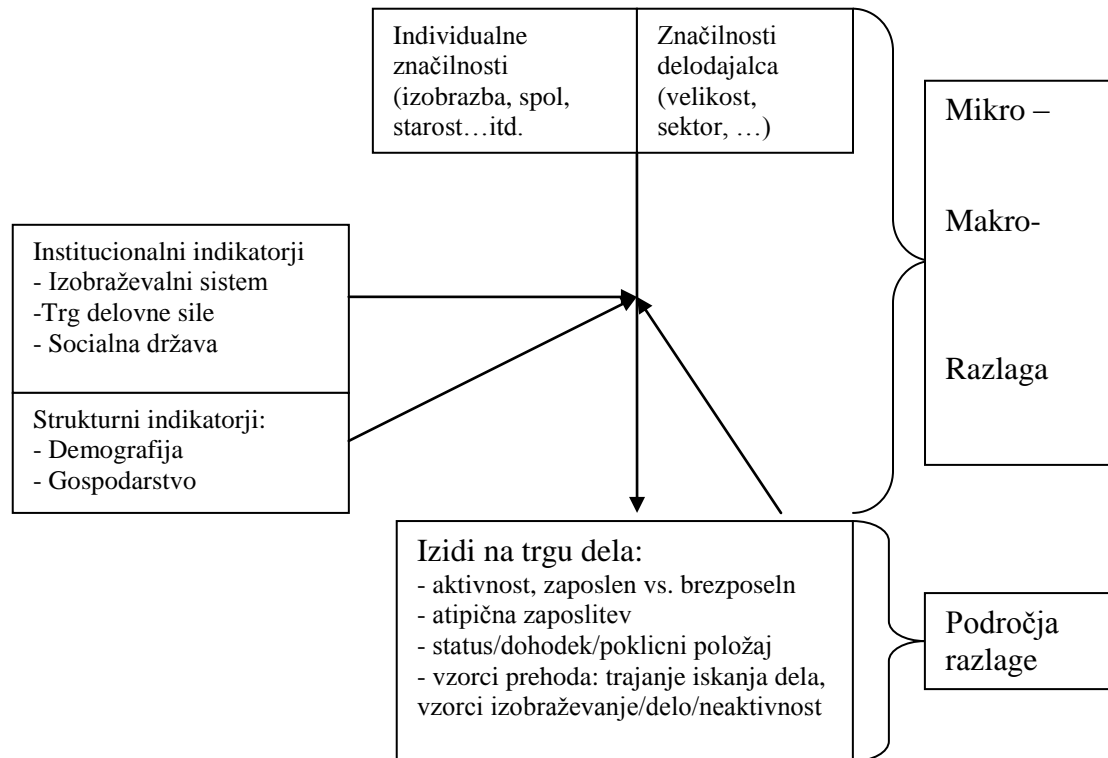
Izhodišče za razumevanje vpliva izobraževanja na procese razporejanja na delovna mesta predstavljajo teoretični modeli usklajevanja delavcev in delovnih mest (*job matching models*), ki na splošno pojasnjujejo zakaj naj bi izobraževanje vplivalo na izide na trgu delovne sile. Najbolj obetajoči so usklajevalni modeli. (prim. Logan 1996; Granovetter 1981; Kalleberg in Sørensen 1979).

Ti modeli opisujejo izide dvostranske odločitve kot rezultanto součinkovanja struktur priložnosti in preferenc akterjev. Do uskladitve med posamezniki (s specifičnimi izobrazbenimi kvalifikacijami) in delovnimi mesti (ki zahtevajo izvajanje določenih nalog) pride, če dajejo zaposlovalci prednost prosilcem, ki ustrezajo za določeno delo, pred alternativo nesklentve pogodbe, pri čemer se hkrati zdijo tudi prosilcem pogoji dela ustrezni in jim dajejo prednost pred alternativo brezposelnosti ali nadaljevanja izobraževanja. Pričakovati je, da ljudje težijo k pridobitvi dela, ki obljublja ustrezna povračila za njihovo vlaganje v izobraževanje in usposabljanje, najsi bo v obliki kakovosti dela, denarnih ali nematerialnih nagrad ali kot stopnica na poti k boljši prihodnji karieri. Od zaposlovalcev pa pričakujemo, da bodo rekrutirali tiste iskalce zaposlitve, ki jih ocenjujejo kot najbolj produktivne in najcenejše z vidika opravljanja dela, ki ga terja delovno mesto. Ker skladnost med spretnostmi, ki se terjajo za opravljanje dela, in usposobljenostjo prosilca za zaposlitev ni nekaj, kar bi bilo enostavno ugotoviti, se zaposlovalci soočajo s problemom ocenjevanja. To največkrat rešujejo s pomočjo diplom in spričeval prosilcev za zaposlitev. Splošen izid takšne skupne odločitve in alokacijskega procesa se bo odražal v socialni stratifikaciji tranzicijskih procesov preko dejavnikov kot so kvalifikacije, spol ali socialno in etnično poreklo.

Lahko predpostavljamo, da so splošni mehanizmi, ki pripeljejo do uskladitev med posameznikom in delovnim mestom ali serijo zaporednih delovnih mest, v različnih državah v temelju enaki, institucionalni in strukturni pogoji, pod katerimi pride do odločitev individualnih akterjev, pa se lahko pomembno razlikujejo skozi čas in med državami. Po ugotovitvah dosedanjih preučevanj so značilnosti izobraževalnih sistemov, povezanost kvalifikacij in delovnih mest na trgu delovne sile, zaščita delovne sile in sistemi socialne varnosti najbolj vidni institucionalni dejavniki, ki vplivajo na razlike med državami v

povezavah med izobraževanjem in delom in še posebej v vzorcih prehodov iz izobraževanja v zaposlitev (Kerckoff 1996; Hannan et al. 2001; Müller in Shavit 1998; Marsden 1997).

Slika 1: Teoretični model preučevanja – mikro raven (Logan 1996; Mueller/Gangl 2003)

4. Opredelitev prve faze raziskave

Prva faza raziskave zajema analizo glavnih dimenzij sistema izobraževanja in usposabljanja, gospodarskih razmer in trga delovne sile ter ukrepov socialne države (politike), ki so povezani s ponudbo in povpraševanjem na trgu delovne sile. Na podlagi zbranih podatkov bodo v nadaljevanju opredeljeni institucionalni in strukturni indikatorji, ki bodo uporabljeni pri analizi mikro podatkov. V tem sklopu poteka tudi primerjava razmer v Sloveniji z Madžarsko in Estonijo. Madžarska je bila izbrana kot država, ki je, podobno kot Slovenija, vstopala v tržno gospodarstvo s precejšnjimi prednostmi in se obravnava kot najuspešnejša tranzicijska država. Po drugi strani je bil za Estonijo značilen izrazito liberalen pristop k uvajanju tržnega gospodarstva v obdobju tranzicije, uspela je uveljaviti visoko stopnjo fleksibilnosti trga delovne sile. Danes kazalci gospodarskih dosežkov kažejo na njen pospešen gospodarski razvoj.

4.1. Vidiki analize izobraževalnega sistema:

- Stratifikacija in diferenciacija (v kolikšnem obsegu se šolska populacija razporeja v različne programe in smeri že na začetku izobraževalne kariere ter priložnosti in ovire za horizontalno in vertikalno napredovanje po izobraževalni vertikali);
- Vertikalna dimenzija (ponujene priložnosti vzdolž različnih ravni izobraževanja in dostop do teh priložnosti);
- Horizontalna dimenzija (relativne prednosti sistemov s poudarkom na splošnem izobraževanju glede na sisteme, ki učence opremljajo s poklicnimi spretnostmi);
- Organiziranost poklicnega izobraževanja (dualni sistem, šolska organizacija, kombinacija; sodelovanje);
- Standardizacija izobraževalnih izidov (ali kvaliteta izobraževanja dosega enotne standarde na nacionalni in delodajalci preko spričeval in diplom dobivajo relevantno informacijo o kakovosti dosežene izobrazbe)
- Fleksibilnost izobraževalnih poti.

4.2. Vidiki analize trga delovne sile:

- vzorci aktivne participacije na trgu delovne sile
- značilnosti in struktura brezposelnosti
- institucionalna ureditev trga delovne sile (zakonska zaščita zaposlitve, aktivna politika na trgu delovne sile usmerjena na mlade, ki prihajajo iz šolanja, načini regulacije delovnih razmerij).

4.3. Vidiki analize demografskih in ekonomskih značilnosti

- gospodarska rast
- strukturne spremembe na področju gospodarskih sektorjev
- spremembe v starostni strukturi delovne sile
- druge pomembne spremembe (učinki ekspanzije izobraževanja, spremembe v izobrazbenih in kvalifikacijskih zahtevah delovnih mest, v poklicni strukturi).

4.4. Vidiki analize socialno varstvene politike

Če sledimo Esping-Andersenu (1990), komparativne analize držav blaginje uporabljajo kvantitativno metodologijo, da bi primerjale posamezne dimenzije produkcije blaginje v različnih državah. Ključni indeks, ki ga je avtor uporabil leta 1990, v zadnjem času pa tudi Scruggs and Allan (2006), je t.i. dekomodifikacijski indeks, ki poskuša meriti širokopoteznost držav na področju socialnih dajatev oz. v kolikšnem obsegu se lahko posamezniki zanašajo na to, da bodo z dohodki izven zaposlitve lahko zagotavljali sebi in družini dostojno življenje. Glede na omenjeno je analiza usmerjena na:

- programe zaščite v primeru brezposelnosti (na podlagi zavarovanja za primer brezposelnosti), njihov obseg in pogoje za dostop;
- spremembe v delitvi bremena skrbi za družino med državo in družinami, predvsem ženskami (izdatki za izvajanje družinske politike v denarju in v naravi, kakor tudi vključenost otrok v otroško varstvo in možnosti, ki jih daje organizacija osnovne šole za usklajevanje varstva in skrbi za otroke);

- medgeneracijske transferjev, pri čemer se omejujemo na dostopnosti mladih brezposelnih do ustreznih bivalnih pogojev
- dostop do denarnih socialnih pomoči

5. Metodološki pristop k I. fazi

Uporabljena je bila analiza literature ter analiza statističnih podatkov. Kar zadeva literaturo smo se naslonili na obstoječe raziskave, strokovne analize, poročila zakonodajo ter razvojne dokumente na področju posameznih politik. Dopolnili smo jih z nacionalnimi statističnimi podatki (statistični letopis, statistične informacije, poročila Zavoda R Slovenije za zaposlovanje) in podatki iz nekaterih mednarodnih baz (Euridyce, EUROSTAT, ILO, UNESCO, TRANSMONEE).

Primerjalna analiza z Madžarsko in Estonijo je bila narejena z uporabo podatkov nacionalnih makro poročil, ki so nastala v okviru mednarodnega projekta Izobraževalni sistemi in trgi delovne sile v centralnih in vzhodno evropskih tranzicijskih državah (Education Systems and Labour Markets in Central and Eastern European Transition Countries), ki ga koordinira Mannheim Institute for European Social Studies in s katerim je povezana tudi ta raziskava. Predvsem za opis izobraževalnih sistemov je bila uporabljena tudi baza Euridyce (Eurybase).

6. Reference

- Allmendinger, J.* (1989): Educational Systems and Labour Market Outcomes. *European Sociological Review*, vol. 5, št.3, Dec., str. 231-250.
- Anxo, D. and O'Reilly, J.* (2000). 'Working-time regimes and transitions in comparative perspective', in O'Reilly, J., Cebrián, I. and Lallement, M. (Eds.) *Working-time Changes. Social Integration through Transitional Labour Markets*. Cheltenham, Edward Elgar, str. 61-90.
- Bertola, M. G. and Rogerson, R.* (1997). 'Institutions and Labour Reallocation'. *European Economic Review* 41: 1147-1171.
- Bertola, M. G., Blau, F. D. and Kahn, L. M.* (2001). 'Comparative Analysis of Labour Market Outcomes: Lessons for the United States from International Long-Run Evidence', in Krueger A. B. and Solow R. (Eds.) *The Roaring Nineties: Can Full Employment be Sustained?* New York: Russell Sage Foundation.
- Breen, Richard* (2005) 'Explaining Cross-national Variation in Youth Unemployment: Market and Institutional Factors', *European Sociological Review* 21(2): 125-134
- Cazes, S. and Nesporova, A.* (2003). *Labour markets in transition: Balancing flexibility and security in Central and Eastern Europe*, Geneva, International Labour Organisation.
- CEDEFOP* (2001). *The transition from education to working life. Key data on vocational training in the European Union*. Cedefop Reference series. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Fotí, K., Trbanc, M. in M. Ignjatović* (2005), *Young People in the Labour Market in Hungary and Slovenia: Problems and Perspectives*.
- Estevez-Abe, M. Iversen, T. and Soskise, D.* (2001). 'Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State', in Hall, P.A. and Soskise, D. (Eds.) *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford, OUP, str. 145-183.
- Gallie, D., Kostova, D. and Kuchar, P.* (2001). 'Social consequences of unemployment: an East-West comparison', *Journal of European Social Policy* 11(1), 39-54.

- Gangl, M. (2003). *Unemployment Dynamics in the United States and West Germany: Economic Restructuring, Institutions, and Labour Market Processes*. Heidelberg, Physica-Verlag.
- Granovetter, M. (1981). 'Toward a sociological theory of income differences', in Berg, I. (Ed) *Sociological Perspectives on Labor Markets*. New York, Academic Press, 11–47.
- Gregg, P. and Manning, A. (1997). 'Labour market regulation and unemployment', in Snower, D.J. and G. de la Dehesa (eds.) *Unemployment Policy: Government Options for the Labour Market*. Cambridge, Cambridge University Press, str. 395-429.
- Hannan, D. F., D., Raffe in E., Smith (1997). *Cross-National Research on School to Work Transition: An Analytical Framework*. V P. Werquin, R. Breen in J. Planas (ured.) *Youth Transition in Europe: Theories and Evidence*. Marseille: CEREQ.
- Hannan, D. F. in dr. (1999). *A Comparative Analysis of Transitions from Education to Work (CATEWE). A Conceptual framework*. ESRI Working Paper št. 138(a). Dublin: Economic and Social Research Institute.
- Hannan D. F. in dr. (2001), *The effect of national institutional difference on education/training to work transition in Europe: a comparative research project (CATEWE) under the TSER programme*. In: *Training in Europe. Second report on vocational training research in Europe 2000, background report*. Volume 3. Ed. By Descy, Pascaline and Manfred Tessaring. CEDEFOP, str. 43-90.
- ILO (1999). *Employment and Labour Market Policies in Transition Economies*. Geneva, International Labour Office.
- Iannelli, C. and Soro Bonmatí, A. (2003). 'Transition pathways in Italy and Spain: different patterns, similar vulnerability?', Müller, W. and Gangl, M. (eds) *Transitions from Education to Work in Europe: The Integration of Youth into EU Labour Markets*. Oxford, Oxford University Press, str. 212-250.
- Kalleberg, A. L. and Sørensen, Å. B. (1979). 'The Sociology of Labor Markets', *Annual Review of Sociology*, 5: 351–379.
- Kerckhoff, A. C. (1996). 'Building conceptual and empirical bridges between studies of educational and labour force careers', in Kerckhoff, A. C. (Ed.), *Generating Social Stratification: Toward a New Research Agenda*. Boulder, Westview Press, str. 37-56.
- Kerckhoff, A.C. (2000). 'Transition from school to work in comparative perspective', in Hallinan, M. T. (Ed.). *Handbook of the sociology of education*. New York/Boston, Kluwer Academic/Plenum Publishers, str. 543–574.
- Kerckhoff, A. C. (1995): *Institutional Arrangements and Stratification Processes in Industrial Societies*. *Annual Review for Sociology*, vol. 15, str. 323-347.
- Lindbeck, A. and Snower, D.J. (1988). *The insider-outsider theory*. MIT Press, Cambridge, MA
- Logan, J. A. (1996). 'Opportunity and Choice in Socially Structured Labor Markets', *American Journal of Sociology*, 102, str.114–160.
- Marsden, D. (1997). 'The approaches of economists to the relationship between training and work', in Jobert, A., Marry, C. Tanguy, L. and Rainbird, H. (Eds.), *Education and Work in Great Britain, Germany and Italy*. London, Routledge, str. 192-207.
- Marsden, D. (1990). *Institutions and Labour Mobility: Occupational and Internal labour Markets in Britain, France, Italy and West Germany*. V R. Brunetta in C. Dell'Aringa (ured.), *Labour relations and Economic Performance*. Houndmills: MacMillan, str. 414-438.
- Maurice, M., F. Sellier in J. J. Silvestre (1982). *Politique D'education et Organisation Industrielle en France et en Allemagne*. Essai D'analyse Sociétal. Paris: Presses Universitaires de France.

- Müller, W. in Gangl, M. (2003) The Transition from School to Work: A European Perspective. In: Transition from Education to Work in Europe', in Müller, W. and Gangl, M. (ured.) The Integration of Youth into EU Labour Markets. Oxford, str. 1-22.*
- Müller, W. and Shavit, Y. (1998). 'The Institutional Embeddedness of the Stratification Process: A Comparative Study of Qualifications and Occupations in Thirteen Countries'. In: Shavit, Yossi and Müller, Walter (Ured.): From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations. Oxford, Clarendon Press, str. 1-48.*
- OECD (1999), 'Employment Protection and Labour Market Performance', Employment Outlook 61, 47-132. Paris, OECD.*
- Riboud, M., Sánchez-Páramo, Carolina, and Silva-Jáuregui, Carlos (2002), 'Does Eurosclerosis Matter ? Institutional Reform and Labor Market Performance in Central and Eastern Europe', World Bank Technical Paper No. 519.*
- Ryan, P. (2001). 'The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective'. Journal of Economic Literature, 39. 34-92.*
- Shavit, Y. and Müller, W. (ured.) (1998). From School to Work: A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations. Oxford, Clarendon Press.*
- Shavit, Y. and Müller, W. (2000). 'Vocational Secondary Education. Where Diversion and where Safety Net?' European Societies 2, str. 29-50.*
- Werquin, P. (1999). Youth labour market entrance in France, OECD (ed) Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market. Paris, OECD, str. 265-288.*
- Van der Velden, R. and Wolbers, M. (2003). 'The Integration of Young People into the Labour market: The Role of Training Systems and Labour market Regulation', in Müller, W. and Gangl, M. (eds.) The Integration of Youth into EU Labour Markets. Oxford, OUP, str.186-211.*

II. NACIONALNO POROČILO, SLOVENIJA

EKONOMSKI RAZVOJ IN TRG DELOVNE SILE

1. Ekonomski razvoj v obdobju tranzicije

1.1 Prehod v tržno gospodarstvo

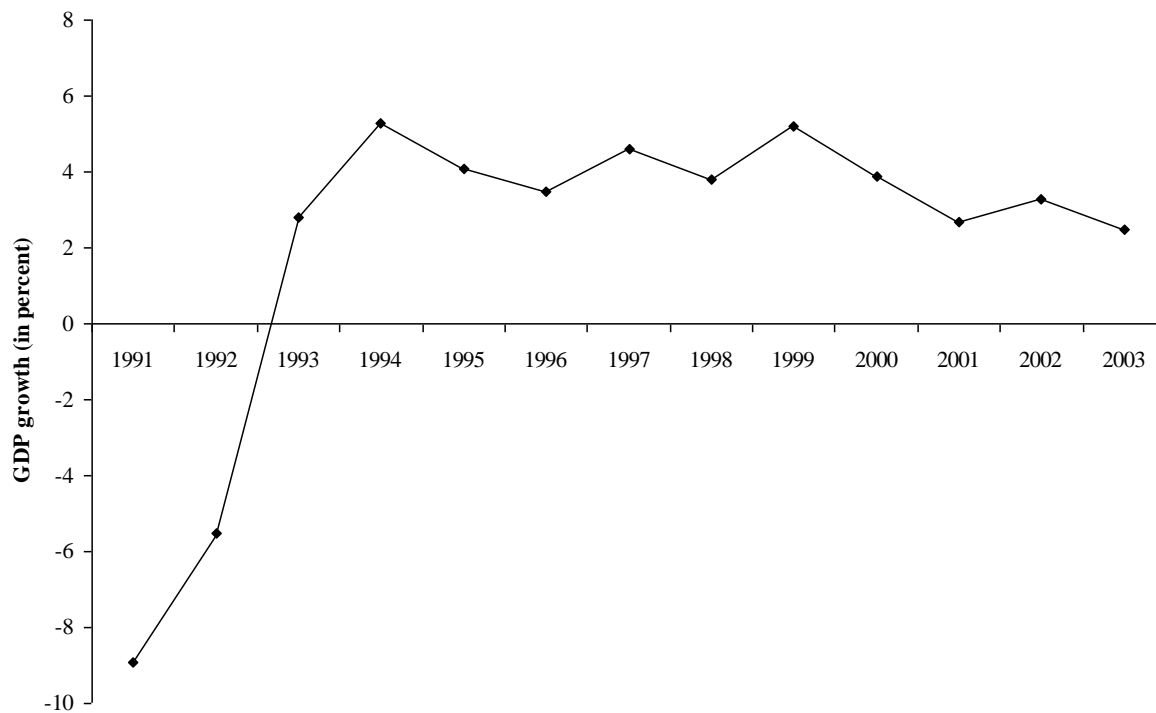
Začetna makroekonomska situacija v Sloveniji se je pomembno razlikovala od situacije v drugih centralno in vzhodno evropskih (CEE) tranzicijskih državah. Že leta 1989 je Slovensko gospodarstvo prešlo iz ponudbeno omejenega na povpraševalno omejenega. Mencinger (1955: 211) utemeljuje, da so bili makroekonomski učinki tranzicije iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo za Slovenijo pomembnejši kot učinki tranzicije iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo, saj se je morala prilagajati, ne samo zahtevam tržne ekonomije, marveč tudi izgubi nekdanjih jugoslovanskih trgov. Zadnje je posebej prizadelo industrijo, ker je bil večji del njenih proizvodov prilagojen prav tem trgov. Slovenski trg je bil premajhen, da bi jih lahko absorbiral, hkrati je bila slovenska proizvodnja preveč nekonkurenčna, da bi lahko prodrla na mednarodne trge, zato je bilo gospodarstvo prisiljeno opustiti ta del proizvodnje, kar je pomembno vplivalo na gibanja na slovenskem trgu dela.

Analize tranzicije ugotavljajo, da se je v prvih letih tranzicije vloga države znatno povečala, namesto da bi se zmanjšala. Ustanovljene so bile številne paradržavne institucije z velikimi pooblastili in nadzorno močjo nad gospodarstvom. Vloga države se je močno okrepila tudi v materialnem smislu, saj je prevzela finančna bremena preteklosti. Participacija državnih ustanov naj bi olajšala začetke prestrukturiranja gospodarstva. Tudi počasen razvoj minimalnega institucionalnega okvirja za delovanje tržnega gospodarstva je povzročil povečanje vloge državne intervencije. Počasna privatizacija je imela negativen vpliv tudi na prestrukturiranje podjetij, saj ta niso dobila lastnikov, ki naj bi prevzeli stroške. Prišlo je do zamujanja v sprejemanju poslovnih odločitev in pri prilagajanju na zaostrene pogoje poslovanja. Tako je vlada sprejemala različne interventne ukrepe, s katerimi je pomagala podjetjem in organizacijam v finančnih težavah. Na začetku so bile to pasivne in indirektno intervencije večjemu številu podjetij, ki so zašla v težave iz objektivnih razlogov. Pozneje je država prevzela aktivno vlogo s poddržavljanjem nekaterih večjih podjetij pred bankrotom, subvencije pa so se plačevale neposredno iz državnega proračuna.

1.2. Rast BDP v obdobju tranzicije

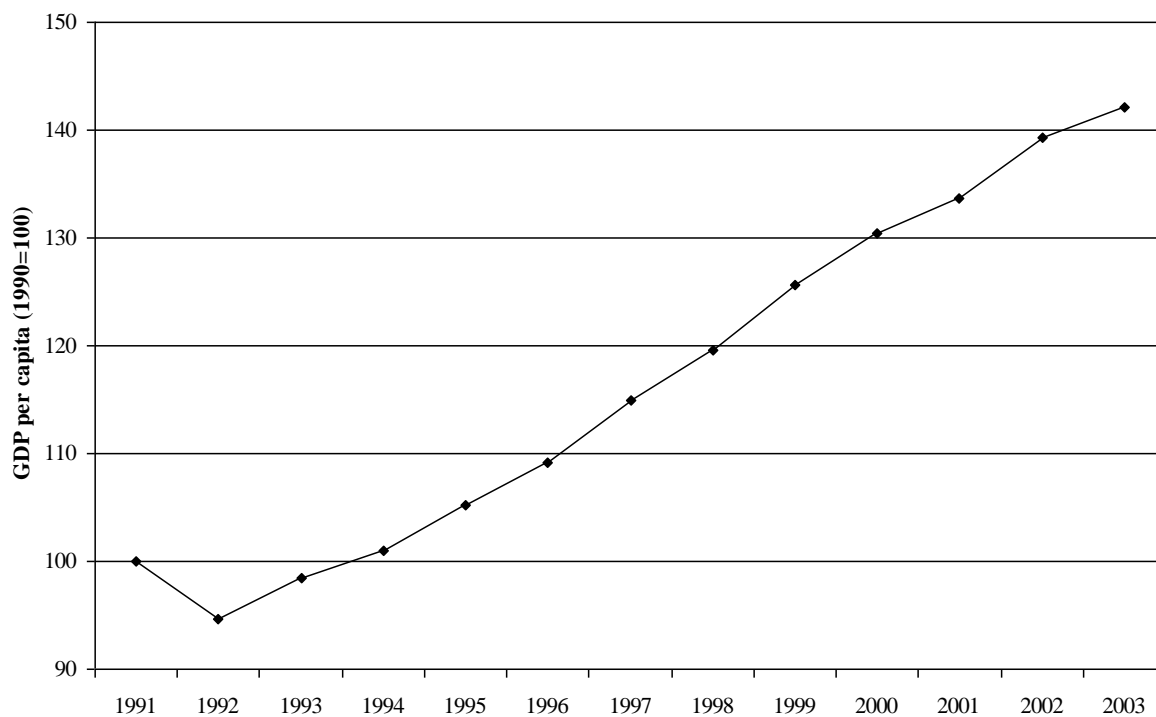
V prvih letih tranzicije je bil zabeležen velik padec realnega BDP (slika 1). Tranzicijska recesija je dosegla vrh leta 1991 z -8.9%, kljub temu je bila to ena najšibkejših recesij v CEE državah po letu 1990. Povzročile so jo strukturne spremembe v ekonomskem sistemu, kot je bil razpad jugoslovanskega trga in razpad odnosov z državami članicami Sveta za Vzajemno gospodarsko pomoč, kolaps centralnega planskega sistema ter ekstenzivna liberalizacija cen in trgovine. V prvih dveh letih tranzicije se je BDP zmanjšal samo za 5%. Začetnemu krčenju gospodarstva je od leta 1993 dalje sledila hitra rast, ki je dosegla lokalni maksimum leta 1994 s 5,4%, naslednja pa leta 1999 s 5,2%. Tako je leta 1994 BDP per capita dosegel vrednost iz leta 1990 (slika 2). Ekspanziji je sledil kratkotrajen upad BDP per capita konec 1990ih let. Ena od možnih razlag tega upada je resna kriza, ki je v kombinaciji z azijsko krizo pomembno vplivala na mednarodni pritok kapitala v tranzicijske države (World Bank 2003). Vendar upočasnitev gospodarske rasti ni obrnila trendov rasti in Slovenija si je kmalu opomogla. Tako na začetku drugega tisočletja ekonomska rast ostaja stabilna z letnimi stopnjami nad 2%. Leta 2003 je BDP per capita dosegel približno 142% ravni iz leta 1990. Na splošno je makro-ekonomski razvoj BDP per capita odražal U obliko krivuljo, kar velja tudi za druge tranzicijske države (Blanchard 1997, ni bila tako poudarjena).

Slika 1: Gibanje BDP 1991-2003

Vir: ILO (2006)

Slika 2: BDP per capita 1991-2003

Vir: ILO (2006)

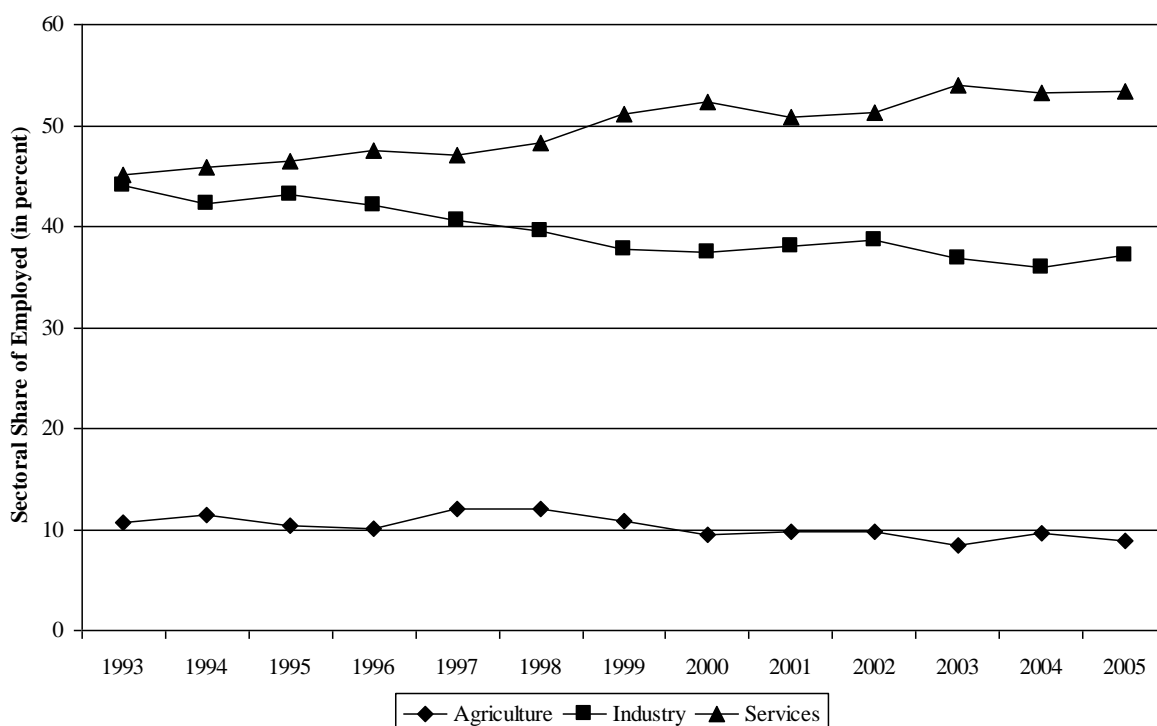
Čeprav se je Slovenija v začetku 1990ih let soočila z močno ekonomsko in socialno turbulenco, se od leta 1993 dalje kažejo pozitivni učinki hitrega prehoda v tržno gospodarstvo. Razen v letu 1999, ko je prišlo do začasnega upada, se povečujejo realni prihodki. Leta 2003 je Slovenija dosegla 20993 PPP-\$ BDP per capita, kar je bilo pod povprečjem držav EU (Transmonee 2006).

1.3 Sektorske spremembe

Podobno kot druge nekdanje evropske komunistične države, je bila tudi Slovenija konec 1980 preindustrializirana glede na zahodne standarde, s premajhnim deležem storitvenih dejavnosti. Prerazdelitev zaposlenosti med gospodarskimi sektorji dokazuje, da v Sloveniji poteka proces sektorskega prestrukturiranja gospodarstva. Gospodarska struktura se spreminja v smeri, ki je značilna za tržna gospodarstva, stran od predimenzionirane predelovalne industrije in neučinkovitega kmetijstva v smeri povečevanja storitvenih dejavnosti, ki so bile pred tranzicijo zelo slabo razvite (Evropska komisija 2000). Deleži zaposlenih v industriji in v kmetijstvu so se zmanjšali, vendar še vedno ostajajo visoki v primerjavi s povprečnimi EU indikatorji. Delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih vztrajno narašča. Leta 1990 je 10,7% vseh zaposlenih delalo v kmetijstvu, 44,1% v industriji in samo 45,1% in storitvah (Slika 3). Po prehodu v tržno gospodarstvo je bila zaposlitev v kmetijstvu vir dodatnega zaslužka in zadnja zaposlitvene priložnost za številne odpuščene delavce, pa tudi upokojujence, kar bi lahko obravnavali kot prikrito brezposelnost. V obdobju tranzicije je bila zaposlenost v kmetijstvu relativno stabilna, okrog 10%. Slika 4 kaže, da je bil delež bruto dodane vrednosti (BDV) kmetijstva nižji od deleža zaposlenih v kmetijstvu. V letu 1990 je znašal 7%. To odraža v visoko raven ekonomske neučinkovitosti kmetijstva. V času tranzicije je kmetijska BDV upadala in dosegla minimum pri 3%, čeprav se delež zaposlenih v kmetijstvu ni spreminjal. Poleg neugodnih morfoloških pogojev je pomembna ovira pri doseganju večje učinkovitosti slovenskega kmetijstva neugodna agrarna struktura, ki jo odraža majhna povprečna velikost kmetijskih gospodarstev, njihova velika razpršenost in neugodna socio-demografska struktura zaposlenih v kmetijstvu. V povprečju je slovenska kmetija štirikrat manjša kot to velja za EU. To se seveda odraža v nižji produktivnosti in velikem deležu mešanih, t.j. kmetij, ki pridobivajo dohodek tudi iz nekmetijskih dejavnosti. Zaradi nizke mobilnosti produkcijskih virov pa zemlje ne obdelujejo sposobnejši neučinkovita kmetijska gospodarstva pa ne propadejo (glej Kovač 2002: 8, 11). Velja, da je kmetijstvo najbolj tipično za slabše razvita območja Slovenije, s starejšim, slabo izobraženim prebivalstvom. In zelo omejenimi zaposlitvenimi priložnostmi.¹ Še vedno funkcionira kot dopolnilna gospodarska dejavnost, način preživetja ali pa kot tradicionalna oblika bivanja in aktivnosti na ruralnih območjih. Številni kmečki gospodarji kmetijskih zemljišč ne vidijo kot ekonomski vložek. V letu 2002 je bilo v Sloveniji 86,336 privatnih kmečkih gospodarstev in 131 kmetijskih podjetij (prav tam).

¹ Od leta 1991 se je število zmanjšalo za približno 20%. 59% vseh kmetijskih gospodarstev, ki odločajo, ima samo osnovno izobrazbo in samo 15% je pridobilo kvalifikacijo s področja kmetijstva (Kovač 2002: 34).

Slika 3: Delež zaposlenih po gospodarskih sektorjih, 1993-2005

Vir: ILO (2006).

V nasprotju s kmetijstvom se je delež zaposlenih v industriji znižal od 44,1% leta 1990 na 37,2% leta 2005. Prispevek industrije k BDV je nekoliko nižji, kar odraža nižjo produktivnost in učinkovitost v primerjavi z naraščajočimi storitvenim sektorjem. Delež industrijskega sektorja v BDV se je zmanjšal od 41% v letu 1990 na 34% v letu 2005. Za industrijo je bila značilna prevlada velikih podjetij, ki so se ustanovljala v obdobju po drugi svetovni vojni, njihovo ustanavljanje pa je bilo marsikdaj politično motivirano. V zadnjih desetih letih je ostal delež industrije v strukturi BDV pretežno. Delež predelovalne industrije se je zmanjšal za približno 0,1 strukturne točke, vendar pa se je pomembno spremenila notranja struktura. Povečal se je pomen gradbene industrije (za 0,3 strukturne točke). V letu 2003 je porasel delež tehnološko intenzivnih dejavnosti. Večji porast je bil značilen za visoko in srednje tehnološko intenzivna področja. Spremembe so povezane z visokim porastom deleža proizvodnje na področju kemije in kemijskih proizvodov, in z zmanjšanjem proizvodnje mikrovlaknen, papirja in založništva, predelave usnje in proizvodnje tekstilnih izdelkov, ki vsi sodijo v skupino tehnološko manj razvitih ekonomskih panog (UMAR 2005: 23).

Spremembe v zaposlitveni strukturi v posameznih panogah predelovalne industrije z vidika tehnološkega razvoja niso bile tako zadovoljive. Leta 2003 je delež zaposlenih v visoko in srednje tehnološko razvitih dejavnostih znašal 31,9%, v srednje-nizko tehnološko razvitih aktivnostih pa dosegel 27,4%, v nizko tehnološko razvitih aktivnostih pa se je v primerjavi z 2002 zmanjšal za 0,9 strukturne točke (41,7%) (prav tam).

Če se usmerimo na predelovalno industrijo, je zmanjšanje zaposlenosti značilno za delovno intenzivne dejavnosti, predvsem tekstilno in usnjarsko industrijo, in proizvodnja živilsko industrijo. Porast je bil zabeležen v dejavnostih kot so: proizvodnja vozil in transportne opreme, strojna industrija in nekoliko manj proizvodnja in predelava kemijskih sredstev in kemičnih izdelkov (prav tam, str. 25). V obdobju 1990-2000, sta bili kot dve ključni dejavnosti v slovenski predelovalni industriji identificirani proizvodnja in predelava kovin in kovinskih izdelkov ter grafična in papirna industrija in založništvo. V krajšem časovnem odboju pa se uvrščata kot pomembna tudi predelava in izdelava kemičnih izdelkov in

kemikalij ter gume in plastičnih izdelkov. V letih 2000 in 2001 je bilo kot še en ključni sektor znotraj celotne strukture slovenske industrije identificirano področje transporta in telekomunikacijskih storitev (glej Kovačič, Jagrič 2006: 8).

Strukturne spremembe v slovenski industriji so pripeljale tudi do sprememb v demografiji podjetij in organizacij z vidika njihove velikosti. Že Zakon o podjetjih in Obrtni zakon iz leta 1988 sta spodbudila intenzivno nastajanje malih privatnih podjetij, to pa se je še povečalo z razpadom velikih družbenih gigantov v prvih letih tranzicije. V obdobju 1990 – 1994 se je število ekonomskih entitet povečalo za okoli 64% (s 67.598 na 111.167), vendar pa se takšna intenzivna dinamika rasti ni nadaljevala tudi v drugi polovici 1990ih letih (Žakelj 2004: 33). Čeprav iz razpoložljivih podatkov lahko razberemo, da v Sloveniji prevladujejo mikro podjetja, pa je največji delež zaposlenih še vedno zaposlen v velikih podjetjih.² Leta 1996 je 35% vseh poslovnih entitet zaposlovalo manj kot 10 oseb in samo 0,7% 250 oseb in več (samo 0.1% organizacij je zaposloval 1000 in več delavcev). Tipično je, da 55% vseh poslovnih entitet ni imelo zaposlenih. Leta 2002 se je delež enot, ki so zaposlovale 1-9 delavcev, povečal na okoli 53%. Samo okoli 2% med njimi pa bi lahko uvrstili med tista, ki so zaposlovala 250 delavcev in več. Delež podjetij brez zaposlenih pa se je zmanjšal na približno 41%. Zelo podobna porazdelitev je značilna za leto 2004. Okoli 93% vseh podjetij je zaposlovalo manj kot 10 delavcev (62% od 0-1 delavca), 1,5% je predstavljalo srednje velika podjetja in približno 0,3% velika podjetja z 250 in več zaposlenimi. Po statističnih podatkih za leti 2002 in 2004 je bilo od 35% do 40% vseh delavcev zaposlenih v velikih podjetjih in od 20 % do 27% v mikro podjetjih (1-9 zaposlenih) (Statistični Letopis, Slovenija 1997, 2003, 2006).³

Delež storitvenega sektorja v celotni zaposlenosti postopoma narašča od 45,1% v letu 1990 na 53,4% v letu 2005, vendar danes še vedno predstavlja dokaj nizek delež zaposlenih v primerjavi z EU-15 državami. Po podatkih za leto 2004 je bil največji porast zaposlenosti zabeležen v poslovnih storitvah, javni upravi, zdravstvu in socialnem zavarovanju ter finančnem posredništvu (isto, str. 25). V primerjavi z EU-15 državami je bil v Sloveniji leta 2000 delež "knowledge" intenzivnih "tržnih storitev" znatno nižji. Njihov delež v BDV je dosegal 14,5%, v EU-15 pa 18,7% (UMAR 2005: 22).

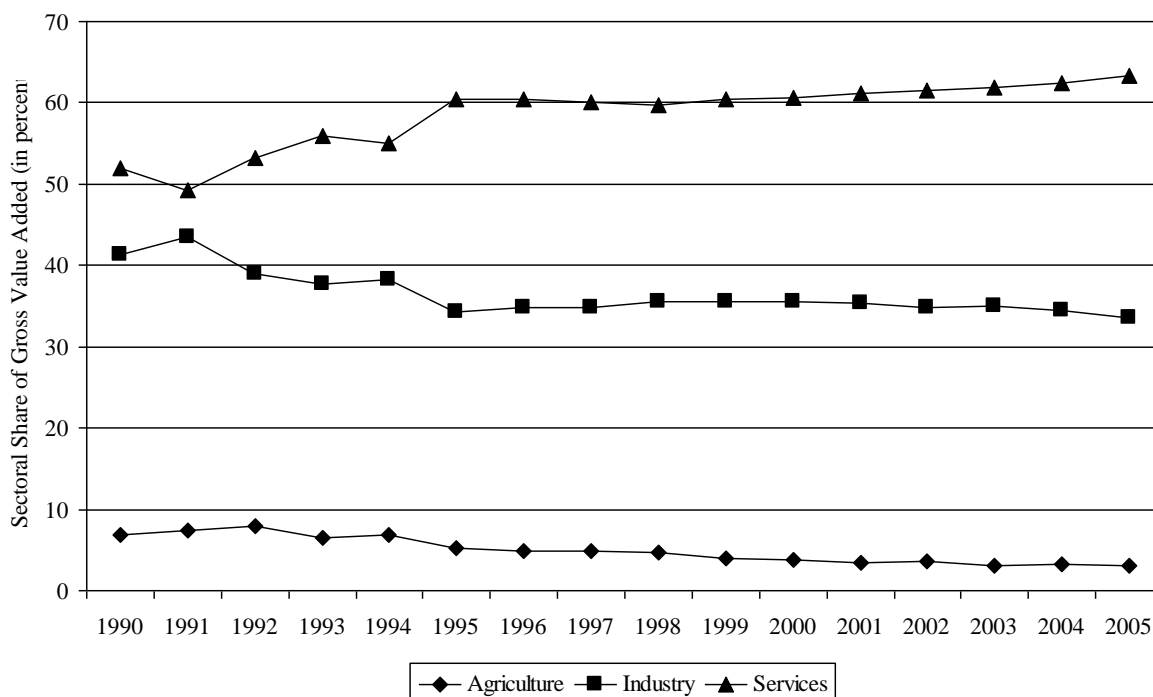
Takšno podobo vidimo tudi na sliki 4, kjer je prikazan prispevek slovenskega storitvenega sektorja k BDV od leta 1990 do 2005.

Analiza sektorske zaposlenosti in deležev BDV skozi obdobje 1990 – 2005 osvetljuje dve pomembni dejstvi. Kot prvo podatki kažejo, da sta se zmanjšala obseg kmetijstva in industrije, vendar sta še vedno relativno dokaj visoka. Drugo pa je, da se storitveni sektor kaže kot gonilni dejavnik slovenskega gospodarstva.

² V Evropi je največji delež zaposlenih značilen za mikro podjetja, 39.4% (Žakelj 2004: 42) .

³Vključena so samo leta s primerljivimi kategorijami.

Slika 4: Sektorski deleži bruto dodane vrednosti

Vir: Statistični letopis Slovenije 2005

K prestrukturiranju slovenskega gospodarstva naj bi pomembno prispevale tudi tuje investicije. V prvih letih tranzicije so se tuji investitorji izogibali Slovenije zaradi nestabilne politične situacije na Balkanu, vendar je to investiranje ostalo precej nizko tudi kasneje. Podatki o obsegu notranjih indirektnih tujih investicij (FDI) v Sloveniji v obdobju 1993-98 kažejo porast od 954,3 milijona US\$ na 2.907,3 milijona US \$. Največji porast je bil zabeležen v letih 1994, 1995 in 1998. V obdobju 1993-1997 ni porasel samo obseg FDI ampak tudi letni FDI prilivi v Slovenijo, vendar pa je bil ta trend od 1998 manj spodbuden. V letu 1997 je bilo 1.691 direktno povezanih in 84 indirektno povezanih entitet vendar je leta 1998 število prvih upadlo na 1.652, drugih pa na 74 (Rojec 2000: 17-18).⁴

Kar zadeva gospodarske dejavnosti je bila predelovalna industrija s 51,5% vsega FDI obsega, pridobljenega leta 1998, daleč največji prejemnik (papirna industrija in proizvodnja papirja, kemična industrija, proizvodnja motornih vozil in prikolic, gumarska industrija in plastični izdelki ter proizvodnja strojev in opreme). Zunaj predelovalne industrije so se FDI koncentrirali v trgovini (16,8%), finančnem posredništvu (11,9%) in drugih poslovnih aktivnostih (10,4%). V obdobju 1994-1998 je večina predelovalne industrije ohranila ali nekoliko povečala svoj delež v FDI obsegu. Največji delež je izkazala proizvodnja in predelava kavčuka in plastičnih izdelkov. Po drugi strani pa se je zmanjšal delež na področju proizvodnje motornih vozil in prikolic, čeprav se je obseg absolutno povečal. Znatno povečanje je bilo zabeleženo v finančnem posredništvu in drugih poslovnih aktivnostih (isto, str. 22).

⁴ Velik delež porasta v letih 1994 in 1995 je nastal zaradi večje izposoje Slovenskih podružnic pri tujih starševskih kompanijah.

Konec leta 1998 je število tujih investicijskih podjetij predstavljalo samo 4,3% vseh podjetij v slovenskem nefinančnem korporacijskem sektorju.⁵ Rojec (2000) navaja ugotovitve Majcna (1998), da je bilo direktno tuje investiranje porazdeljeno v glavnem med kapitalsko in delovno intenzivno industrijo. Tuji investitorji so investirali v dejavnosti z nadpovprečno profitabilnostjo, z nadpovprečno dodano vrednostjo na zaposlenega, v industrijske dejavnosti z velikimi podjetji, z nadpovprečno kapitalsko intenzivnostjo in nadpovprečno izvozno propulzivnostjo.

1.4 Velikost privatnega sektorja

Administrativni podatki ne govorijo o velikih spremembah v obsegu zaposlenosti v javnem in privatnem sektorju v letih od 1995 do 2004. Od 1995 do 1998 sta bili približno dve tretjini vseh zaposlenih zaposleni v privatnem sektorju pozneje je ta delež nekoliko upadel in od leta 1999 do 2002 znašal okoli 69% - 70%, od leta 2003 pa dosega 69% (ILO 2006).

Alternativno obliko privatizacije predstavlja samozaposlovanje. Podatki v tabeli 1 kažejo, da se samozaposlenost giblje na relativno visoki ravni - med 10 in 12%. Samozaposlenost je bila močno zgoščena v kmetijstvu, medtem ko je delež v industriji in storitvah bistveno nižji. Delež družinskih delavcev, ki ne prejemajo plače, je relativno visok v primerjavi z EU-15 državami in se je celo povečal od 3,2% in 1993 na 5,5% v letu 2004. Kar zadeva gibanje deleža samozaposlenih v industriji in storitvah, velja opozoriti, da je to v obdobju pred tranzicijo pomenilo priložnost za tiste, ki so si želeli več svobode in avtonomije pri razvijanju svoje podjetnosti, medtem ko je v obdobju tranzicije z naraščajočim številom presežnih delavcev in naglo rastočo brezposelnostjo postalo zelo pomembna strategija za razreševanje teh problemov in dobilo pomembno mesto tudi v ukrepih aktivne politike zaposlovanja. Tako je samozaposlitev marsikdaj pomenila edino upanje in rešitev za brezposelne in presežne delavce, ki niso uspeli najti nove zaposlitve. Težko bi rekli, da je samozaposlovanje, kakršno se je uveljavilo v Sloveniji prispevalo k prestrukturiranju slovenskega gospodarstva v smeri razvoja "na znanju temelječega" gospodarstva. Tudi danes so ukrepi za pospeševanja samozaposlovanja pomemben ukrep aktivne politike zaposlovanje.

Tabela 1: Zaposlitvena struktura v Sloveniji 1993-2004

	1993	1996	2000	2004
Delavci, ki prejemajo plače (zaposleni)	84,6	83,1	83,9	84,4
Samozaposleni	12,2	12,5	11,2	10,1
Pomagajoči družinski člani	3,2	4,2	4,8	5,5

Vir: ILO (2006)

1.5 Siva ekonomija

Predhodne analize se usmerjajo na ekonomske aktivnosti, ki jih uradno meri statistični urad. Vendar pa lahko dobimo drugačno sliko, če upoštevamo tudi sivo ekonomijo, torej produktivno delo tistih, ki ne sodelujejo na uradnem, reguliranem trgu delovne sile. Na splošno velja ocena, da so visoki davki in prispevki pomemben dejavnik, ki spodbuja sivo ekonomijo. Visoka stopnja regulacije lahko vodi k znatnemu porastu stroškov dela v uradni ekonomiji, kar spodbuja selitev v sivo ekonomijo. Poleg tega ljudje, ki so izgubili zaposlitev v regularni ekonomiji, poiščejo alternativni dohodek v sivi ekonomiji. Takšno delo je sicer manj produktivno, vendar daje mnogim alternativo, da se izognejo brezposelnosti, poleg tega pa tudi zmanjšuje naslonitev na socialne transferje.

⁵ vendar pa 20,0% vsega premoženja, 21,6% vseh pravic, 24,4% celotne prodaje, 25,0% celotnega profita in 32,9% celotnega izvoza slovenske predelovalne industrije.

Johnson et al. (1997) ocenjujejo, da je v obdobju 1990-1993 siva ekonomija prispeva okoli 22.4% slovenskega uradnega BDP-ja, kar je približno enako kot v drugih centralno in vzhodno evropskih državah. Po ocenah Schneiderja in Burgerja (2005), je v letu 2000 v Sloveniji t.i. "siva ekonomija" predstavljala okoli 27.1% BDP. Ta vrednost ostaja značilno visoka ne glede na uporabljeno metodo ocenjevanja.⁶ Seveda je pomen sive ekonomije za zaposlovanje nekoliko manjši kot v outputu, kar gre pogosto tudi na račun poročanja. Schneider (2002) ocenjuje delež delovne sile v sivi ekonomiji v letu 1991 na 21.6%, kar je blizu povprečja za centralno in vzhodno evropske tranzicijske države (23.3%). Ne glede na hitro ekonomsko rast in druge ukrepe delež slovenskega prebivalstva še vedno ostaja vključen v sivo ekonomijo.

2. Razvoj na trgu delovne sile

Trg delovne sile nekdanjega socialističnega gospodarstva je označevala polna zaposlenost in zelo nizka stopnja brezposelnosti, kar je vodilo k visokim stopnjam zaposlenosti in k neučinkoviti alokaciji delovne sile (Nesporova 2002). Zaposlitev ni predstavljala ekonomske pač pa predvsem socialno kategorijo. Polna zaposlenost je bila dosežena na račun nizkih plač, ki so vplivale demotivacijsko na delavce in motile učinkovito alokacijo, kar se je odražalo v nizki stopnji produktivnosti dela. V številnih podjetjih in dejavnostih so se srečevali s prikrito nezaposlenostjo v obliki prevelikega števila zaposlenih.

2.1. Gibanja stopenj zaposlenosti v obdobju tranzicije

V obdobju tranzicije je prišlo do močnega zmanjšanja zaposlovanja in do velikih neskladij med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili. Strukturne spremembe v gospodarstvu so povzročile obsežno ukinjanje delovnih mest, ki jih ni nadomestilo odpiranje novih delovnih mest. Podobno kot druga tranzicijska gospodarstva je tudi slovensko na začetku 1990ih let srečalo z močnim zmanjšanjem zaposlenosti. Ekonomska rast po letu 1993 ni vodila k večji zaposlenosti, saj je bila posledica porasta domače in tuje potrošnje. Izgube v zaposlenosti so se delno transformirale v odprto začasno in strukturno brezposelnost in v uradno gospodarsko neaktivnost. Številne osebe so se odločile za odhod s trga dela, ker so izgubile upanje, da bodo našle zaposlitev. Slika 5 potrjuje, da so se stopnje participacije v delovni sili populacije, stare 15-64 let, močno znižale, in sicer od 70,1% v letu 1990 na 60,9% v letu 1993.⁷ To kaže na neko splošno značilnost stopnje zaposlenosti v Sloveniji, ki je skladna z drugimi centralno in zahodno evropskimi državami: skupna stopnja participacije v delovni sili se je pomembno zmanjšala v prvih letih tranzicije. V nasprotju s številnimi državami CEE, pa je v Sloveniji sredi 1990ih let ponovno porasla in leta 2005 dosegla maksimum 71.1% kar je celo več, kot je znašala začetna stopnja leta 1990 in relativno več v primerjavi s CEE tranzicijskimi državami in zahodno evropskimi članicami EU. Tako visoko stopnjo bi lahko povezali z ekonomsko rastjo v zadnjih letih, z naraščajočim obsegom študentskega dela in seveda s spremembami, ki jih je prinesla reforma pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki je začela veljati s 1. januarjem 2000. Reforma je podaljšala aktivno življenje in zamaknila zgodnje upokojevanje.

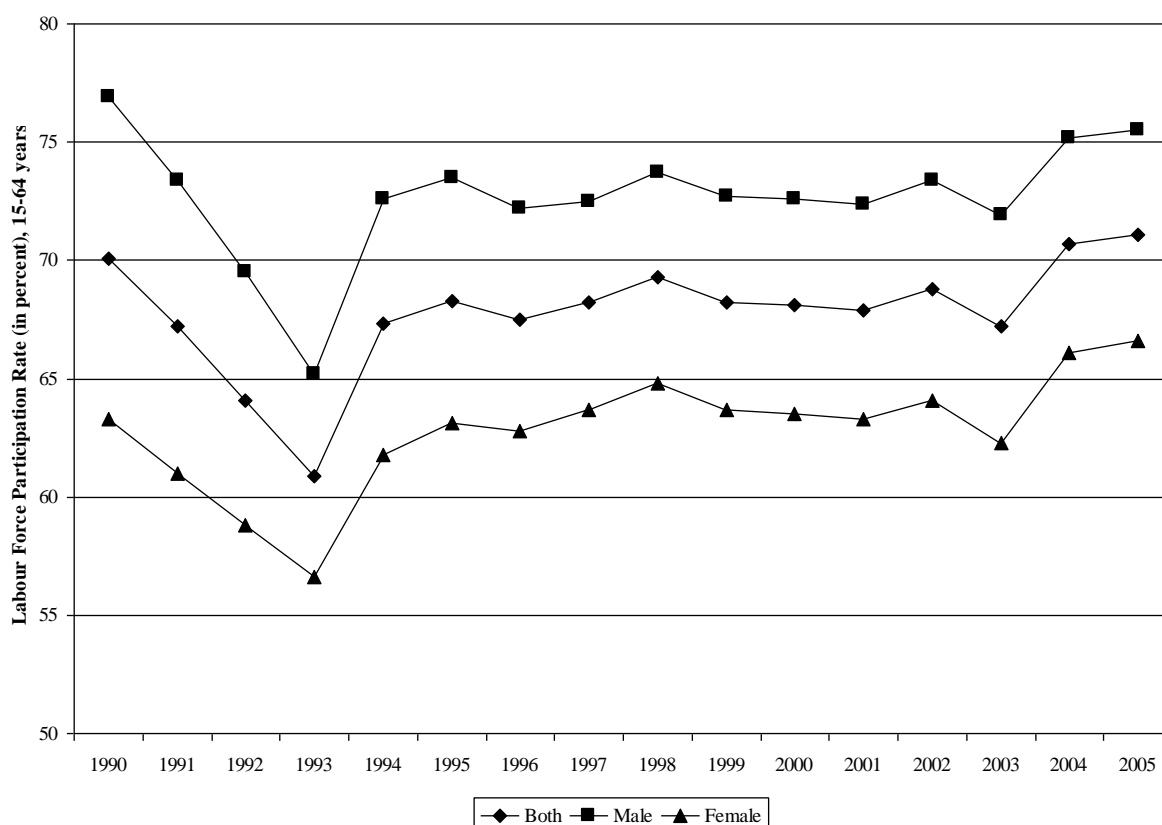
⁶ Za merjenje velikosti in razvoja sive ekonomije se uporabljajo različne metodologije, npr., metoda fizičnega imputa (elektrika) jemlje porabo električne energije kot približek za celotno produkcijo. Razlika med uradnim BDP in preko električne porabe ocenjenim BDP predstavlja sivo proizvodnjo (glej Schneider 2002).

⁷ Delovna sila predstavlja celotno število zaposlenih in nezaposlenih.

Vpeljala je postopno rast minimalne starosti za upokojitev, zvišala polno starost za upokojitev, povečala obdobje prispevanja za pokojnino ipd.⁸

Slika 5 dodatno prikazuje spolno-specifične časovne trende v udeležbi v delovni sili. Obe, moška in ženska stopnja participacije kažeta enak časovni evolucijski vzorec, obstaja pa razlika v ravneh: stopnja aktivnosti žensk je za približno 10 odstotnih točk pod tisto za moške. Primerjava z EU-15 kaže, da je razlika med moškimi in ženskimi zaposlitvenimi stopnjami v povprečju nižja, in da so ženske z vidika zaposlovanja v Sloveniji v boljšem položaju. Moška stopnja zaposlitve je pomembno pod ravniho za EU, medtem ko je ženska stopnja nekoliko nad EU ravniho.

Slika 5: Stopnja participacije v delovni sili (starostna skupina 15-64 let), 1990-2004

Vir: ILO (2006)

V letu 2005 je zabeležena nizka stopnja aktivnosti za najnižjo starostno skupino (15-24 let), 37,5% (Tabela 2). Prebivalstvo, staro med 15 in 24 let je skupina, ki jo je najbolj prizadelo zmanjšanje zaposlenosti in katere stopnja aktivnosti se je znižala od 49,9% leta 1990 na 37,5% leta 2005. Delno lahko to povežemo z naraščajočim vključevanjem v višje ravni izobraževanja, vendar pa gre lahko tudi za probleme integracije te kategorije na trg delovne sile. Nasprotno pa je srednja starostna kategorija dosegla zelo visoko stopnjo aktivnosti - med 88 in 91%. Tudi stopnja participacije populacije, stare 65 let in več, je relativno visoka v primerjavi z EU-15 in se giblje okrog 10%.

⁸ Zgodnje upokojevanje in invalidsko upokojevanje sta bila najpogosteje uporabljena ukrepa pri razreševanju presežnih delavcev v obdobju tranzicije. Po državno financiranem programu zgodnjega upokojevanja je bilo leta 1990 upokojenih 1081 oseb, 6600 leta 1991 in leta 1992 madaljnjih 4600 oseb (Ivančič 1998: 95).

Tabela 2: Participacija v delovni sili (%) po starostnih razredih, 1990-2005

Starostne skupine	1990	1995	2000	2005
15+	61,8	59	58,1	60
15-24	49,9	41	38,7	37,5
25-54	87,9	88,9	87,9	91,4
55-64	29,3	24,3	23,7	28,5
65+	11	7,4	8,8	9,6

Vir: ILO (2006)

2.2 Izobrazbena struktura delovne sile

Glede na prikaz v tabeli 3 se je izobrazbena struktura celotne delovne sile (15 -64 let) nekoliko izboljšala v primerjavi s sredino 1990ih. Po ILO (2006) podatkih je imelo leta 2003 18,8% visokošolsko izobrazbo (v primerjavi s 15,1% leta 1993), 63,7% (v primerjavi z 58,2% leta 1993) pa doseženo srednješolsko izobrazbo. Kot posledica se je v obdobju tranzicije občutno znižal delež udeležencev na trgu delovne sile s samo osnovnošolsko izobrazbo ali manj.

Tabela 3: Delovna sila (starost 15+) po ravneh izobrazbe, 1993-2003

	1993	1997	2000	2003
Osnovna šola ali manj	26,8	24,8	20,8	17,6
Srednješolska izobrazba	58,2	61,5	62,8	63,7
Terciarna izobrazba	15,1	13,5	16,3	18,8

Vir: ILO (2006)

2.3. Fleksibilne oblike zaposlovanja

Podatki kažejo, da so v Sloveniji delne zaposlitve občutno manj značilne kot to velja za EU-15. Iz tabele 4 je razviden majhen premik na tem področju. Delež delnih zaposlitev v celotni zaposlenosti je porasel od 7.6% leta 1998 na 9.7% leta 2006. Tudi incidenca pogodb za določen čas je znatno pod povprečjem EU-15 (Schneider in Burger 2005: tabela 9). Ugotovitve kažejo, da so nestandardne oblike zaposlitve, na katere se usmerjajo zahodne študije —časne pogodbe, delo z delnim delovnim časom, pogodbe za določen čas — v Sloveniji še vedno relativno redke.

Tabela 4: Delne zaposlitve, 1998-2006

Stopnja zaposlitve z delnim delovnim časom (%)	1998	2000	2006
Slovenija	7.6	6.6	9.7
EU-15	16.9	17.9	20.9

Vir: Eurostat (2006)

2.4. Vpliv demografskih sprememb

Demografija je pomemben dejavnik za pojasnjevanje vzorcev delovanja trga delovne sile. Od leta 1990 je mogoče opazovati nekaj demografskih procesov. V zadnjih 15 letih je bilo število prebivalcev Slovenije dokaj stabilno in se je gibalo okoli 2 milijona, medtem ko je v številnih drugih CEE državah zabeležen znaten upad. To je mogoče pojasniti s stopnjo naravnega prirasta skupaj s pozitivno neto zunanjo emigracijsko stopnjo v opazovanih letih. Zaradi stabilnih demografskih vzorcev se zmanjšuje tudi razmerje med neaktivno in aktivno populacijo (pod in nad starostjo za zaposlitev, t.j. 15-59 let): od 57,7% leta 1989 na 53,8 leta 2005 (Transmonee 2006).

2.5. Ponudba in povpraševanje po delavcih v obdobju 2001-2005

2.5.2 Registrirane in realizirane potrebe po delavcih⁹

Čeprav je brezposelnost značilna za vse ravni strokovne izobrazbe, podatki ZRSZZ potrjujejo, da vsako leto ostaja nerealiziran dokajšen delež registriranih potreb po delavcih. V letu 2001 je bilo skupaj registriranih 135.869 potreb, v letu 2003 je številka dosegla 140.326 potreb in leta 2005 že 198.280. Trideset odstotkov vseh potreb ne zahteva nikakršnih formalnih kvalifikacij, od 35% do 36% srednjo poklicno izobrazbo, od 17-18% srednjo tehnično in strokovno izobrazbo, 3% - 4% višjo poklicno izobrazbo in od 11% - 13% visoko in univerzitetno izobrazbo. Glede na podatke so ti odstotki v letih od 2001 do 2005 dokaj stabilni (tabela 5).

Podatki za glavne gospodarske sektorje (tabela 5) kažejo, da približno polovica vseh letnih registriranih potreb iz primarnega sektorja ne zahteva formalnih kvalifikacij, približno 30% pa terja srednjo poklicno izobrazbo. Samo delež potreb po delavcih z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo se je nekoliko povečal (od 4% leta 2002 na 5,5% leta 2005). Zelo podobna slika je značilna za sekundarni sektor. Potrebe, ki niso povezane s formalnimi kvalifikacijami, dosegajo od 43 do 45%; na delavce s srednjo poklicno izobrazbo se je nanašalo okoli 38% potreb, na delavce s terciarno izobrazbo pa okoli 5,5%. Delodajalci iz sekundarnega sektorja tudi ne prijavljajo veliko potreb po srednji tehniški izobrazbi – 11% vseh registriranih potreb je bilo namenjenih tej kategoriji.

Med vsemi registriranimi potrebami letno odpade 58% do 60% na terciarni sektor. Približno 30% teh ne zahteva nobene formalne kvalifikacije, 35-36% srednjo poklicno izobrazbo in približno 22% srednjo tehniško izobrazbo. Delež potreb po visokošolski in univerzitetni izobrazbi se je od 16,5% leta 2001 povečal na 19% leta 2004 in se leta 2005 znižal na 18%. Delež potreb po višješolskih strokovnih kvalifikacijah se je nekoliko zmanjšal (od 5% v letih 2002 na 4% leta 2005).

Pregled podatkov o realiziranih potrebah po izobrazbi in gospodarskih sektorjih prikazuje primanjkljaj za vse ravni strokovne izobrazbe. V letu 2001 je ostalo nerealiziranih približno 23%, v letih 2002 in 2003 se je situacija nekoliko izboljšala, vendar se je poslabšala v letu 2004, ko se je ta delež povečal na 28% in leta 2005 na 33%. Izjemo predstavlja srednja tehniška in splošna izobrazba, saj je delež zaposlenih iz te izobrazbene kategorije presegal delež prijavljenih potreb. Od 4% v letu 2001 se je povečal na 26% v letu 2004, vendar se je leta 2005 zmanjšal tako, da sta bila število prijavljenih in realiziranih potreb v tej kategoriji skoraj usklajena (tabela 5). Najnižja pokritost je značilna za potrebe po visoko strokovno in univerzitetno izobraženih delavcih, sledita pa potrebe po delavcih s srednjo poklicno kvalifikacijo in brez kvalifikacije, kjer je usklajenost nekoliko večja (tabela 5).

⁹ Pripravniki niso vključeni.

Podatki za leto 2005 kažejo najnižjo pokritost potreb v storitvenem sektorju (66%), čeprav ne gre za velike razlike med sektorji: primarni sektor je dosegel 68% pokritost in sekundarni sektor 69%. V primarnem sektorju je najslabša pokritost potreb po delavcih z višjo strokovno izobrazbo (46%), pri srednji poklicni izobrazbi in pri potrebah po delavcih brez kvalifikacij pa je pokritost dosegla 62% (tabela 5). Delodajalcem iz sekundarnega sektorja je uspelo pokriti približno 80% potreb po delavcih z visoko strokovno in univerzitetno izobrazbo, približno 56% potreb po delavcih z višjo strokovno izobrazbo in 58% potreb po delavcih srednjimi poklicnimi kvalifikacijami. Prav tako je ostalo nezasedenih 33% potreb po delavcih brez formalnih kvalifikacij.

Tudi v storitvenem sektorju je leta 2005 ostal nezaseden precejšen delež registriranih potreb po delavcih. Za visokošolsko in univerzitetno izobrazbo je ostalo nepokritih približno 37% potreb, podobno velja za potrebe po delavcih brez formalne kvalifikacije, pri potrebah po delavcih z višjo strokovno izobrazbo, pa je ostalo nepokritih 33%. Najnižji delež pokritosti je bil dosežen pri srednji poklicni izobrazbi (52%) in najvišji pri srednji tehniški izobrazbi (99,5%).

Tabela 5: Število registriranih in zasedenih potreb po delavcih (brez pripravnikov) v letih od 2001-2005 po glavnih sektorjih in izobrazbi

Stopnja izobrazbe	2001			2002			2003			2004			2005		
	registriran	zasedeno	Indeks	registrirano	zasedeno	Indeks	registrirano	zasedeno	Indeks	registrirano	zasedeno	Indeks	registriran	zasedeno	Indeks
Kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo (A+B)	1553	1239	79,78	1792	1504	83,93	2048	1785	87,16	1866	1518	81,35	2053	1389	
Brez formalne izobrazbe (I. + II.stopnja)	717	510	71,13	979	687	70,17	1192	909	76,26	1036	750	72,39	1004	624	
Poklicna izobrazba (III.+IV.stopnja)	521	408	78,31	528	468	88,64	517	488	94,39	495	392	79,19	628	387	
Tehniška in splošna izobrazba (V.stopnja)	211	235	111,37	180	259	143,89	217	291	134,10	220	254	115,45	262	263	1
Višja strokovna izobrazba (VI.stopnja)	40	34	85,00	41	26	63,41	56	35	62,50	37	32	86,49	46	21	
Visokošolska in univerzitetna izobrazba (VII.s)	64	52	81,25	64	64	100,00	66	62	93,94	78	90	115,38	113	94	
Rudarstvo in industrija (C-F)	55166	43716	79,24	51903	43051	82,95	57109	46775	81,90	65150	46443	71,29	77643	53629	
Brez formalne izobrazbe (I. + II.stopnja)	26357	19491	73,95	23282	18562	79,73	25390	20173	79,45	28393	19654	69,22	34263	22786	
Poklicna izobrazba (III.+IV.stopnja)	19402	14570	75,10	19222	14599	75,95	21301	15464	72,60	25040	15034	60,04	29780	17178	
Tehniška in splošna izobrazba (V.stopnja)	5958	7225	121,27	5969	7429	124,46	6451	8129	126,01	7188	8434	117,33	8576	10071	1
Višja strokovna izobrazba (VI.stopnja)	1330	959	72,11	1318	875	66,39	1412	985	69,76	1651	1030	62,39	1780	1007	
Visokošolska in univerzitetna izobrazba (VII.s)	2119	1471	69,42	2112	1586	75,09	2555	2024	79,22	2878	2291	79,60	3244	2587	
Storitve (G-Q) - skupaj	79156	59575	75,26	83014	60762	73,19	80622	64123	79,54	97728	69076	70,68	118584	78613	
Brez formalne izobrazbe (I. + II.stopnja)	16581	13719	82,74	15496	12883	83,14	16665	13764	82,59	19956	14762	73,97	24761	15720	
Poklicna izobrazba (III.+IV.stopnja)	27387	18372	67,08	27221	18767	68,94	27490	18873	68,65	33322	19700	59,12	41282	21448	
Tehniška in splošna izobrazba (V.stopnja)	17433	17052	97,81	17604	18041	102,48	17320	18715	108,05	21259	20450	96,19	26277	24590	
Višja strokovna izobrazba (VI.stopnja)	4692	3066	65,35	4247	2816	66,31	4060	2784	68,57	4238	2760	65,13	4622	3114	
Visokošolska in univerzitetna izobrazba (VII.s)	13063	7366	56,39	13572	8255	60,82	15087	9987	66,20	18953	11404	60,17	21642	13741	
Skupaj vse (A-Q + nerazvrščeno)	135896	104544	76,93	132055	105478	79,87	140326	112848	80,42	164782	118207	71,74	198280	133631	
Brez formalne izobrazbe (I. + II.stopnja)	43660	33720	77,23	39793	32163	80,83	43333	34886	80,51	49399	35379	71,62	60028	39130	
Poklicna izobrazba (III.+IV.stopnja)	47323	33350	70,47	47069	33894	72,01	49541	34884	70,41	58871	35571	60,42	71690	39013	
Tehniška in splošna izobrazba (V.stopnja)	23604	24520	103,88	23811	25779	108,27	24140	27183	112,61	28675	36102	125,90	35115	34924	
Višja strokovna izobrazba (VI.stopnja)	6063	4060	66,96	5613	3725	66,36	5549	3808	68,62	5928	3869	65,27	6448	4142	
Visokošolska in univerzitetna izobrazba (VII.s)	15246	8894	58,34	15769	9917	62,89	17763	12087	68,05	21909	13886	63,38	24999	16422	

Vir: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Letno poročilo 2001, 2002, 2003, 2004, 2005; Tabeli 11 in 12 (lastni preračuni).

Seznam najbolj iskanih poklicev po glavnih poklicnih skupinah nacionalne standardne klasifikacije poklicev v letih 2001 do 2005 (tabela 6) kaže, da so bili v skupini zakonodajalcev, visokih državnih uradnikov in menedžerjev to direktorji družb, menedžerji prodajnih enot družb, od leta 2003 dalje pa še direktorji marketinških enot. V skupini strokovnjakov so bili najbolj iskani učitelji (predmetni, razredni in srednješolski), ekonomisti, računovodje in pravniki, iz skupine tehnikov in podobnih pa komercialisti, medicinske sestre in prodajni agenti.

Iz skupine uradniških poklicev so delodajalci najpogosteje povpraševali po administratorjih, skladiščnikih in tajnikih. Prodajalci, natakariji in kuharji so bili najbolj iskani kvalificirani storitveni poklici. V letu 2002 so se jim pridružili še čuvaji in prodajni poslovodje. V skupini kmetijskih poklicev pa so bile najpogosteje registrirane potrebe po vrtnarjih in gozdarjih.

Med kvalificiranimi manualnimi poklici so imeli v opazovanih letih največ priložnosti zidarji, ključavničarji, varilci in, od leta 2002 dalje, mizarji. V skupini upravljalcev strojev pa se je povpraševanje zgostilo pri voznikih tovornjakov, lahkih tovornih vozil in upravljalcih strojev gradbene mehanizacije. Prav tako je bilo pogostejše tudi povpraševanje po nekaterih enostavnih poklicih. To so bili enostavni poklici v gradbeništvu, čistilci prostorov in elementarni poklici v kovinski industriji.

Tabela 6: Poklici znotraj glavnih poklicnih skupin, po katerih so delodajalci največ povpraševali v letih od 2001 do 2005

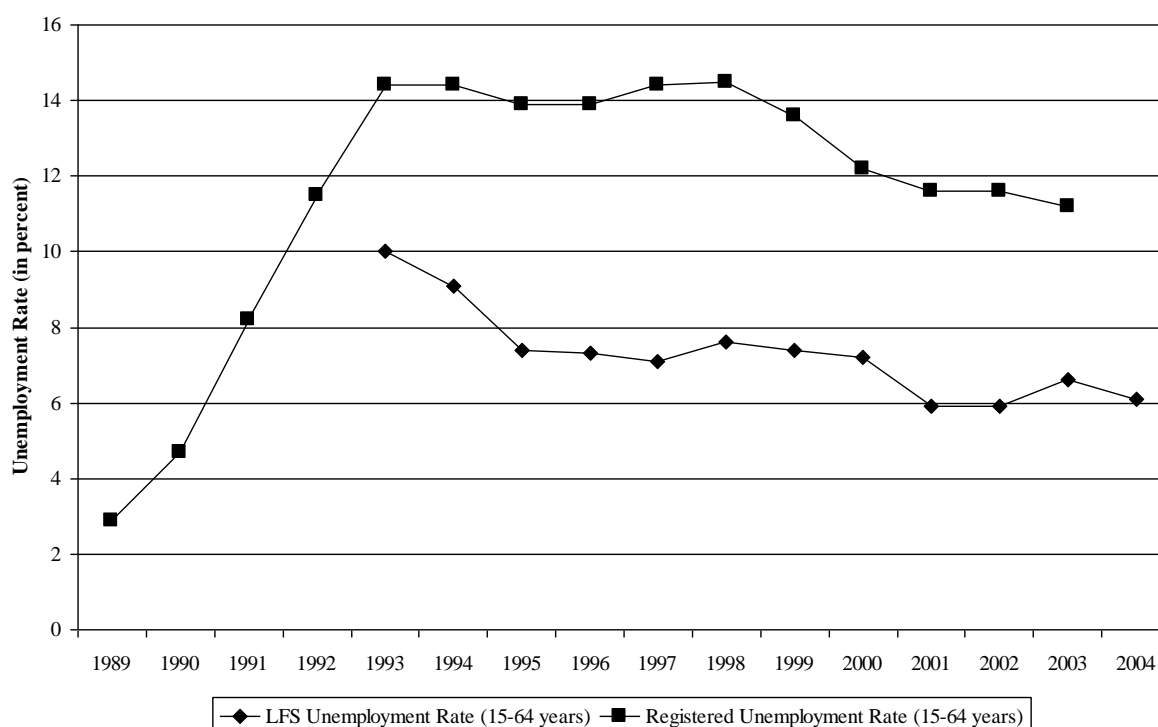
	2001	2002	2003	2004	2005
1 Zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji					
Direktor družbe	x	x	x	x	x
Menedžer enote za prodaja v družbi	x	x	x	x	x
Namestnik direktorja		x	x	x	x
Direktorji in člani uprav		x	x	x	
Menedžer oddelka za trženje			x	x	x
Menedžer oddelka za finance v družbi	x	x			
Prokurist					x
2 Strokovnjaki					
Predmetni učitelj	x	x	x	x	x
Razredni učitelj	x	x	x	x	x
Srednješolski učitelj	x	x	x	x	x
Ekonomist		x	x	x	x
Računovodja		x	x	x	x
Pravnik		x	x	x	x
3 Tehniki in drugi strokovni sodelavci					
Komercialist	x	x	x	x	x
Pomočnik vzgojitelja predšolskih otrok	x	x	x	x	x
Bolničarka		x	x	x	x
Zavarovalni agent			x	x	x
Prodajalec	x	x	x	x	
Knjigovodja		x		x	x
Poslovni sekretar					x
4 Uradniki					
Administrator	x	x	x	x	x
Skladiščnik	x	x	x	x	x
Tajnik	x	x	x	x	x
Skladiščni manipulanta		x	x	x	x
Uradnik v računovodstvu		x	x		

Receptor										x	
Poštar											x
5 Poklici za storitve, prodajalci											
Prodajalec						x	x	x	x	x	x
Natakar						x	x	x	x	x	x
Kuhar						x	x	x	x	x	x
Čuvaj							x	x	x	x	x
Trgovski poslovodja							x	x	x	x	x
Frizer									x	x	x
6 Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci											
Vrtnar						x	x	x	x	x	x
Gozdni sekač						x	x	x	x	x	x
Gozdar							x	x			x
Sadjar									x		x
7 Poklici za neindustrijski način dela											
Zidar						x	x	x	x	x	x
Ključavničar						x	x	x	x	x	x
Varilec						x	x	x	x	x	x
Metal constructions fitter								x	x		
Stavbni mizar							x	x	x	x	x
Elektrikar							x				x
Mizar									x		x
Šivilja											x
8 Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci											
Voznik tovornjaka						x	x	x	x	x	x
Upravljalac strojev za šivanje oblačil iz tekstilij						x	x	x			
Voznik lahkega dostavnega vozila							x	x	x	x	x
Sestavljalac električnih delov								x	x	x	x
Upravljalac strojev gradbene mehanizacije						x	x	x	x	x	x
Upravljalac stroja pri proizvodnji plastike							x				
Upravljalac procesnih linij za predelavo kovin									x		x
9 Poklici za preprosta dela											
Delavec za preprosta dela pri visokih gradnjah						x	x	x	x	x	x
Čistilec prostorov						x	x	x	x	x	x
Delavec za preprosta dela v proizvodnji kovin in kov.izdelkov							x	x	x	x	x
Delavec za druga preprosta dela							x	x	x	x	x
Delavec za preprosta dela pri nizkih gradnjah						x	x	x	x	x	x
Pomočnik kuharja									x		
Delavec za preprosta dela v predelovalnih dejavnostih											x
Vir: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Letna poročila 2001, 2002, 2003, 2004, 2005; tabela 10.											

2.6. Trendi v stopnji brezposelnosti v času tranzicije

Podatki o gibanju brezposelnosti odkrivajo, da je bila uradno registrirana brezposelnost, merjena kot delež aktivnega prebivalstva (15-64 let)¹⁰ v Sloveniji zaznana že na začetku tranzicije. Leta 1989 je znašala 2,9%, v obdobju tranzicije pa je eksplodirala (slika 6). Ravni registrirane brezposelnosti so nizke v primerjavi z zahodno evropskimi državami. V skladu z ekonomsko recesijo v prvih letih tranzicije je evidentiran velik skok, in sicer na 14,4% leta 1993. Približno 14% je bil tudi vrh brezposelnosti, ki je bil dosežen sredi 1990ih let, potem pa je rahlo upadla, na 11,2% leta 2003. Glede na ekonomsko okrevanje leta 1993, je bil ta upad s precejšnjo zamudo. Razvoj stopnje registrirane brezposelnosti torej s časovnim zaostankom odraža vzorec fluktuacije BDP in izkazuje vztrajno ohranjanje skozi 1990 leta. Na splošno ima Slovenija srednje visoko stopnjo brezposelnosti v primerjavi z drugimi CEE državami kot tudi v primerjavi z EU-15.

Slika 6: Stopnje registrirane in anketne brezposelnosti 1990-2004

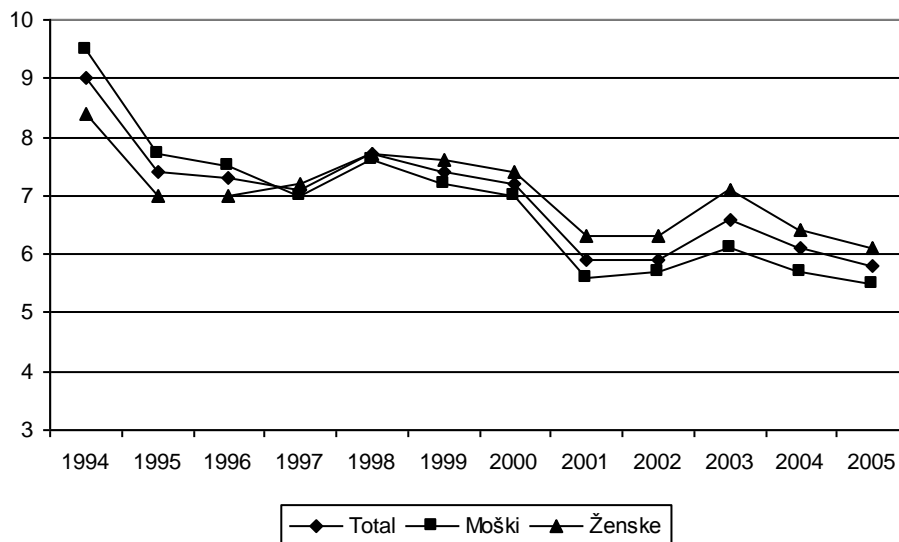
Vir: ILO (2006)

Primerjava med stopnjo brezposelnosti po Anketi o delovni sili (anketna brezposelnost) in stopnjo registrirane brezposelnosti kaže, da je prva precej nižja. Tako je bila npr. v 1990ih letih registrirana brezposelnost dvakrat večja od anketne brezposelnosti. Leta 2003 je anketna brezposelnost znašala 6,6% in registrirana brezposelnost 11,2%. Vendarle pa so evolucijski vzorci enaki tistim pri registrirani brezposelnosti: dva velika porasta v času dveh ekonomskih

¹⁰ Pri merjenju stopnje brezposelnosti se uporabljata dve različni definiciji brezposelnosti: registrirana brezposelnost in ILO definicija brezposelnosti. Prva temelji na registrih delovne sile in jo objavlja Statistični letopis Slovenije, druga pa se izračunava iz podatkov Ankete o delovni sili glede na mednarodno primerljivo definicijo, ki jo je postavila Mednarodna organizacija dela (ILO). Med obema merama obstajajo pomembne kompozicijske razlike. Po eni strani je samo del tistih, ki so brezposelni po ILO definiciji registriran na zavodu za zaposlovanje, kajti njihove ugodnosti s tega naslova so majhne ali pa jih sploh nimajo, po drugi strani pa vsi, ki so na seznamu brezposelnih pri zavodu za zaposlovanje, po ILO definiciji ne sodijo med brezposelne, ampak med zaposlene, vendar iščejo polno zaposlitev. Obe meri brezposelnosti tudi ne dajeta celovite slike, kajti številne osebe, ki so izgubile upanje na zaposlitev, je ne iščejo več.

recesij in zmanjšanje v novem tisočletju. V primerjavi z evropskimi državami so slovenske anketne stopnje brezposelnosti relativno nizke, vendar pa ta slika lahko prikriva nerešene strukturne probleme, kar velja tudi za druge CEE in EU države. Osrednji problem trga delovne sile so nezaposleni in podzaposleni ter obupani delavci.¹¹ V obdobju začetnega zmanjševanja števila zaposlenih, so delavci ki so izgubili delo, najbrž raje odšli s trga delovne sile kot pa postali brezposelni, številni so se predčasno upokojili, prostovoljno zapustili delo ali pa v soglasju z delodajalci našli drugo rešitev (samozaposlitev, kapitalizacija odpravnin). Glede na to, da se v Sloveniji sprejemajo ukrepi, ki spodbujajo aktivno iskanje zaposlitve, vse bolj se nadzoruje tudi delo na črno, se razlika v registrirani in anketni brezposelnosti postopoma zmanjšuje. Nekateri analitiki menijo, da lahko razliko, ki ostaja, v veliki meri pojasnimo s še vedno velikimi možnostmi za neregistrirano delo v sivi ekonomiji, z velikim deležem dolgotrajno brezposelnih, ki so obupali, vendar so še vedno prijavljeni kot brezposelni zaradi nekaterih socialnih ugodnosti (materialna pomoč, zdravstveno zavarovanje, porodniški dopust). Poleg tega je sistem zavarovanja za primer brezposelnosti v Sloveniji še vedno relativno dokaj ugoden (Kajzer 2005; Trbanc 2005).

Slika 6a: Gibanje stopnje brezposelnosti v obdobju 1994-2005 po letih in spolu (%)

Vir.: Statistični letopis R Slovenije, 2003,2006, Tab. 12.13

Na sliki 6a lahko vidimo spremembe v stopnjah brezposelnosti moških in žensk v primerjavi s skupno stopnjo brezposelnosti. Vzorci gibanj so enaki kot v primeru skupne stopnje brezposelnosti, so pa vidne tudi nekatere specifičnosti. Jasno je razvidno, da je bila do leta 1996 stopnja brezposelnosti žensk pod skupno stopnjo, medtem, ko je bila stopnja brezposelnosti moških višja od skupne stopnje. Leta 1997 je stopnja brezposelnosti žensk prvič preseгла skupno stopnjo brezposelnosti; od leta 1998 se ta trend nadaljuje, pri čemer se razlika med obema stopnjama nekoliko povečuje. Od leta 1999 dalje je za ženske značilno večje tveganje brezposelnosti kakor za moške. Industrijsko prestrukturiranje v prvi polovici 1990ih let je bilo usmerjeno na industrije v katerih je bila zaposlena moška kvalificirana in nekvalificirana delovna sila, kar je potisnilo navzgor stopnjo brezposelnosti moških. Poleg

¹¹ Posamezniki se obravnavajo kot brezposelni, če želijo delati, ter tudi če želijo delati večje število ur. Obupani delavci so tisti, ki so sposobni delati, ki so razpoložljivi za delo, vendar pa so iz določenih razlogov opustili iskanje zaposlitve.

tega so bile ženske, ki so izgubile zaposlitev, tudi bolj pripravljene zapustiti trg dela kot moški, bodisi v obliki zgodnje upokojitve ali pa so enostavno ostale doma. V kasnejši fazi je prestrukturiranje zajelo tudi "ženske" industrije kot je izdelava tekstilnih izdelkov, usnjarska industrija, pa tudi nekatere storitve, kar je močno ogrozilo zaposlitve žensk. Še več, prihaja do vse pogostejše diskriminacije žensk na trgu dela, saj se delodajalci izogibajo stroškom, povezanim z reprodukcijsko funkcijo žensk, kar še dodatno ogroža njihove zaposlitvene priložnosti.

2.7. Skupinsko-specifične stopnje brezposelnosti

Podobno kot v drugih državah, postaja tudi v Sloveniji prehod mladih iz šolanja v aktivno življenje in v integracijo na trgu dela pomemben problem (Nesporova 2002). Tabela 7 kaže, da so ti, ki prvič stopajo na trg dela, to je predvsem najnižja starostna skupina 15-24 let, kategorija, ki se srečuje z največjim tveganjem brezposelnosti. V obdobju 1993 - 2004 je bila stopnja brezposelnosti oseb, mlajših od 25 let, okoli trikrat do šestkrat višja kot povprečna stopnja za celotno populacijo. Vendar je tudi v tem primeru prišlo do velikega znižanja, od 32,6% leta 1993 na 14,5% leta 2004. Če izvzamemo zahteve delodajalcev, ki posebej zadevajo delovne izkušnje, so težave pri poklicni integraciji mladih s pomanjkljivo usklajenostjo zahtev trga dela in kvalifikacij, ki jih ponuja izobraževalni sistem.

Tabela 7: Stopnje mladinske brezposelnosti 1993-2004

	1993	1997	2001	2004
Stopnja brezposelnosti mladih (%)	32,6	18,1	16,2	14,5
Razmerje med mladinsko in brezposelnostjo odraslih	5,6	3,4	3,7	2,9
Delež brezposelnosti mladih v skupni brezposelnosti (%)	40,5	37,1	30,9	26,2
Delež mladih brezposelnih v celotni populaciji mladih (%)	10,2	8,3	5,9	5,8
Stopnja brezposelnosti odraslih (%)	5,8	5,3	4,4	5

Vir: ILO (2006)

Izobrazbena struktura brezposelnih kaže na veliko koncentracijo tega fenomena pri najnižji izobrazbeni kategoriji: delež brezposelnih z osnovno šolo ali manj je leta 2004 znašal 26,2% (tabela 8). Vendar hkrati vidimo, da se je obseg te kategorije občutno zmanjšal, saj je leta 1996 dosegel 33,3%. Osebe s srednješolsko izobrazbo predstavljajo, s približno 63,9%, največji delež brezposelnih.¹² Občutno nižji delež predstavljajo osebe s končano terciarno izobrazbo (okoli 6-8%), vendar tu ne smemo spregledati naraščanja njihovega deleža.

Tabela 8: Izobrazbena struktura brezposelnih, 1993-2004

	1993	1996	2000	2004
Osnovnošolska izobrazba	31,8	33,3	31,9	26,2
Srednješolska izobrazba	61,2	60,9	63,8	63,9
Terciarna izobrazba	5,9	5,8	4,3	8,2

Vir: ILO (2006)

Podatki za leta od 2000 do 2004 kažejo na pomembne razlike v stopnjah brezposelnosti oseb s srednješolsko in terciarno izobrazbo. V prvi skupini je ta nad nacionalnim povprečjem. Potrjuje se, da nižja stopnja izobrazbe povečuje tveganje brezposelnosti (Tabela 9). Ne glede

¹²Treba je opozoriti, da na deleže posameznih izobrazbenih kategorij močno vpliva porazdelitev izobrazbe v delovni sili, kjer je srednješolska izobrazba prevladujoča kategorija.

na to vidimo, da se je v primerjavi z letom 2000 v letu 2004 stopnja brezposelnosti kategorije brez končane osnovne šole in s končano osnovno šolo zmanjšala za približno eno odstotno točko in pri kategoriji s srednješolsko tehniško izobrazbo za 0,9 odstotne točke. Stopnja brezposelnosti kategorije s srednjo poklicno izobrazbo je ostala nespremenjena in znašal 5,7%. Iz tega bi lahko sklenili, da je ta kategorija prikrajšana tako kar zadeva zaposlitvene priložnosti kot tudi z vidika priložnosti za nadaljevanje šolanja na terciarni ravni, kar bi jim pomagalo, da se izognejo brezposelnosti. Čeprav stopnje brezposelnosti za splošno srednjo in terciarno izobrazbo niso statistično signifikantne, vendar iz njih razberemo, da se je ta leta 2003 zmanjšala, leta 2004 pa rahlo povečala (za 0,7 odstotne točke). Pri visokošolski izobrazbi pa v letu 2003 opazimo porast za 1,3 odstotne točke in v letu 2004 zmanjšanje za 0,8 odstotne točke. Analitiki brezposelnosti utemeljujejo, da je v primerjavi z manj izobraženimi glavna prednost bolje izobraženih to, da so pri njih obdobja brezposelnih precej krajše in redko preidejo v dolgotrajno brezposelnost (Spruk, Verša 2004).

Tabela 9: Izobrazbeno specifične stopnje brezposelnosti

	2000	2003	2004
<i>Brez formalne izobrazbe</i>	(10.7)	(11.5)	(9.7)
<i>Končana osnovna šola</i>	10.4	9.1	9.0
<i>Srednja poklicna izobrazba</i>	7.5	8.2	7.5
<i>Srednja tehniška izobrazba</i>	6.6	5.9	5.7
<i>Srednja splošna izobrazba</i>	7.5	(6.4)	(7.1)
<i>Višješolska izobrazba</i>	(2.3)	(2.7)	(3.5)
<i>Visoka in podiplomska izobrazba</i>	(2.4)	3.7	(2.9)
<i>Nacionalno povprečje</i>	7.0	6.7	6.3

Vir: Kajzer (2005), str. 36, tab. 13
(...) podatek ni signifikanten

2.8. Dolgotrajna brezposelnost

Naslednja prikrajšana kategorija na trgu dela so dolgotrajno brezposelni. Po podatkih EUROSTAT (2006), je ostala stopnja dolgotrajne brezposelnosti, t.j. oseb brezposelnih dalj kot 12 mesecev, stabilna in se je gibala med 3 in 3,5%. Tabela 10 prikazuje stopnje dolgotrajne brezposelnosti v Sloveniji in EU-15. Kot kažejo podatki so si stopnje precej podobne. Seveda pa te stopnje ne odražajo dejanske dolgotrajne brezposelnosti. Že omenjeni obupani delavci predstavljajo tipične dolgotrajno brezposelne osebe, kar predstavlja velik problem v Sloveniji, vendar niso uradno registrirani.

Tabela 10: Dolgotrajna brezposelnost, 1998-2005

Stopnja dolgotrajne brezposelnosti (%)	1998	2001	2005
Slovenija	3.3	3.5	3.1
EU-15	4.4	3.1	3.3

Vir: Eurostat (2006)

2.9. Regionalne razlike

Za Slovenijo je značilna tudi nizka geografska mobilnost. Evropska Komisija (2000) to nizko mobilnost pojasnjuje s stanovanjskimi problemi in pomembnimi razlikami v tržnih cenah stanovanj med regijami. Velike začetne razlike v brezposelnosti po regijah se postopoma zmanjšujejo. Zmanjševanje, merjeno s koeficientom variacije, se je začelo leta 2002 in se okrepilo 2004, ko je koeficient dosegel 30,7 (UMAR 2005: 51). Tendenco rasti stopnje brezposelnosti v določenih regijah (Koroška, Zasavska, Pomurska, Goriška) se je dejansko zaustavila leta 2004, ko je bila najvišja stopnja brezposelnosti zabeležena v Pomurski regiji. Pomurska regija je tudi tista regija, ki jo brezposelnost najbolj ogroža. Druge regije s stopnjo brezposelnosti nad nacionalnim povprečjem so še: Podravska, Zasavska, Spodnje posavska, Savinjska in Koroška regija. Dolgotrajna brezposelnost se je zmanjšala v vseh regijah. Največje tveganje brezposelnosti je značilno za Spodnje posavsko regijo. Visoko tveganje brezposelnosti je povezano z nizko izobrazbeno strukturo prebivalstva (Jugovzhodna Slovenija in Pomurska regija), pa tudi s pomanjkanjem delovnih mest za mlade s terciarno izobrazbo (Osrednja Slovenka regija, Goriška, Obalno-kraška, Notranjsko-Kraška in Gorenjska regija) (glej tabelo 11). Višje tveganje brezposelnosti je značilno tudi za starejše prebivalstvo (nad 40 let). Od leta 2001 se delež starejših brezposelnih oseb zmanjšuje, vendar v Gorenjski in Spodnje posavski regiji še vedno predstavlja skoraj polovico vse brezposelne populacije. V praktično vseh regijah predstavljajo ženske nad 50% brezposelne populacije (UMAR 2005).

Tabela 11: Stopnje registrirane brezposelnosti po regijah

Statistične regije	1999	2001	2003	2004
Osrednjeslovenska	10.1	8.3	7.8	5.1
Obalno-kraška	10.1	9.0	8.3	7.5
Gorenjska	11.9	9.0	8.3	5.6
Goriška	7.7	5.8	6.4	4.1
Savinjska	15.3	13.5	13.5	6.1
Jugovzhodna Slovenija	11.7	9.9	8.4	5.2
Pomurska	18.2	16.7	17.5	8.6
Notranjsko-kraška	12.2	9.7	8.8	4.7
Podravska	20.6	17.9	16.2	8.6
Koroška	11.7	10.2	12.6	5.9
Spodnje posavska	14.9	14.3	14.9	7.5
Zasavska	17.5	14.7	16.1	5.4
SLOVENIA	13.6	11.6	11.2	6.3

Vir: Statistični letopis Slovenije 1999, 2001, 2003, 2004

3. Inštitucije trga dela

Odločilne spremembe na slovenskem trgu dela so se zgodile že takrat, ko je bila Slovenija še del nekdanje SFRJ. Tu je pomemben Zakon o podjetjih iz leta 1988, ki je prenesel odločanje z delavcev na delodajalce, s čimer se je formalno končalo obdobje samoupravljanja. Poleg tega so delodajalci dobili tudi pravico odpuščanja delavcev, čeprav je bilo izvajanje te pravice zanje izredno drago (Vodopivec 2004). Te spremene so močno vplivale na spremembe na slovenskem trgu dela v 1990ih letih. Tudi reforme trga dela so se v Sloveniji v obdobju tranzicije uvajale postopoma. Tako se je npr. ohranila podedovana striktna zaščitna zakonodaja na področju dela in zaposlovanja. Tudi nov zakon o delovnih razmerjih iz leta 2002 še vedno ohranja delovno razmerje za nedoločen čas kot prevladujoči način zaposlitve,

fleksibilne oblike zaposlitve morajo imeti zakonsko utemeljitev, prav tako ostaja za delodajalce drago odpuščanje presežnih delavcev.

3.1. Zakon o delovnih razmerjih

Zakonodaja za zaščito zaposlitve (EPL) je osrednji vidik splošnega koncepta fleksibilnosti trga dela. V socialističnem sistemu so delavci uživali popolno varnost delovnih mest. Ta visoka stopnja varnosti delovnih mest, kombinirana z majhnimi razlikami na področju plač, je vodila k rigidnosti delovne sile in njeni neučinkoviti alokaciji (Eamets and Masso 2004). V 1990ih letih se je potreba po naglem strukturnem prilagajanju po uvedbi ekonomskih in socialnih reform odrazila v znatni preureditvi zaščite delavcev. Cilj je bil podpirati prilagoditev delovne sile v podjetjih, da bi naredili podjetja bolj fleksibilna, pri čemer bi bila zagotovljena tudi varnost delavcev.

OECD (1999) je izoblikoval EPL indeks, ki se na splošno uporablja v analizah delovne zakonodaje. Pogosto se interpretira kot glavni indikator politik in institucij trga dela. EPL indeks ocenjuje z 22 kvantitativnimi in kvalitativnimi indikatorji zakonodajo na treh dimenzijah: stalne zaposlitve,časne zaposlitve in kolektivna odpuščanja. Celokupen EPL indeks je utežno povprečje teh indikatorjev z vrednostmi od 1 do 6. Čim višja je njegova vrednost, toliko bolj striktna je zakonodaja za zaščito zaposlitve.

Tabela 12 poroča o rezultatih, ki so bili dobljeni na podlagi uporabe OECD metodologije (OECD 1999). Prikazuje tre različne dimenzije striktnosti EPL v Sloveniji v primerjavi s povprečjem CEE državam in EU držav.¹³ Slovenija in druge CEE države izkazujejo v primerjavi z EU največjo restriktivnost na področju kolektivnih odpustov. Regulacija, ki zadeva vse tri EPL dimenzije je bolj restriktivna v Sloveniji kot v drugih dveh CEE državah in EU državah, kar še posebej velja za stalno zaposlitev in kolektivno odpuščanje. Takšna rigidna zaščitna zakonodaja v Sloveniji rezultira v relativno visokem skupnem EPL indeksu, ki je konec 1990ih let znašal 3.5 v primerjavi s povprečjem 2.4 (2.5) v CEE (EU) državah. Manjše spremembe v smeri liberalizacije so se zgodile z amandmaji k novemu zakonu o delovnih razmerjih leta 2002. Npr., Tonin (2005) ocenjuje reduciran indeks za leto 2002 za kolektivno odpuščanje (3.3) in redno zaposlitev (2.7). Celoten indeks se je skrčil na 2.6 in se zdaj približuje EU in CEE povprečju.

Tabela 12: Zakonodaja o zaščiti zaposlitve

	Stalen zaposlitve	Začasne zaposlitve	Kolektivno odpuščanje	EPL indeks
Slovenija, pozna 1990ta leta	3.4	2.4	4.8	3.5
CEE, pozna 1990ta	2.7	1.2	4.1	2.4
EU, pozna 1990ta	2.4	2.3	3.2	2.5

Vir: Riboud et al. (2002)

Mladi na prehodu iz šolanja v delovno življenje so po pravilu obsojeni na fleksibilno in atipično zaposlovanje, ki je po navadi v obliki začasnih in občasnih zaposlitev in pogodbenega dela. Celo v socialističnem sistemu, kjer je bila z ustavo zagotovljena pravica do

¹³ Zaposlitvena zakonodaja zadeva pravila o procedurah pri zaposlovanju in odpuščanju v primeru stalne zaposlitve, odpovedni rok, in odpravnino. Zakonodaja o začasnem zaposlovanju regulira uporabo pogodb za določen čas, njihovega obnavljanja in najdaljšega trjanja, kot tudi delovanje agencij začasno zaposlovanje. Zakonodaja o kolektivnih odpustih opredeljuje pojem "kolektiven," kot nasproten pojmu "individualen," in uzakonja odpovedni rok ter plačila povezana s takšnim odpuščanjem.

»dela s proizvodnimi sredstvi v družbeni lasti«, ni bilo zakonske zaščite te pravice za tiste, ki so na novo vstopali na trg dela in še niso bili zaposleni. Tako je velik delež brezposelnosti v 1980ih predstavljal prav mladinska brezposelnost. Z implementacijo usmerjenega izobraževanja je bilo za mlade, ki so končali šolanje na sekundarni in terciarni ravni, uvedeno pripravništvo kot oblika prve zaposlitve po končanem šolanju, kjer naj bi si mladi pridobili za delo specifične spretnosti in se socializirali v delovno okolje. Pripravništvo traja od 6 – 12 mesecev, odvisno od dosežene izobrazbene ravni. Prav pripravništvo omogoča mladim pridobiti delovne izkušnje, nujne, da lahko iščejo bolj stabilno zaposlitev. Zakon o delovnih razmerjih iz leta 2002 več ne uzakonja pripravništva kot obvezno, marveč to prepušča regulaciji s področno zakonodajo in kolektivnimi pogodbami, kar dodatno zmanjšuje interes delodajalcev za zaposlovanje pripravnikov. To se kaže skozi naglo zmanjševanje števila prostih mest zanje; tako je leta 2003 le 3,4% vseh registriranih potreb po delavcih odpadlo na pripravnike in leta 2004 samo še 2,5% (Trbanc 2005:182).

Ekstenzivnejše zaposlovanje za določen čas je tako najbolj značilno za mlado populacijo. Leta 2001 je bilo 10,5% vseh novo zaposlenih delavcev zaposlenih za določen čas; v populaciji stari 15-24 let pa je ta delež dosegel 42,9% (Kanjuo-Mrčela in Ignjatović 2004:247). Omenjena avtorja tudi ugotavljata, da je bilo leta 2001 58,7% vseh zaposlitev mladih ali za določen čas ali paje šlo za zaposlitve z delnim časom.

Podobno kot v drugih evropskih državah tudi v Sloveniji podaljševanje študijskih let spremlja tudi porast študentskega dela. Regulacija tega dela je dokaj liberalna. Glede na to, da gre za najcenejšo fleksibilno obliko dela, je po njem veliko povpraševanje s strani delodajalcev. Trenutno se študentsko delo ne spremlja sistematično in ni podatkov o številu opravljenih ur. Prav tako se nihče ne ukvarja z oceno učinkov študentskega dela na priložnosti za pridobitev stabilne zaposlitve teh, ki so končali šolanje.

3.2. Aktivna politika zaposlovanja

Aktivna politika zaposlovanja (APZ) zadeva izdatke, za aktivnosti namenjene vračanju brezposelnih v zaposlitev kot tudi preprečevanju prehajanja v odkrito brezposelnost. Vsebuje tako preventivne ukrepe kakor tudi strategije, usmerjene na zaposlitev kot so izobraževanje in usposabljanje, različne subvencije ali kredite za spodbujanje (re)integracije v trg delovne sile, pomoč pri iskanju zaposlitve, in posebne ukrepe za najbolj ranljive skupine kot so invalidi in mladi iskalci prve zaposlitve. Že v prvih letih tranzicije je bila za Slovenijo značilna precejšnja poraba sredstev za aktivne ukrepe. Predvsem gre tu omeniti subvencije delodajalcem za prekvalifikacije presežnih delavcev, subvencije pripravništva, spodbujanje samozaposlitve, ter izobraževanje in usposabljanje zaradi prilagajanja kvalifikacij zaposlenih potrebam gospodarstva. Posebni programi so bili namenjeni tudi skupini dolgotrajno brezposelnih (Evropska Komisija 2000).

Kot odstotek BDP so bili izdatki za APZ ukrepe najvišji v letih 1991 in 1992 in so dosegli 0,83 odstotka in 1,17 odstotka; v poznih 1990 letih in v letu 2000 so se zmanjšali na približno 0,4 do 0,5 odstotka BDP (Vodopivec 2004), v letih 2004 in 2005 pa so se gibal okoli 0,34% BDP (Kajzer 2005). Lahko bi torej rekli, da je v Sloveniji za ukrepe APZ namenjen relativno visok delež BDP glede na druge CEE države. Za primerjavo, v OECD državah se ti izdatki gibljejo od 0,09% na Japonskem do približno 2% na Švedskem. Delež, namenjen za APZ, izražen kot delež izdatkov za pasivne ukrepe, pa se je v poznih 1990ih gibal od 40% do 70%, kar je precej skladno z izkušnjami OECD držav. Na splošno pa je bilo malo resursov in aktivnosti namenjenih evalvaciji vpliva in učinkovitosti aktivnih programov APZ.

Tabela 13: Struktura porazdelitve sredstev za ukrepe APZ (%)

	1995	1997	1999	2001	2003	2004	2005
Javni zavod za zaposl. + administrativni stroški	23.59	31.76	22.42	24.73	25.35	26.30	29.90
Programi izobraž. in uspos.	10.85	19.72	19.82	14.15	9.86	15.74	18.48
Spodbude za zaposlovanje	45.66	15.16	10.43	24.21	24.40	19.69	13.32
Direktno ustvarjanje delovnih mest (javna dela)	6.87	17.43	35.75	24.36	26.19	26.58	23.59
Spodbujanje samozaposlovanja brezposelnih	6.58	5.08	2.69	2.30	3.25	2.36	4.97
Programi za invalide	6.45	10.84	8.89	10.25	10.96	9.34	9.75
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100

Vir: Kajzer, A. (2005), str. 54, tab. 33.

Javna dela predstavljajo najpomembnejši ukrep APZ, usmerjen na mlade brezposelne. V primerjavi z drugimi CEE tranzicijskimi državami je delež sredstev za javna dela v Sloveniji relativno visok.

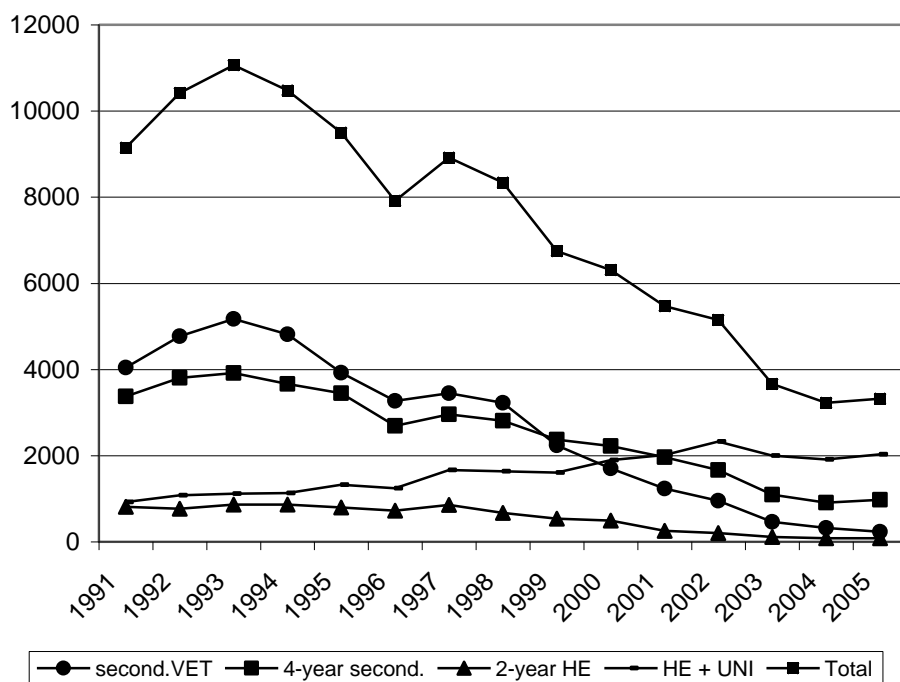
Glede na podatke v tabeli 13 je bil sredi 1990ih let znaten delež sredstev APZ namenjen za subvencije zaposlovanja brezposelnih v podjetjih in organizacijah, potem pa se je zmanjšal, ker je bilo ocenjeno, da ni več razlogov za tako intenzivno vlaganje v takšne ukrepe. Obseg sredstev, ki so bila izplačana posameznim delodajalcem, je bil zelo različen in je bil povezan z značilnostmi brezposelnih in z vrsto zaposlitve (za nedoločen čas, začasna).

Prvi APZ program v Sloveniji, ki je bil namenjen spodbujanju zaposlovanja mladih, ki so prihajali iz šolanj je bilo subvencioniranje pripravništva.¹⁴ Ukrep je bil vpeljan leta 1991. Njegov cilj je bil v času popolne zapore novega zaposlovanja spodbuditi delodajalce k zaposlovanju mladih s subvencioniranjem njihovih plač. To naj bi jim omogočilo vsaj zaposlitev za določen čas in s tem pridobivanje delovnih izkušenj, ki so pogoj za dostop do stabilnejših delovnih mest. Leta 1993 je bilo 88% vseh prvih zaposlitev realiziranih v okviru tega ukrepa. Konec leta 1996 je bil ukrep opuščen, ker očitno ni dosegel zelenih ciljev (Trbanc 2005:174). V zadnjem obdobju se ta ukrep spet uporablja, vendar selektivno, praviloma kot podpora zaposlovanju mladih v manj razvitih regijah.

Gibanje zaposlovanja pripravnikov od leta 1991 dalje je prikazano na sliki 7. Kot vidimo, se je začelo intenzivno zmanjševanje z ukinitvijo spodbud delodajalcem. Po letu 2000 število ne doseže niti 4000, praktično 50% pa predstavljajo pripravniki z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo. Od leta 2003 dalje se število po posameznih izobrazbenih ravneh skorajda ne spreminja.

¹⁴ Pripravniki so mladi, ki prihajajo iz izobraževanja v prvo zaposlitev. V času pripravništva naj bi spoznali delovni proces in pridobili organizacijsko specifične spretnosti, ki jih ne zagotavlja izobraževalni program. Pripravništvo traja od 6 mesecev do enega leta, odvisno od stopnje izobrazbe. Pripravništvo omogoča pridobitev minimalnega obsega delovnih izkušenj za sodelovanje v konkurenci za prosta delovna mesta na trgu dela.

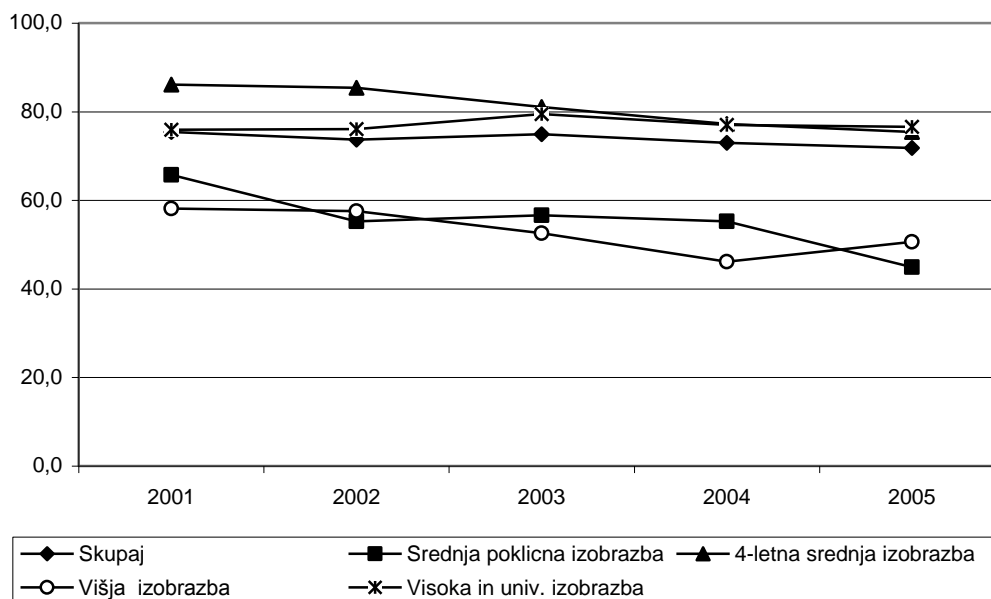
Slika 7: Število zaposlenih pripravnikov v letih od 1991 do 2005 po ravneh izobrazbe

Vir: Letna poročila Zavoda za zaposlovanje 1991- 2005.

Glede na podatke ostane vsako leto nezasedenih približno 33% potreb po pripravnikih. Najvišja realizacija je bila dosežena leta 2003 z 79%. Kar zadeva stopnjo izobrazbe, pa je bila vse do 2003 najvišja realizacija dosežena pri srednji tehnični in splošni izobrazbi (okoli 86%), vendar ta delež od 2004 dalje upada. Vsako leto ostane nerealiziranih tudi okrog 25% potreb po pripravnikih z visoko in univerzitetno izobrazbo (slika 8).

Slika 8: Delež realiziranih registriranih potreb po pripravnikih v letih 2001 do 2005.

Vir: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Letno poročilo 2001, 2002, 2003, 2004, 2005; tabeli 11 in 12

Med drugimi ukrepi APZ, namenjenimi posebej mladim, velja omeniti Projektno učenje mlajših odraslih, katerega primarni cilj je reintegracija osipnikov v izobraževanje jih pa opremlja tudi s spretnostmi za zaposlitev (Istenič-Starčič et al. 2004). Na splošno se mladi brezposelni, ki so končali šolanje in iščejo prvo zaposlitev, lahko vključujejo v različne programe APZ, namenjene brezposelnim. Med najbolj popularne bi lahko uvrstili motivacijske delavnice za planiranje kariere in iskanje zaposlitve, klube za iskanje dela, kratke programe funkcionalnega usposabljanja, usposabljanje z delom ipd. Najbolj celovit ukrep, ki naslavlja strukturno brezposelnost, pa je gotovo Program 5000/10000, ki je bil uveden leta 1997 in predstavlja skupni ukrep vlade (MDDSZ in MŠŠ) in socialnih partnerjev. Namenjen je izboljševanju izobrazbe brezposelnih in je (bil) primarno usmerjen na brezposelne mlajše odrasle, predvsem osipnike ter osebe brez formalnih kvalifikacij in osebe s formalnimi kvalifikacijami, po katerih ni povpraševanja na trgu dela. V prvih letih je bil omejen samo na srednješolsko izobraževanje, pozneje se je razširil tudi na terciarno izobraževanje. Enako se je širila tudi ciljna populacija od pretežno mladih brezposelnih tudi na druge starostne skupine. V prvih letih delovanja je bilo načrtovanih 5000 (novih) vključitev letno, leta 2002 pa je bila ta številka povečana na 10000 letno. Znatno delež sredstev, porabljenih leta 1997 in 1999 za izobraževanje brezposelnih. Visok delež sredstev, ki je bil v letih 1997, 1998 in 1999 porabljen za izobraževanje (tabela 8a), je bil namenjen prav izobraževanju v okviru tega programa.

3.3. Pogajanja o plačah in minimalne plače

Pred letom 1990, je bila za Slovenijo značilna državna regulacija in kontrola delovnih razmerij. Tudi v obdobju tranzicije se je ohranil centraliziran sistem določanja plač. Sistem kolektivnih pogajanj na sektorski in podjetniški ravni je igral manjši vlogo (Carley 2002). Druge CEE države naj bi imele decentraliziran pogajalski sistem za določanje plač.

V začetku 1990ih let je močno upadlo število sindikalno organiziranih delavcev, še posebej v primerjavi z obdobjem pred tranzicijo, ko je prevladovalo 100% članstvo. Cazes (2002) ocenjuje, da je stopnja sindikalizacije slovenske zaposlene populacije sredi 1990ih let padla na 60%. Zmanjšanje je posledica svobodne odločitve za članstvo v primerjavi z obveznim članstvom v obdobju socializma, zmanjševanja življenjskega standarda v 1990ih letih, procesov privatizacije, visoke stopnje brezposelnosti, rastočega števila malih in srednjih podjetij in sektorsko prestrukturiranje zaposlenih. Ne glede na to je stopnja sindikalizacije v Sloveniji še vedno višja v primerjavi z drugimi CEE tranzicijskimi državami.

Kar zadeva gibanje plač in dogovarjanje o plačah, se ocenjuje, da je bolj pomembna od stopnje sindikalizacije pokritost s kolektivnimi pogodbami, ki je bila v Sloveniji konec 1990ih let po ocenah 100% (Carley 2002), kar predstavlja najvišje možno razmerje v primerjavi z drugimi CEE državami.

Nadalje je stopnja koordinacije z indeksom 3 na zgornji spodnji meji, medtem ko v drugih CEE državah variira med 1 in 3 (Cazes 2002). Riboud et al. (2002) prihajajo do podobnega sklepa na podlagi disagregiranega indeksa koordinacije na dve komponenti: eno za sindikate in eno za delodajalce. Obe dimenziji izkazujeta najvišji indeks koordinacije v primerjavi z drugimi CEE državami.

Minimalna plača je rezultat pogajanj med delodajalci in sindikati in zakonsko določena na nacionalni ravni. V primerjavi z drugimi CEE državami predstavlja minimalna plača relativno velik delež povprečne slovenske plače, ki je bil leta 2001 po oceni Schneiderja in Burgerja (2005) višji kot je OECD povprečje (45-50%) za isto obdobje.

4. Reference:

- Blanchard, O. (1997), *The Economics of Post-Communist Transition*, Oxford.
- Cazes, S. (2002), *Do Labour Market Institutions Matter in Transition Economies? An Analysis of Labour Market Flexibility in the late Nineties*, Discussion Paper DP/140/2002, International Institute for Labour Studies.
- Carley, M. (2002), *Industrial Relations in the EU Member States and Candidate Countries*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg.
- European Commission (2000), *Joint Assessment of Employment Priorities in Slovenia*.
- Eurostat (2006), *Long-term Indicators*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- International Labour Organization (ILO) (2006), *Key Indicators of the Labour Market Programme*, Genova, <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/>
- Istenič-Starčič, A. et al. (2003), *Evalvacija socialnointegracijske vloge programa Projektnoučenje mladih*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Ivančič, A. (1999), *Izobraževanje in priložnosti na trgu dela*. Ljubljana: FDV in Andragoški center Slovenije.
- Johnson, Simon, Kaufmann, Daniel in Andrei Shleifer (1997): *The unofficial economy in transition*, Brookings Papers on Economic Activity, Fall, Washington D.C.
- Kajzer, Alenka (2006), *Spremembe na trgu dela v Sloveniji v obdobju 1995-2005*, Delovni zvezek, št. 5/2006. Ljubljana, Urad R Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Kanjuro-Mrčela, A. and Ignjatović, M. (2004), *Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja - potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti*. V Svetlik, Ilič (ured.), *Razpoke v zgodbi o uspehu*. Ljubljana, Sophia, 230-258.
- Kovač, Mateja (2002) *Primarna dejavnost – politika in stanje v Sloveniji v primerjavi z EU*. Delovni zvezek, št. /XI/2002. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Kovačič, G., Jagrič, T. (2006), *Ključni sektorji slovenskega gospodarstva*, Delovni zvezek, št.1/2006). Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Mrak, M., M. Rojec, and C. Silva-Jáuregui (2004), “Overview: Slovenia’s Threefold Transition” in Mrak, M., M. Rojec, and C. Silva-Jáuregui (eds.), *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*, World Bank, Washington.
- Nesporova, A. (2002), *Why Unemployment Remains so High in Central and Eastern Europe*, Employment Paper 2002/43, International Labour Office, Geneva.
- OECD (1999), *Employment Outlook*, Paris.
- Rojec, M. (2000), *Foreign Direct Investments in Slovenia. Trends, developments and policy in 1997-1999*. Delovni zvezek ,št. 1/IX/2000. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Schneider, F. (2002), *The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries*, IZA DP No. 514, Bonn.
- Schneider, F. in C. Burger (2005), *Formal and Informal Labour Markets: Challenges and Policy in the Central and Eastern European New EU Members and Candidate Countries*, CESifo Economic Studies, Vol. 51, No. 1, 77–115.
- Silva-Jáuregui (2004), “Macroeconomic Stabilization and Sustainable Growth”, in Mrak, M., M. Rojec, and C. Silva-Jáuregui (eds.), *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*, World Bank, Washington.
- Simoneti, M., M. Rojec, and A. Gregoric (2004), “Privatization, Restructuring, and Corporate Governance of the Enterprise Sector”, in Mrak, M., M. Rojec, and C. Silva-Jáuregui (eds.), *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*, World Bank, Washington.
- Statistični letopis Slovenije 1990-2005*. Ljubljana, Statistični urad R Slovenije.

- Transmonee (2006), UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, <http://www.unicef-icdc.org/resources/transmonee.html>
- Trbanc, M. (2005), Zaposlovanje in brezposelnost mladih. V Černak-Meglič, A. (ured.), Otroci in mladi v prehodni družbi . Ljubljana, Aristej, str. 161-188.
- UMAR (2005), Poročilo o razvoju 2005. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Verša, D., Spruk, V. (2004), MILadi diplomanti na trgu delovne sile. Ljubljana, Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije.
- Vodopivec, M. (2004), "Labor Market Developments in the 1990s", v Mrak, M., M. Rojec, and C. Silva-Jáuregui (eds.), Slovenia: from Yugoslavia to the European Union , World Bank, Washington.
- Žakelj, Luka (2004), Razvoj malih in srednjih podjetij v Sloveniji in Evropski Uniji. Delovni zvezek, št. 6/2004. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA

1. Kratek zgodovinski pregled

Z ustanovitvijo komunistične Jugoslavije po drugi svetovni vojni je izobraževalni sistem v Sloveniji doživel več sprememb kot kdajkoli prej. Komunistični režim je obljubil spremembe, ki naj bi omogočile večjo propustnost med različnimi tipi šol in dostop vsaj do srednješolske izobrazbe mladih iz delavskih in kmečkih okolij. Izobraževalna reforma iz leta 1958 je predstavila integriran koncept prenove. Privatne šole so bile ukinjene; namesto nekdanjih nižjih meščanskih srednjih šol so bile uvedene nižje gimnazije, kar je povečalo število mladih, ki so lahko nadaljevali šolanje na višjih gimnazijah in kasneje na visokošolskem izobraževanju. V Sloveniji je bilo ustanovljeno Ministrstvo za šolstvo Ljudske Republike Slovenije, kar je pomenilo, da je začela Slovenija sama urejati svoj izobraževalni sistem.

Na področju osnovnošolskega izobraževanja je pomenila najpomembnejšo prelomnico izobraževalna reforma iz leta 1958; uvedla je enovito 8-letno osnovno šolo kot edino obliko obveznega izobraževanja v državi, skrčila število osnovnih šol in začela z oblikovanjem popolne osemletne in dopolnilnih štiriletnih šol. Pomemben razvoj je v tem času doživelo tudi posebno in glasbeno izobraževanje.

Izobraževalni zakon iz leta 1958 je uzakonil tudi štiriletne gimnazije; vpis je bil pogojen z uspešno končano 8-letno osnovno šolo. Klasične gimnazije so bile opuščene, maturitetni izpit pa je bil nadomeščen z zaključnim izpitom.

V obdobju 1945 do 1963 je doživelo svoj bum tudi tehnično in strokovno izobraževanje. Ustanovljenih je bilo kar nekaj novih tipov šol: srednje tehniške šole (technicums), podjetniške šole za ekonomsko ni komercialno področje (delovale so med leti 1948 in 1950) in tehniške šole za delavce (opuščene leta 1952). Leta 1947 so bile ustanovljene večerne šole za delavce, katerih cilj je bil izboljšati strokovno usposobljenost zaposlenih.

Mreža srednjih šol je bila razširjena z novo popolno srednjo gimnazijo in štiriletnimi srednjimi strokovnimi šolami (prav tam: 244).

Leta 1949 je bil sprejet Zakon o visokošolskem izobraževanju. Do tedaj enotno univerzo je reorganiziral v univerzo s štirimi fakultetami (umetnost, naravoslovje in matematika, pravo in ekonomija), tehniško visoko šolo (4 fakultete), visoko medicinsko šolo (2 fakulteti), samostojno fakulteto za kmetijstvo in gozdarstvo in teološko fakulteto¹⁵. Visokošolsko umetniško izobraževanje je bilo organizirano pri umetniških akademijah za glasbo, za vizualne umetnosti in za igrarstvo. Število študentov se je povečalo z 2,629 takoj po vojni na 6,342 leta 1950 in na 8,063 leta 1957 (Ribarič, M. 2002: 140-143; Gabrič 2001: 245).

Nadaljnje spremembe družbenopolitičnega sistema, uzakonjene z Ustavo iz leta 1963, so prinesle pomembne spremembe tudi v izobraževalni sistem.

Pomembna sprememba v 1960ih letih je bila, da je zakon o srednješolskem izobraževanju iz leta 1967 reguliral celotno izobraževalno aktivnost na srednješolski ravni. Poklicne šole, tehniške šole in druge strokovne šole na ekonomskem in komercialnem področju, na področju socialnih storitev in administracije, umetniške šole, gimnazije, so bile vse opredeljene kot srednje šole. V 1970ih letih je večina diplomantov teh šol (med 40 % in 78 %) prešla neposredno v zaposlitev.

Tudi visokošolsko izobraževanje je doživelo pomembne spremembe. Stare, v glavnem uniformne učne načrte so zamenjali novi, ki so na večih področjih uveljavili stopenjsko izobraževanje z 2-letnimi in 4-letnimi programi (prva stopnja in druga stopnja študije), tudi magistrski študij je postal redni del univerzitetnega izobraževanja. Poleg visokošolskih in

¹⁵ Leta 1952 je bila Teološka fakulteta izločena iz Univerze.

univerzitetnih ustanov so bile ustanovljene tudi 2-letne višje strokovne šole, največkrat na tehniških področjih.

Konec 1970ih let je bil izobraževalni sistem razdeljen med stare tradicionalne oblike in številne inovativne pristope, ki so jih terjale sodobne razmere, alternativne neformalne oblike primarnega izobraževanja (odprte šole, Waldorfska šola, Montessori šola) so postale bolj vidne (Balkovec Debevc 2002: 143-145).

Leta 1981 je bil v Sloveniji uveden reformiran tip izobraževanja, t.i. srednje usmerjeno izobraževanje. Uveden je bil enoten sistem izobraževanja mladine in odraslih. Diferenciacija na splošno ni poklicno izobraževanje na sekundarni ravni je bila ukinjena. Vsi izobraževalni programi so bili zasnovani tako, da bi zagotavljali dvojno kvalifikacijo, za vstop v zaposlitev in za nadaljevanje šolanja v visokošolskem izobraževanju. Matura je bila ukinjena. Izobraževalni proces je bil v celoti pošolan. Delovne organizacije naj bi prevzele odgovornost za praktično usposabljanje po končanem šolskem izobraževanju.

Sistem usmerjenega izobraževanja je na srednješolski ravni uvedel tri tipe izobraževalnih programov:

- a) srednješolske programe, ki so obsegali skupna izobraževalna "jedra" in druge vsebine splošnih spretnosti, kakor tudi splošne in specifične strokovne teoretične in praktične vsebine na posameznih strokovnih področjih izobraževanja (strokovnih dejavnostih ali/in skupinah poklicev); trajali so od 2 do 5 let;
- b) nadaljevalne izobraževalne programe, ki so bili razviti za delovna področja kot so: organizacija, kontrola; operativni in strokovni menedžment; spremljanje proizvodnega procesa (mojstri in preddelavci). Programi so bili namenjeni razširitvi in izboljšanju splošne izobrazbe in posredovanju odgovarjajočih strokovno teoretičnih in praktičnih znanj in spretnosti. Najdaljše trajanje teh programov je bilo 2 leti;
- c) Skrajšani programi srednjega izobraževanja – obsegali so del izobraževalne osnove in izbor specifičnih strokovno teoretičnih ali/in praktičnih spretnosti, potrebnih za izvajanje določenih del in nalog. Ti programi so trajali največ 2 leti.

Za vpis v prvi dve skupini izobraževalnih programov se je zahtevalo uspešno končano osemletno osnovno šolanje, v skrajšane programe pa so se lahko vključili tudi mladi, ki so opravili zgolj osnovnošolsko obveznost. Končani programi srednjega in nadaljevalnega izobraževanja so omogočali nadaljevanje šolanja na terciarni ravni.

V času usmerjenega izobraževanja so bili na ravni višje in visokošolskega izobraževanja na razpolago:

- Krajši višješolski strokovni programi, ki so trajali najdalj 2 leti;
- Štiriletni visokošolski programi, ki so trajali praviloma 4 leta in le izjemoma 5 let;
- Magistrski programi (2 leti) in doktorski programi.

Programi prve stopnje univerzitetnega izobraževanja so odmrli do konca 1980ih let.

Izobraževalni programi na terciarni ravni naj bi bili razviti kot nadaljevanje ustreznih izobraževalnih programov na srednješolski ravni, magistrski programi pa naj bi bili povezani z ustreznimi visokošolskimi programi (glej Zakon o usmerjenem izobraževanju 1983).

2. Izobraževalni sistem v obdobju 1996 - 2004

Izobraževalni sistem, ki je v veljavi od sredine 1990ih let, je bil uveljavljen z reformo, ki je bila na ravni terciarnega izobraževanja uzakonjena leta 1993, na ravni osnovnega in srednjega izobraževanja pa leta 1996. Skladno s to reformo je osnovnošolsko izobraževanje podaljšano z 8 na 9 let in se začne s 6. letom starosti ter konča s 15. letom starosti (Zakon o osnovnošolskem izobraževanju 1996).

Srednješolsko izobraževanje se začne pri starosti 15 let in traja do 18. oz. 19. leta starosti (Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Sloveniji 1996). Izvajajo se naslednji srednješolski programi (glej tudi Prilogo 1):

- Gimnazija
- Strokovna gimnazija
- Srednje tehniško izobraževanje
- Poklicno-tehniški programi
- 3-letno poklicno izobraževanje
- Nižje poklicno izobraževanje
- Maturitetni tečaj¹⁶
- Poklicni tečaj
- mojstrski ter delovodski in poslovodski izpit na ravni nadaljevalnega izobraževanja (Sistem vzgoje in izobraževanja v Sloveniji 1999; Ignjatović et al., 2003).

Osnovnošolsko izobraževanje traja 8 let in je obvezno. Osemletno šolanje je razčlenjeno na dve obdobji: štiriletno razredno stopnjo in štiriletno predmetno stopnjo.

V prvi razred osnovne šole se lahko vpišejo otroci, ki so ob začetku šolskega leta stari 6 let in pol, izjemoma tudi 6 let. Devetletno šolanje, ki se je začelo postopoma uvajati s šolskim letom 1999/2000 in je v šolskem letu 2002/2003 zajelo vse osnovne šole, je razčlenjeno na tri triletna obdobja, v prvi razred pa se lahko vpisujejo otroci stari 6 let. Osnovna šola je razdeljena na triade, ki vsaka vključuje op 3 ratrede. V tretji triadi je bil na nacionalni ravni vpeljan nivojski pouk (zunanja diferenciacija) pri matematiki, maternem jeziku in tujem jeziku, vendar je bili leta 2005 opuščen. Osnovno šolanje se je do leta 2006 končalo z eksternim preverjanjem.¹⁷ Uspešno končana osnovna šola omogoča učencem nadaljevanje izobraževanja v katerikoli srednji šoli. *Učenci*, ki izpolnijo osnovnošolsko obveznost po zakonu in končajo vsaj 6 razredov v osemletni osnovni šoli (oziroma 7 razredov v devetletni osnovni šoli), lahko nadaljujejo izobraževanje v nižji poklicni šoli.

Srednješolsko izobraževanje se nadaljuje po končanem splošnoizobraževalnem obveznem izobraževanju. Poteka v poklicnih šolah, srednjih strokovnih šolah ter gimnazijah.

Poklicno naravnane šole izvajajo različne vrste poklicnih in strokovnih programov; ti se razlikujejo po vsebini in zahtevnosti, končajo pa se z zaključnim izpitom (2-3 letno poklicno izobraževanje) ali poklicno maturo (srednje tehniško izobraževanje).

V **krajše programe poklicnega izobraževanja** se lahko vpišejo učenci, ki so končali osnovno šolo ali zaključili osnovnošolsko izobraževanje po prilagojenem izobraževalnem programu za učence s posebnimi potrebami, pa tudi tisti, ki so izpolnili le osnovnošolsko obveznost po zakonu. Po teh programih traja izobraževanje praviloma 2 leti in pol in se konča z zaključnim izpitom. *Spričevalo o zaključnem izpitu* omogoča zaposlitev, pa tudi vpis v prvi letnik v katerikoli srednješolski izobraževalni program.

V **triletno programe poklicnega izobraževanja** se lahko vpišejo učenci, ki so uspešno končali osnovno šolo. Izobraževanje, ki ga lahko izvaja *poklicna šola* samostojno ali skupaj z delodajalcem v *dualnem sistemu*, traja praviloma 3 leta in se konča z zaključnim izpitom. *Spričevalo o zaključnem izpitu* omogoča zaposlitev, pa tudi nadaljevanje izobraževanja v 2-letnem poklicno-tehniškem nadaljevalnem programu.

Dijaki, ki so končali triletni program poklicnega izobraževanja, lahko takoj nadaljujejo izobraževanje še 2 leti v poklicno-tehniških programih, ki vodijo k *poklicni maturi*. Tisti pa, ki se zaposlijo, lahko po 3 letih delovnih izkušenj opravljajo mojstrski izpit. Če opravijo še

¹⁶ Maturitetni tečaj je namnejen tistim, ki so končali zaključni izpit ali poklicno maturo, a bi se želeli vključiti v akademsko izobraževanje na terciarni ravni. Udeležence pripravlja na opravljanje splošne mature.

¹⁷ Do leta 2006 so imeli dosežki na zunanjem preverjanju velik vpliv na dostop do posameznih oblik srednješolskega izobraževanja, od leta 2006 dalje pa to ne velja več; dodatni kriteriji izbire se določajo sproti.

izpite iz splošnih predmetov *poklicne mature*, lahko nadaljujejo izobraževanje na višji strokovni šoli.

V programe **srednjega strokovnega izobraževanja** se lahko vpišejo učenci, ki so uspešno končali osnovno šolo. Izobraževanje traja 4 leta in se konča s poklicno maturo. Diplomanti se lahko zaposlijo ali pa nadaljujejo izobraževanje na višji strokovni šoli ali v visokošolskem strokovnem študiju. Tisti, ki želijo nadaljevati študij po univerzitetnih programih, se za zdaj lahko vpišejo v *maturitetni tečaj* in opravijo maturitetni izpit. Ko bodo uveljavljene spremembe zakona o visokem šolstvu, bodo ti dijaki ob dodatnem izpitu lahko nadaljevali študij tudi v univerzitetnih in ne samo v visokošolskih strokovnih programih, če jim bo visokošolski zavod to omogočil. Maturitetni tečaj je namenjen tudi dijakom, ki niso uspešno končali četrtega letnika *gimnazije* in so prekinili izobraževanje za najmanj eno leto.

Poklicna matura, štiri predmetni zaključni izpit, pripravljen deloma eksterno in ocenjen interno, je bila vpeljana v šolskem letu 1998/99. Opravljajo jo dijaki (od leta 2002 dalje), ki so se v tem šolskem letu vpisali v preoblikovane oziroma prenovljene srednje tehnične programe. Do uveljavitve poklicne mature dijaki opravljajo zaključni izpit, ki je v celoti interne narave.

Programe splošnega izobraževanja izvajajo gimnazije. V gimnazijo se lahko vpišejo učenci, ki so uspešno končali osnovno šolo. Gimnazije se končajo z eksternim maturitetnim izpitom - *matur*. Gimnazije pripravljajo dijake za nadaljevanje študija v visokem šolstvu. Tisti, ki ne opravijo mature ali se želijo usposobiti za konkretno poklicno delo, imajo še drugo možnost, poklicno izobrazbo si lahko pridobijo v *poklicnem tečaju*; ta traja do enega leta in se konča s poklicno maturo.

Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju iz leta 1996 je vpeljal tudi **2-letno post-sekundarno poklicno izobraževanje**, ki je bilo primarno namenjeno za opravljanje vodstvenih del v delovnih organizacijah. Zapolnilo naj bi prazen prostor med srednjim in visokošolskim in univerzitetnim izobraževanje in tudi do določene mere razbremenilo visokošolsko izobraževanje. Izvajale so ga *višje strokovne šole (poklicni kolegi)*, ki so bile institucionalno ločene od visokega šolstva. Vanje se je lahko vpisal, kdor je opravil maturo ali poklicno maturo oziroma zaključni izpit ali kdor je opravil splošnoizobraževalni del poklicne mature v kombinaciji z mojstrskim izpitom. Programi so trajali 2 leti in so se konča z diplomskim izpitom. V diplom i po uspešno opravljenem diplomskem izpitu, sta navedena ime programa in *naziv poklicne izobrazbe*. *Diploma* omogoča zaposlitev na določenem poklicnem področju. Od študijskega leta 1998/99 dalje lahko diplomanti teh šol nadaljujejo študij v drugem letniku visokošolskega strokovnega študija, če jim visokošolski zavod, ki tak študij izvaja, to omogoči. Leta 2004 je bilo to izobraževanje vključeno v terciarno izobraževanje.

Visokošolsko izobraževanje ima binarno zgradbo: univerzitetne in visoke strokovne študijske programe. *Fakultete* in *umetniške akademije*, ki so članice *univerze*, pa tudi samostojne fakultete, ki so ustanovljene kot zasebni *samostojni visokošolski zavodi*, izvajajo obe vrsti programov, *visoke strokovne šole* pa samo visoke strokovne programe. Študij je organiziran na dveh ravneh: na dodiplomski, na kateri se pridobi diploma in prvi strokovni naslov, in na podiplomski, na kateri se pridobi bodisi drugi strokovni naslov *specialist* bodisi znanstveni naslov *magister znanosti* ali *doktor znanosti*.

V univerzitetni študijski program se lahko vpiše, kdor je opravil maturo. Programi trajajo od 4 do 6 let in se končajo z diplomskim izpitom. V diplomu, ki jo dobi študent po uspešno končanem študiju, se vpiše strokovni naslov z navedbo stroke. Diploma po končanem univerzitetnem študiju omogoča bodisi zaposlitev bodisi nadaljevanje študija na podiplomski ravni.

V visokošolski strokovni študijski program se lahko vpiše, kdor je opravil maturo ali zaključni izpit v štiriletni srednji strokovni šoli. Programi trajajo praviloma 3 leta, izjemoma

pa tudi 4 leta. Vsebujejo tudi praktično usposabljanje in se končajo z diplomskim izpitom. V diplomu, ki jo dobi študent po uspešno končanem študiju, se vpiše strokovni naslov z navedbo stroke. Diploma po končanem strokovnem študiju omogoča bodisi zaposlitev bodisi nadaljevanje študija v specialističnem študijskem programu.

Prehod med strokovnim in univerzitetnim študijem je tudi sicer pod določenimi pogoji mogoč v obe smeri. Kandidati za prehod na univerzitetni študij morajo imeti opravljeno maturo ali pa dovolj visoko povprečno oceno (8).

Na podiplomski ravni obstajajo specialistični, magistrski in doktorski *študijski programi*.

V specialistični študijski program se lahko vpiše, kdor ima diplomu univerzitetnega ali strokovnega študija. Programi trajajo 1 do 2 leti in se končajo z zagovorom specialistične naloge. Po uspešno opravljenem zagovoru se pridobi strokovni naslov specialist z navedbo stroke. Specializacija omogoča zaposlitev na določenem profesionalnem področju.

V magistrski študijski program se lahko vpiše, kdor ima diplomu univerzitetnega študija. Programi trajajo 2 leti in se končajo z zagovorom magistrske naloge. Po uspešno opravljenem zagovoru se pridobi znanstveni naslov magister znanosti z navedbo stroke. Magisterij omogoča zaposlitev na določenem profesionalnem področju ali nadaljnji študij za pridobitev doktorata.

V doktorski študij se lahko vpiše, kdor ima diplomu univerzitetnega študija ali kdor ima opravljen magisterij. Doktorski študij po univerzitetni diplomu traja 4 leta, po magisteriju pa 2 leti. Prehodnost med magistrskim in doktorskim študijem je mogoča. Študenti, ki so se vpisali najprej v dveletni magistrski študij, lahko nadaljujejo študij še nadaljnji 2 leti in si pridobijo znanstveni naslov *doktor znanosti*. Študenti, ki so se vpisali v štiriletni doktorski študij, lahko po 2 letih končajo študij z magisterijem.

Izobraževanje odraslih izvajajo javni in zasebni zavodi - ljudske univerze, izobraževalni centri in študijska središča, šole in višješolski ter visokošolski zavodi, pa tudi podjetja, upravni organi, organizacije in društva. Programi za odrasle so šolski in zunajšolski, izobraževanje je formalno in neformalno, poteka tudi organizirano samostojno učenje in samoizobraževanje.

Vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami izvajajo vrtci v rednih oddelkih ob dodatni strokovni pomoči in v razvojnih oddelkih, osnovne in srednje šole v rednih oddelkih ob dodatni strokovni pomoči in v oddelkih oziroma šolah s prilagojenim programom ter zavodi za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami.

Glasbeno izobraževanje učencev poteka vzporedno z osnovnošolskim obveznim izobraževanjem. Po končani osnovni šoli in vzporednem glasbenem izobraževanju lahko učenci nadaljujejo po vzporednem modelu tudi na srednješolski ravni ali pa se vpišejo v umetniško gimnazijo.

Na ravni srednješolskega izobraževanja so bili pripravljene tudi nekateri nadaljevalni programi, ki vodijo poklicni in splošni maturi ali pa k pridobitvi strokovne izobrazbe po končanem programu splošnega srednjega izobraževanja. Toso:

2-letne poklicno tehnične šole, ki mladim s končano poklicno šolo omogočajo pridobiti znanja, potrebna za opravljanje poklicne mature, in s tem enake možnosti za nadaljevanje šolanja kot jih dajejo programi srednjega tehniškega izobraževanja.

Maturitetni tečaj, ki pripravlja na opravljanje splošne mature.

Za udeležence splošnoizobraževalnih programov, ki niso opravili mature, je bil, z namenom omogočiti pridobitev srednje strokovne izobrazbe, pripravljen **enoletni poklicni tečaj**.

Tabela 1: Izobraževalni programi po stopnjah in ravneh glede na klasifikacijo ISCED 1997

Stopnje in ravni izobraževanja	Starost	Trajanje	ISCED-97
Predšolsko izobraževanje	3 – 6		0
Osnovno izobraževanje- prvi cikel Osnovno izobraževanje, prva dva 3-letna cikla	7 – 11 6 – 12	4 leta v 8-letnih osnovnih šolah 6 let v 9- letnih osnovnih šolah	1
Osnovno izobraževanje, drugi cikel Osnovno izobraževanje, tretji 3-letni cikel	12 – 15 13 – 15 (16)	4 leta v 8-letni osnovni šoli 3 leta v 9-letni osnovni šoli (+ neobvezno deseto leto šolanja)	2A
Nižje poklicno izobraževanje	15 – 17.5	2.5 leta	3C
Srednje poklicno izobraževanje	15 – 18	3 leta	3C
Srednje tehniško izobraževanje	15 – 19	4 leta	3B
Poklicno-tehniško izobraževanje	19 – 20	3 + 2 leti	3B
Splošno srednje izobraževanje	15 – 19	4 leta	3A
Poklicni tečaj	19 in več	1 leto	4B
Maturitetni tečaj	19 in več	1 leto	4A
Program za mojstrski izpit	22 in več	Ni določeno	4C
Post-sekundarno poklicno izobraževanje	19 – 21	2 leti	5B –krajši program
Višješolsko izobraževanje (I. stopnja)**	19 – 21/22	2 do 3 leta	5A – krajši programi
Visoko strokovno izobraževanje	19 – 22/23	3 ali 4 leta	5B – dolgi programi
Univerzitetno izobraževanje	19 – 23/25	4 do 6 let	5A dolgi programi
Podiplomska <i>specializacija</i>	22 in več	1 do 2 leti	5B – druga stopnja
Podiplomsko izobraževanje - <i>magisterij</i>	23 in več	2 leti	5A – druga stopnja
Podiplomsko izobraževanje– <i>doktorat znanosti</i>	23 in več	4 leta	6
<i>Doktorat znanosti po končanem magisteriju</i>	25 in več	2 leti	6

Vir: Cek, Vranješ (2002), p. 18.

** Zakon o visokošolskem izobraževanju (1993) je ukinil prvo stopenjske programe in 2-letne višje strokovne šole. Zadnja starostna kohorta študentov je bila vključena v študijskem letu 1995/96. Študenti vpisani pred tem leto, imajo pravico dokončati študij po starih programih, kar se je izteklo v študijskem letu 1997/98..

3. Reforme slovenskega izobraževalnega sistema in stopnje izobrazbe

Po drugi svetovni vojni so bile v Sloveniji izpeljane štiri obsežne izobraževalne reforme. Zadnja je potekala v 1990ih letih v samostojni Sloveniji. Izobraževalni sistem iz časov Avstro-Ogrske monarhije je na ravni obveznega izobraževanja omogočil izobraževanje vsem ne glede na njihovo socialno poreklo. Razlikovanje med dijaki iz višje osnovne šole, meščanske šole in gimnazije je bilo značilno že za raven obveznega šolanja. Izobraževalna reforma iz leta 1958 pa je z uvedbo 8 letne enotne osnovne šole premaknila izbiro izobraževalne kariere na starost 15 let. Z ustanavljanjem novih srednjih šol je tudi zagotovila, da je večina mladih lahko dosegla vsaj srednješolsko izobrazbo. Podatki kažejo, da je bilo leta 1971, v primerjavi z 20,4% v letu 1953, 43,4% vseh mladih v starosti od 15-19 let vključenih v srednje šole (Gabrič 2001: 248). Izobraževalna reforma iz leta 1981 je temeljila na dveh načelih: povezati izobraževanje in trg delovne sile in preprečiti nastajanje socialnih razlik na podlagi organiziranosti izobraževalnega sistema. V ta namen je uvedla tudi enotno srednješolsko in enotno terciarno izobraževanje. Na srednješolski ravni so bile tudi gimnazije transformirane v srednje strokovne šole. Ukinjena je bila delitev na poklicno/strokovno in akademsko izobraževanje. Vsi srednješolski programi naj bi bili zasnovani tako, da bi zagotovili dvojno kvalifikacijo - za zaposlitev in za nadaljevanje šolanja na višje in visokošolskih ustanovah. Tako je bila vsem, ki so končali srednješolsko izobraževanje, zagotovljena teoretična možnost izbire med zaposlitvijo in nadaljevanjem izobraževanja. Model usmerjenega izobraževanja je predpostavljala, da vsaka naslednja stopnja izobraževanja na nekem izobraževalnem področju predstavlja nadgradnjo prejšnje stopnje, kar naj bi pripeljalo do zgraditve celotne vertikale na nekem poklicnem ali strokovnem področju in s tem omogočilo kontinuiran razvoj kariere posameznika v poklicu ali stroki. Da bi bili izobraževalni izidi čim bolj usklajeni s potrebami gospodarstva po kvalifikacijah, je bilo vpeljana planiranje kadrov na nacionalni in lokalni ravni, plani pa so predstavljali podlago tudi za planiranje izobraževanja (Jug, Kejžar 1991: 51; Usmerjeno izobraževanje 1983). Razvit je bil kompliciran sistem priprave in sprejemanja izobraževalnih programov, v katerem so sodelovali tudi predstavniki gospodarstva.

Leta 1980 je bil sprejet tudi Družbeni dogovore o enotnih osnovah za klasifikacijo poklicev in strokovno izobraževanje (Uradni list SFRJ, št. 29/1980). Dokument je opredelil strokovno izobraževanje kot sestavljeno iz splošnega in strokovnega/poklicnega znanja in spretnosti, nujnih za opravljanje določenega dela ali delovnih nalog. Izobrazba je bila razvrščena v osem stopenj glede na posamezne kategorije zahtevnosti dela, in sicer:

- I. stopnja – osnovna izobrazba (končana in nekončana) in manj kot 6 mesecev poklicnega usposabljanja
- II. stopnja – končana in nekončana osnovna šola in 6 mesečno poklicno usposabljanje
- III. stopnja – 8-letna osnovna šola in 1-letno srednje poklicno izobraževanje
- IV. stopnja – 2 do 3 letno srednje poklicno izobraževanje
- V. stopnja – 4 in 5 letno splošno in tehniško srednje izobraževanje (vključen je tudi mojstrski izpit in poklicno-tehniški programi)
- VI/1. stopnja – višješolska izobrazba (prva stopnja visokošolskega izobraževanja; 2-letne, višje strokovne šole)
- VI/2 stopnja – specializacija po končanem višješolskem strokovnem izobraževanju
- VII/1 stopnja – visokošolska izobrazba

- VII/2 stopnja – specializacija po končanem visokošolskem strokovnem izobraževanju in magisterij
- VIII stopnja – doktorat

Na podlagi teh stopenj je bil letu 1984 pripravljen Šifrant poklicev (Šifrant poklicev, 1980), ki je služil kot mediacijsko orodje med sistemom izobraževanja in procesi na trgu dela.

Sistem usmerjenega izobraževanja je bil deležen številnih kritik, ki so zadevale tako koncept kot tudi posamezne elemente (prav tam: 69). Z ukinitvijo vajeništva je bila pretrgana povezava med sistemom izobraževanja in dela, po drugi strani pa v praksi niso zaživel programi nadaljevalnega izobraževanja, ki naj bi zagotavljali razvoj specifičnih poklicnih in strokovnih znanj in spretnosti. Delodajalci so bili zelo nezadovoljni s kvalifikacijami, proizvedenimi v usmerjenem izobraževanju, saj so pričakovali celovito usposobljene delavce. Prav tako reformirano srednješolsko izobraževanje ni zagotovilo ustrezne podlage za nadaljevanje šolanja na visokošolski ravni. Kot posledica se je znižala kakovost visokošolskega izobraževanja. Nekatere spremembe na srednješolski ravni so bile izvedene že konec 1980ih let; tako so bile npr. spet uvedene gimnazije in matura po končanem gimnazijskem izobraževanju. Temeljitejše posege pa je prinesla nova izobraževalna reforma, ki je bila izvedena tekom 1990ih let.

Reforma je ponovno vzpostavila delitev postobveznega izobraževanja na poklicno in splošno. Prvo usmerjeno v zaposlitev, drugo pa v akademski študij in znanstveno raziskovalno delo. Na ravni srednjega poklicnega in tehniškega izobraževanja, je bila poudarjena potreba po zagotavljanju relevantnosti izobrazbenih kvalifikacij za gospodarstvo. Med glavnimi sistemskimi ukrepi, ki naj bi pripomogli k temu, lahko omenimo:

- uvedbo socialnega partnerstva v poklicno in strokovno izobraževanje, pri čemer delodajalci sodelujejo tako pri pripravi izobraževalnih programov, kakor tudi pri njihovem izvajanju;
- uvedbo dualnega sistema v srenje poklicno izobraževanje, kjer je praktični del izobraževanja v pristojnosti delodajalcev;
- naslonitev programov srednjega poklicnega izobraževanja in srednjega strokovnega in tehničnega izobraževanja najprej na nomenklaturu poklicev (Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju 1996), pozneje (Spremembe zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju 2003) pa na poklicne standarde, ki jih pripravlja gospodarstvo, določi pa minister, pristojen za delo;
- aktivnosti za povečanje privlačnosti poklicnega izobraževanja. Ker so programi poklicnega izobraževanja zasnovani tako, da vodijo v zaposlitev, so bili oblikovani že omenjeni premostitveni programi, ki omogočajo nadaljevanje šolanja po končanem triletnem poklicnem izobraževanju. To so programi 2-letnega poklicno-tehniškega izobraževanja (t.i. 3+2 programi). V bistvu gre za diferencialne programe, preko katerih mladi z zaključnim izpitom 3-letne ga poklicnega izobraževanja dostopajo do poklicne mature.

Programe poklicno-tehniškega izobraževanja lahko obravnavamo kot post-sekundarne programe, saj omogočajo nadaljevanje šolanja po končanem srednjem poklicnem izobraževanju in vodijo k višji stopnji izobrazbe. Vendarle pa je spričevalo, ki ga zagotavljajo, enakovredno spričevalo srednjega tehniškega izobraževanja. Izobraževalni dosežki torej ostajajo na ravni 4- letne srednješolske izobrazbe ter zagotavlja enake priložnosti za nadaljevanje šolanja in za dostop do položajev na trgu dela.

Tudi izobraževalni dosežki 4-letnega tehniškega izobraževanja in splošnega srednjega izobraževanja so enakovredni kar zadeva raven oz. stopnjo izobrazbe, vendar pa se pomembno razlikujejo glede na vrsto kvalifikacij, ki jih posredujejo, ter priložnosti, ki jih te

dajejo za vstop na trg dela in za nadaljevanje šolanje na visokošolski ravni. Zaključno spričevalo po končanem 4-letnem srednjem tehniškem izobraževanju in opravljeni poklicni maturi daje dvojno kvalifikacijo, za dostop do položajev na trgu dela in za nadaljevanje šolanja v ustreznih višješolskih in visokošolskih strokovnih programih. Po drugi strani pa splošno srednješolsko izobraževanje ne daje naziva strokovne izobrazbe in tako ne zagotavlja dostopa do položajev na trgu dela brez dodatnega poklicnega usposabljanja, pač pa zagotavlja dostop do vseh programov višje in visokošolskega ter univerzitetnega izobraževanja. Z drugimi besedami, opravljena splošna matura po končanem splošnem (gimnazijskem) izobraževanju predstavlja univerzalno vstopnico za vse programe terciarnega izobraževanja.

Ker končano splošno izobraževanje ne daje strokovne izobrazbe, je bil vpeljan enoletni poklicni tečaj, ki tistim, ki so končali splošno-izobraževalni program na srednješolski ravni, vendar ne tudi splošne mature, omogoča pridobitev naziva strokovne izobrazbe in s tem dostop do opravljanja dela na nekem poklicnem ali strokovnem področju. Poklicni tečaj torej vodi k enakim izobraževalnim izidom kakor programi srednjega tehniškega izobraževanja in programi 2-letnega poklicno-tehniškega izobraževanja

Prazno mesto, ki je nastalo zaradi ukinitve prvostopenjskega študija ter višjih strokovnih šol, je zapolnilo post-sekundarno poklicno izobraževanje. Primarno je bilo to izobraževanje namenjeno usposabljanju za srednje vodstvene položaje v podjetjih in organizacijah, vendar pa je omogočalo tudi nadaljevanje šolanja v drugem letniku visokega strokovnega izobraževanja, če je ustanova, ki je zagotavljala izobraževalni program, omogočala tak prehod. Zakon o višješolskem izobraževanju, sprejet leta 2004, je te programe uvrstil med programe terciarnega izobraževanja.

Tudi na ravni visokošolskega izobraževanja obstaja obstajata dve vrsti diplom: neuniverzitetne diplome, ki dokazujejo visoko strokovno izobrazbo, ter univerzitetna akademska izobrazba, ki jo dokazuje univerzitetna diploma. K pridobitvi znanstvenega magisterija in doktorata neposredno vodi univerzitetna diploma. Visoka strokovna izobrazba omogoča pridobitev specializacije. Diploma po končani specializaciji je uvrščena na isto raven z magisterijem, čeprav je magisterij namenjen znanstveno raziskovalnemu delu, specializacija pa daje poglobljeno specialistično znanje na nekem strokovnem področju in je prvenstveno usmerjena v visoko specializirano strokovno delo.

Spremembe v izobraževalnem sistemu in na trgu dela so vplivale tudi na terminologijo. Slovenija teži k mednarodni primerljivosti izobraževanja, zato sledi mednarodni terminologiji. Tako je na srednješolski ravni pojem 'poklic' zamenjal pojem 'naziv poklicne/strokovne izobrazbe', medtem ko se v terciarnem izobraževanju uporablja pojem strokovni naziv. Strokovne nazive ureja poseben zakon o strokovnih nazivih.

V skladu s spremenjeno terminologijo je bil tudi 'Šifrant poklicev' iz leta 1984 preimenovan v 'Šifrant poklicne in strokovne izobrazbe' (Republiški zavod za zaposlovanje 1994). Iz same lestvice policev (kvalifikacij?) lahko razberemo, da reformirani sistem izobraževanja in usposabljanja ne pokriva vseh stopenj, ki jo tvorijo. Sistem ne zagotavlja poklicnih kvalifikacij, ki bi ustrezale stopnjam I in II. nekdanjega sistema. Prav tako v izobraževalnem sistemu ni programov specializacij, ki so bili v preteklosti uvrščeni na stopnjo VI/2.

Kljub nekaterim razlikam pa se v odsotnosti enotne nacionalne klasifikacije izobraževanja razvrstitvena lestvica poklicne in strokovne izobrazbe, ki jo opredeljuje omenjeni Šifrant še vedno uporablja v registrih brezposelnih in potreb po delavcih, v sistemu opisov poklicev, v sistemu poklicnega informiranja in svetovanja in tudi v štipendijskem sistemu. Utemeljuje se, da je Šifrant poklicne in strokovne izobrazbe kompatibilen z Nacionalno standardno klasifikacijo poklicev. Obe orodji se skupaj uporabljata pri razvrščanju dveh različnih značilnosti delovne sile, vrste poklicnega dela, ki ga opravlja neka oseba, in vrste zahtevane

izobrazbe oziroma kvalifikacije za uspešno opravljanje tega dela oziroma poklica. Skupaj predstavljata tudi pomemben instrumentarij za usklajevanje delavcev in delovnih mest na trgu dela in sistemu izobraževanju zagotavljata pomembno informacijo o izobraževalnih in kvalifikacijskih potrebah gospodarstva.

Spremembe v izobraževalnem sistemu, ki jih je vnesla zadnja izobraževalna reforma, naraščajoče zahteve po empirično podprtem odločanju na ravni politike in - morda najpomembnejše - potreba po mednarodni/Evropski primerljivosti nacionalnega izobraževalnega sistema in izobrazbenih izidov kot tudi učinkov teh dosežkov na makro in mikro ravni, zahtevajo standardizirano nacionalno klasifikacijo izobraževanja. Kot odgovor na te zahteve je vlada aprila 2006 sprejela nov nacionalni standardni klasifikacijski sistem izobraževanja (KLASIUS), ki razvršča izobraževalne aktivnosti in izobraževalne dosežke. Implementacija sistema se je začela jeseni 2006.

Novi klasifikacijski sistem sestavlja 8 ravni; nekatere so razdeljene v podravni. Vsaka raven je opredeljena glede na kompleksnost izobraževalnih vsebin in predstavlja korak od manj k bolj kompleksnim učnim izkušnjam in kompetencam. Vsaka posamezna raven predstavlja določen (nacionalni) standard vsebin (znanj, spretnosti, kompetenc), ki jih je potrebno osvojiti, da bi zaključili določeno učno/izobraževalno aktivnost. Primerjava je v Tabeli 2.

Pripravo klasifikacije je vodil Statistični urad R Slovenije v sodelovanju z vsemi ključnimi akterji na nacionalni ravni. Utemeljuje se, da klasifikacija gradi na domačih in mednarodnih izkušnjah. Upoštevana je bila mednarodna klasifikacija izobraževanja ISCED 1997, in sicer v delu, ki razvršča področja izobraževanja, inovacije v visokošolskem izobraževanju, utemeljene z Bolonjsko deklaracijo, in Evropsko kvalifikacijsko ogrodje.

Poleg razvrščanja formalnih izobraževalnih aktivnosti in dosežkov novi klasifikacijski sistem upošteva tudi nekatere nacionalne oz. izobraževalne programe, ki niso enakovredni šolski izobrazbi in formalnim izobraževalnim programom in jih ne najdemo v formalnem izobraževalnem sistemu. Gre za dva tipa kvalifikacij oz. aktivnosti: nacionalne poklicne kvalifikacije, potrjene skladno z Zakonom o nacionalnih poklicnih kvalifikacijah (2000) in krajše (400 ur) javno veljavne programe izpopolnjevanja, ki ne dajejo formalne poklicne/strokovne izobrazbe (Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju 1996).

Na splošno velja, da slovenski izobraževalni sistem v obdobju od leta 1990 dalje ni doživel intenzivnejših pretresov; označuje ga dokaj visoka stopnja kontinuitete in konsistentnosti.

4. Ključne značilnosti slovenskega izobraževalnega sistema z vidika povezav z zaposlitvenim sistemom

Glede na predmet in cilje preučevanja namenjamo pozornost naslednjim značilnostim izobraževalnega sistema:

- stratifikacija
- vertikalna dimenzija
- standardizacija

4.1. Stratifikacija

Iz sheme izobraževalnega sistema (Slika 1) lahko ugotovimo, da ima Slovenija celovito osnovno šolo, ki traja do 15. leta starosti. Takrat mladi prvič sprejemajo odločitev o izobraževanju, kar je podobno kot v Baltskih državah in nekoliko pozneje kot na Slovaškem, V Češki Republici in na Madžarskem. Pri 15. letih so mladi in njihovi starši prvič soočeni s tem, da se morajo odločiti ali nadaljevati izobraževanje v splošnih srednješolskih ustanovah ali pa v srednješolskih ustanovah za poklicno in strokovno izobraževanje. V drugem primeru

jih čaka tudi odločitev o tem ali nadaljevati v programih, ki prvenstveno usposablajo za zaposlitev ali pa v programih, ki dajejo hkrati tudi možnost nadaljevanja šolanja v višješolskih in v nekaterih visokošolskih programih. Ta prva izbira pomembno določa nadaljnjo izobraževalno in kasneje zaposlitveno pot posameznika. Čeprav so nastali različni premostitveni programi, ki omogočajo nadomestiti manjkajoče pogoje za nadaljevanje šolanja in izenačiti priložnosti mladih za nadaljevanje šolanja, je začetni primanjkljaj marsikdaj težko nadomestiti.

Mladi, ki se odločajo za izobraževalno pot, ki jih vodi v zaposlitev, pa morajo izbirati tudi med programi, ki temeljijo na poklicnih standardih, kar ji sili tudi v izbiro poklica. Z izbiro vrste izobraževalnega programase namreč mladi odločijo tudi za poklic na trgu dela, v katerem se bodo kasneje zaposlili. Čeprav govorimo o široko zasnovanem poklicnem izobraževanju, ki vodi k širokim, prenosljivim kvalifikacijam, ta prenosljivost velja predvsem znotraj poklicne skupine, ne pa tudi med poklicnimi skupinami (Ivančič 1999). Kljub formalno omogočenim prehodom med izobraževalnimi programi, so v nekaterih primerih razlike med njimi prevelike in mladim predstavljajo oviro, ki je niso sposobni premostiti. Gre tudi za možnosti svobodne izbire, saj so mladi s slabšim učnim uspehom v osnovni šoli zaradi selekcijskih kriterijev pri vpisu v posamezen program prisiljeni k vključevanju v poklicne programe, ker ne dosegajo meril za vpis v (zelene) programe 4-letnega srednjega izobraževanja.¹⁸

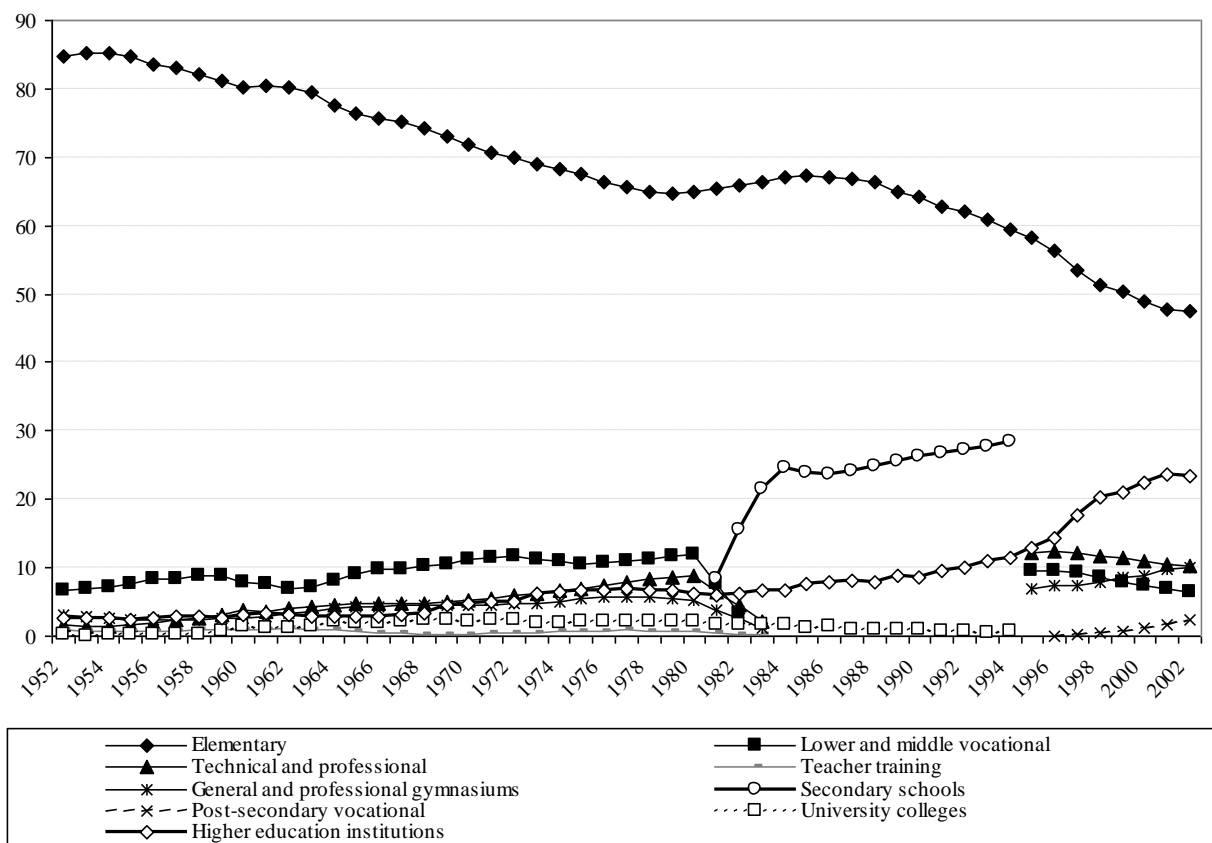
4.2. Vertikalna dimenzija izobraževalnega sistema

Slika 2 omogoča vpogled v trende vključevanja v izobraževanje slovenske mladine vse od leta 1952. Očitno je bila pretežna večina populacije v starostnem obdobju rednega šolanja vključena le v temeljno osnovno izobraževanje. Delež se je z leti zmanjšal, in sicer s približno 85% leta 1952 na manj kot 50% leta 2002. Istočasno lahko spremljamo naraščanje vključenosti v različne programe srednješolskega in terciarnega izobraževanja. Povečanje vpisa v nižje in srednje poklicno izobraževanje je leta 1952 doseglo 6,8%, leta 1981 pa 7,7%. Po letu 1981 je bilo to izobraževanje ukinjeno, leta 1995 pa ponovno uvedeno z 9,6% vključenih. Od takrat se delež vključenih v te programe zmanjšuje. Tudi nekateri drugi izobraževalni programi so bili ukinjeni med leti 1984 in 1995. To so bili programi strokovnega in tehničnega izobraževanja in splošne ter strokovne gimnazije. Nadomestile so jih enotne srednje šole. Izobraževalna reforma v 1990ih letih pa je spet uvedla programe iz pred 1980ih let. Vpis v te programe je bil nekoliko višji kot pred njihovo ukinitvijo.

Post-sekundarne izobraževalne ustanove poklicnega izobraževanja so v Sloveniji delovale le omejeno obdobje – od leta 1981 do 1994. Tudi prva stopnja univerzitetnega izobraževanja z dokaj majhnim deležem študentov je izumrla do leta 1995. Lahko pa sledimo naglemu porastu vključenih v univerzitetno izobraževanje; delež se je z 2,7% v letu 1952 povečal na 23,5% v letu 2002.

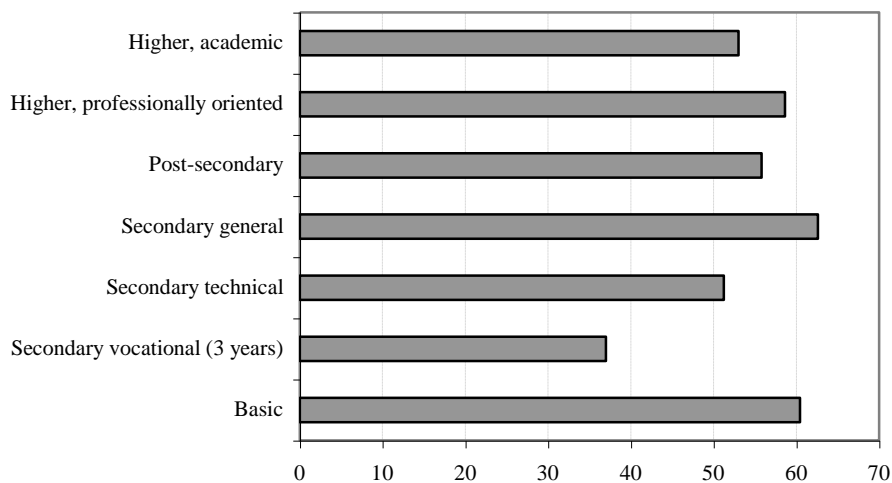
¹⁸ V šolskem letu 2006/07 so se vpisni pogoji spremenili. Zmanjšala se je vloga dosežkov zunanega preverjanja ob koncu osnovne šole. Tudi vse manjše število generacij omogoča, da se večina učencev lahko vpiše v zelene izobraževalne programe.

Slika 2: Vpis v izobraževanje po vrstah šol

Vir: Statistični letopis, Slovenija 1980-2004

Slika 3: Delež žensk v različnih vrstah izobraževanja, 2003

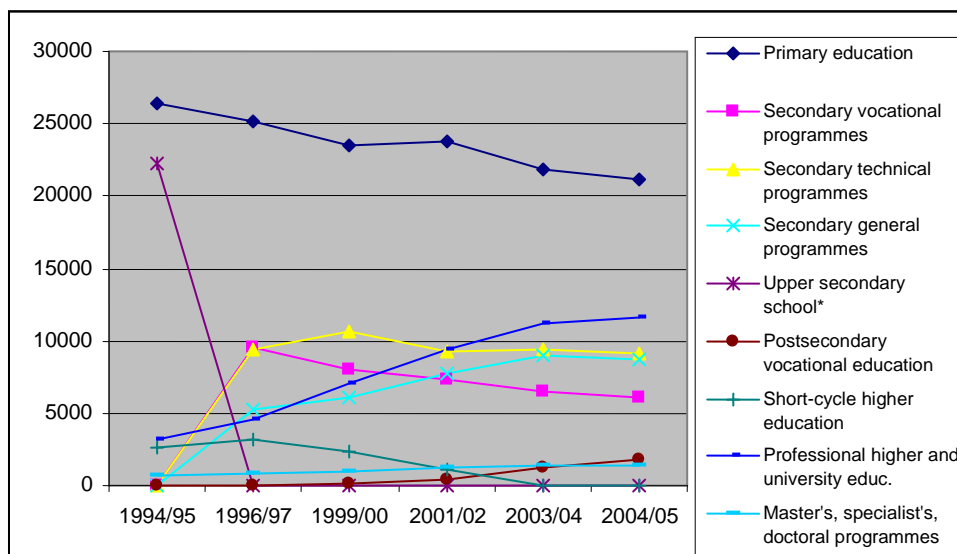
Vir: Statistični letopis, Slovenija 2004

Podatki, prikazani na sliki 3 kažejo, da je v letu 2003 število žensk na splošno preseglo število moških v skoraj vseh vrstah programov. Izjema so bili programi nižjega poklicnega izobraževanja, kamor je bilo vključenih samo 27% žensk. Relativno enako zastopanost obeh spolov je mogoče zaslediti v srednjem tehniškem izobraževanju. Poleg tega je žensk le nekoliko več kot moških v univerzitetnem izobraževanju (53%).

Slika 3a prikazuje spremembe v številu diplomantov in posameznih vrst izobraževanja v obdobju 1994/95 do 2004/05. Spremembe pri vpisu v različne vrste srednješolskega izobraževanja zaradi manjših generacij in tudi zaradi vse večjega interesa za izobraževanje v splošnoizobraževalnih programih, se odražajo tudi v gibanju števila tistih, ki uspešno zaključujejo posamezne izobraževalne programe. Na ravni srednješolskega izobraževanja lahko sledimo vztrajnemu zmanjševanju diplomantov poklicnih šol, medtem ko je število tistih, ki so končali srednje tehniške programe od šolskega leta 2001/02 dalje ostalo relativno nespremenjeno, pač pa je zaznati občuten porast števila mladih, ki so zaključili programe splošnega izobraževanja, čeprav se je leta 2004/05 naraščanje nekoliko zaustavilo.

Najbolj izrazit porast je zabeležen na ravni visokošolskega izobraževanja, kar ni presenetljivo, saj je bil delež h pred letom 1990 izrazito nizek. Aktivnosti za izboljšanje izobrazbenih dosežkov prebivalstva, predvsem pa spremembe v gospodarstvu in na trgu delovne sile (brezposelnost, spreminjanje povpraševanja po delovni sili v korist bolj izobraženih) imajo pri tem odločujočo vlogo. Vendar se je tudi ta porast v šolskem letu 2004/05 upočasnil. Pač pa lahko spremljamo vztrajno komaj opazno rast diplomantov podiplomskega izobraževanja.

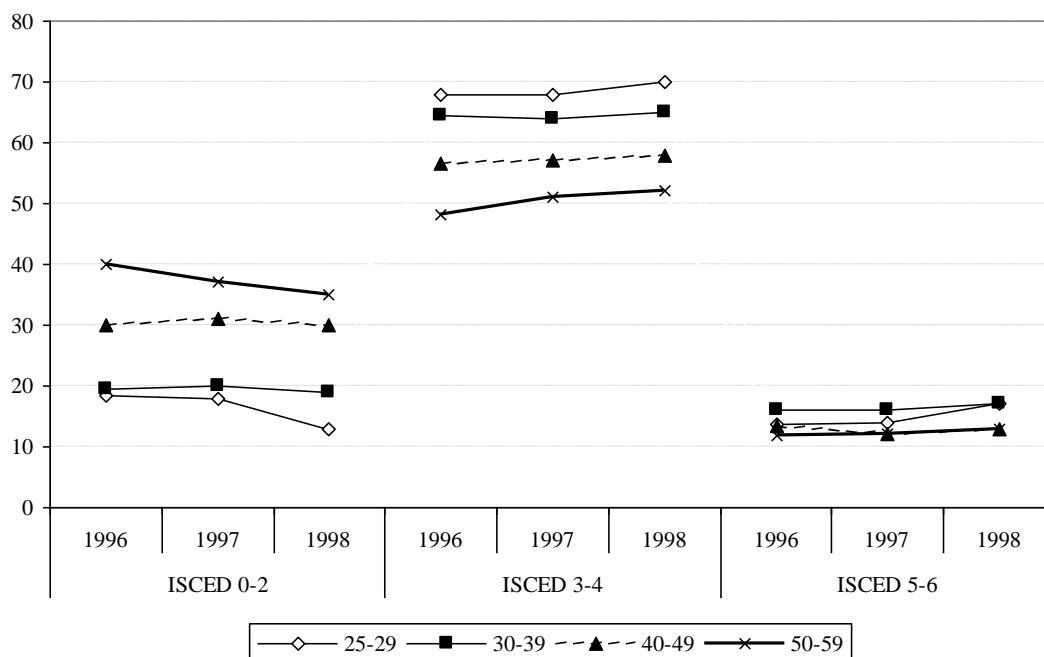
Slika 3a: Gibanje diplomantov po vrstah izobraževanja in letih (število)

Vir: Statistični letopis, Slovenija 2006, tabela 6.2

Drug pristop k preučevanju vertikalne dimenzije izobraževalnega sistema predstavlja analiza izobraževalnih dosežkov različnih generacij. S slike 4 je jasno, da ima večji del slovenske populacije doseženo srednješolsko izobrazbo. Prav tako je jasno, da se je ekspanzija slovenskega izobraževalnega sistema začela po drugi svetovni vojni, pri čemer ima dokaj visok delež vojne generacije že srednješolsko izobrazbo. Visoke stopnje izboljšanja izobrazbenih dosežkov so zabeležene pri povojnih generacijah. Medtem ko je imelo skoraj 30% generacije 40-49 let nižjo srednjo šolo, je ta delež pri generaciji 30-39 let občutno nižji – 20%. Ekspanzija izobraževanja je vidna tudi na terciarni ravni, vendar v kasnejšem obdobju. Višje deleže visokošolsko izobraženih najdemo predvsem pri mlajših generacijah.

Slika 4: Izobraževalni dosežki prebivalstva po starostnih kategorijah

Vir: Poročila ETF 1998-2000

4.3 Izobraževalni sistem in etnične manjšine

v Sloveniji predstavljajo najbolj marginalizirano etnično skupino Romi. Marginalizacija se jasno kaže tudi na področju vključenosti v izobraževanje na vseh izobrazbenih ravneh in izobrazbenih dosežkih. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 so Romi predstavljali 0,2% celotne slovenske populacije. Večina je prijavljena na zavodu za zaposlovanje; 90% jih ni končalo niti osnovnega šolanja. Po nekaterih virih je bilo leta 2003 vključenih v predšolsko izobraževanje 157 romskih otrok, 1,344 pa je bilo vključenih v osnovnošolsko izobraževanje (Ministrstvo za šolstvo ni šport 2004). Do šolskega leta 2002/03 so v osnovnih šolah delovali posebni romski oddelki, nato pa so bili ukinjeni in vpeljani so bili različni ukrepi za integracijo romskih otrok v razrede skupaj z večinskimi prebivalstvom. Kar zadeva poobvezno izobraževanje ni na razpolago zanesljivih podatkov o vključenosti romske mladine. Leta 2004 je bila pripravljena Strategija izobraževanja Romov in sprejeta na vseh treh Strokovnih svetih (Ministrstvo za šolstvo ni šport 2004).

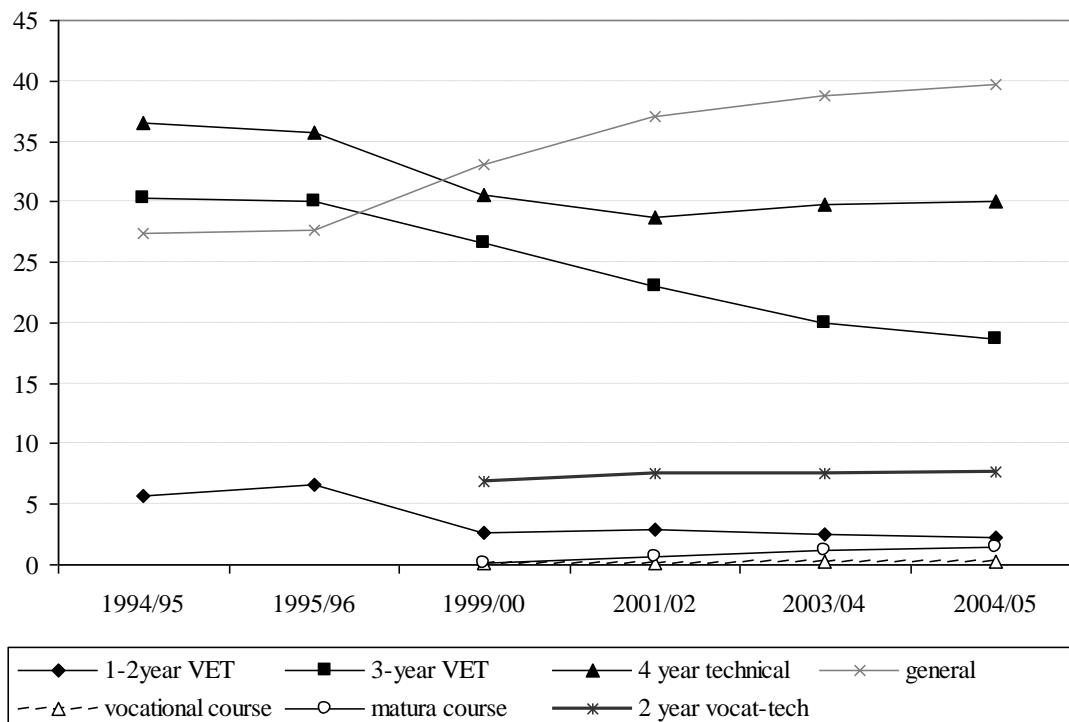
4.4. Horizontalna dimenzija izobraževalnega sistema

Na splošno lahko v zadnjih letih za Slovenijo ugotovimo trend naraščajočega vključevanja v splošne srednješolske programe in poklicno tehniške programe ter zmanjševanje vpisa v programe nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja.

Glede na to, da matura po končani gimnaziji predstavlja univerzalno vstopnico za vse programe terciarnega izobraževanja, se mladi ljudje, ki jih pri tem močno podpirajo tudi starši, vse bolj odločajo za izobraževanje v programih splošnega srednjega izobraževanja. Po drugi strani pa ima poklicno izobraževanje, ki je namenjeno predvsem zaposlitvi, dokaj nizek ugled in marsikdaj predstavlja izhod za tiste, ki se niso uspeli vključiti v 4-letne srednje šole. Največkrat so ti programi rezervirani za mlade s slabšim učnim uspehom in za tiste s slabšim socio-ekonomskim ozadjem. Dokaj veliko število mladih, ki končujejo 3-letno poklicno

izobraževanje, nadaljuje šolanje na 2-letnih poklicno-tehniških šolah ali pa se vključuje v maturitetne tečaje, da bi si tako zagotovili možnost za nadaljevanje šolanja na terciarni ravni, vsaj v programih višjega strokovnega izobraževanja. Po podatkih (slika 5) je v šolskem letu 1994/95 od vseh vključenih v srednješolsko izobraževanje približno 36% obiskovalo programe poklicnega izobraževanja, 36% 4- in 5-letne tehniške in strokovne šole in 27% splošno izobraževalne programe. V šolskem letu 2004/05 je bila slika precej drugačna: 21% je obiskovalo programe poklicnega izobraževanja, 38% srednje tehniške programe in 40% splošnoizobraževalne programe. Več kot 1% je bil vključen v maturitetni tečaj in skoraj 8% tistih, ki so končali 3-letno poklicno izobraževanje, je nadaljevalo na 2-letnih poklicno-tehniških šolah.

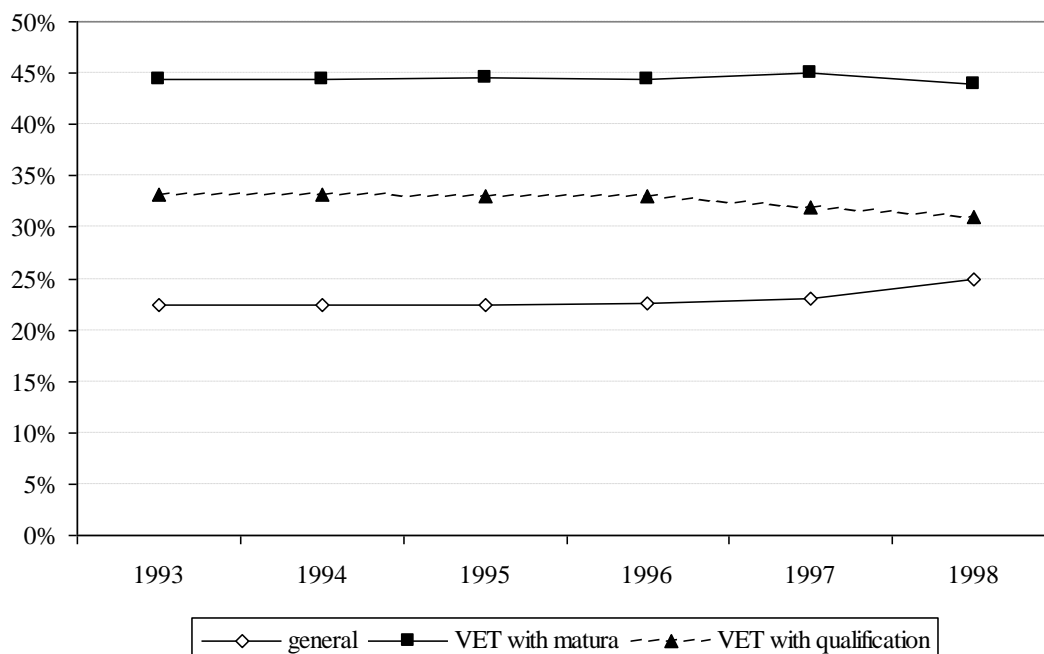
Slika 5: Vključenost v začetno srednješolsko izobraževanje po vrstah programov in letih (%)

Viri: Statistični urad Republike Slovenije Statistične informacije, Izobraževanje, št. 85/ 2006, tab. 2.2, 4.2; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 66/ 2004, tab. 2.2.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 270/2002; tab. 2.2.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 75/1996, tab. 2.2.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 335/99, tab.1.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 44/2002, tab. 2.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 111/2004, tab. 3; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 121/2005, tab.3.; Statistične informacije, Izobraževanje, št. 114/2006, tab. 3

Podobno slika 6 prikazuje za obdobje 1993-1998 porast v splošnih programih in rahel upad v programih poklicnega izobraževanja. Vendar vidimo, da prestrukturiranje do leta 1996 ni bilo izrazito, od elta 1996 dalje pa je očitno zniževanje vključenosti v poklicno izobraževanje in povečevanje deleža v splošnih programih, medtem ko je delež udeležencev tehniškega izobraževanja ostal dokaj konstanten.

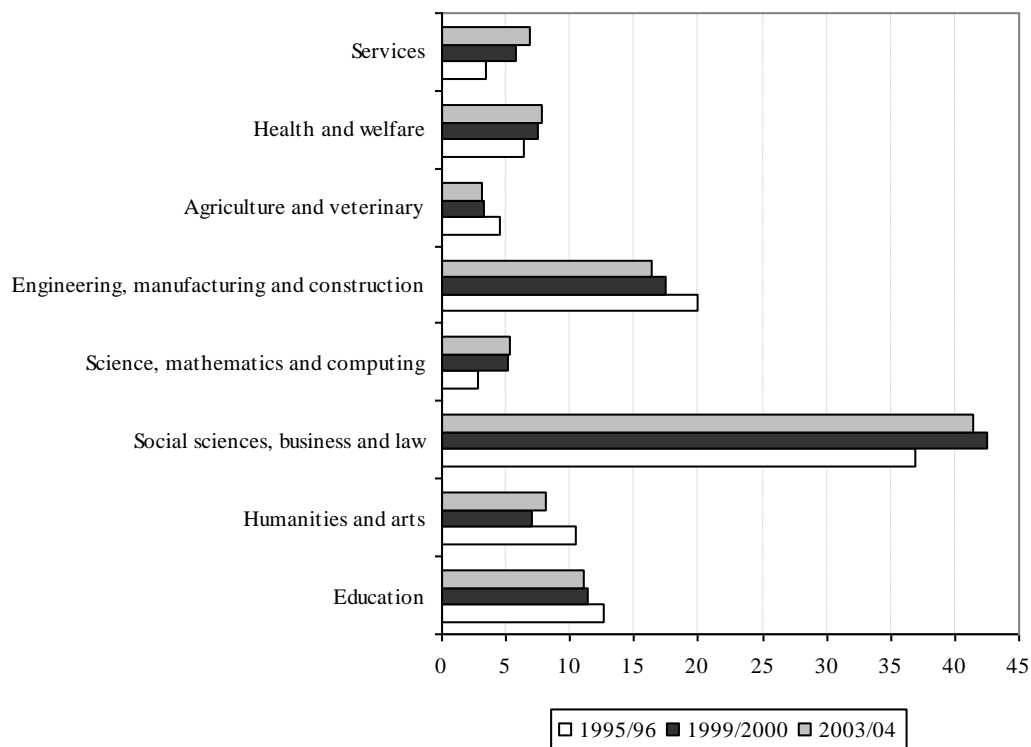
Slika 6: Vključenost v srednješolsko izobraževanje in usposabljanje (%)

Vir: Poročila ETF 1998-2000

Kar zadeva spolne razlike, pri vključevanju v različne vrste in smeri izobraževanja lahko ugotovimo, da je še vedno zelo očiten obstoj moških in ženskih izobraževalnih področij oz. programov. Podatki za šolsko leto 2001/02 kažejo, da je bilo 34% vseh žensk, ki so bile vključene v srednješolsko izobraževanje, vpisanih v splošne izobraževalne programe in 65,8 % v poklicne in tehniške programe; ustrezna odstotka pri moških sta 24,2% in 75,8% (Cek, Vranješ 2002). Število žensk daleč presega število moških v programih, kjer je vključen največji delež udeležencev izobraževanja. To so po pravilu družboslovni programi, poslovno-administrativni programi, pravo, izobraževanje, zdravstvo, osebne storitve. Hkrati naravoslovna in tehniška področja ostajajo izobraževalna področja v domeni moških.

Slika 7: Vključenost v terciarno izobraževanje po področjih študija

Vir: Statistični letopis, Slovenija (1996, 2000, 2004)

Slika 7 prikazuje podatke, ki odlikavajo še en vidik horizontalne dimenzije izobraževalnega sistema – diferenciacijo po področjih izobraževanja na terciarni ravni - in omogoča primerjavo za posamezna časovna obdobja. V obdobju 1990-2000 so bila najbolj popularna izobraževalna področja: družboslovje ter poslovno, ekonomsko in pravno področje, kjer je število študentov med leti 1995 in 1999 občutno poraslo, potem pa začelo počasi upadati. Rahlo povečanje ja značilno tudi za zdravstvo in socialno varstvo, naravoslovje in matematiko, ter računalništvo, medtem ko je število študentov v kmetijstvu in veterini, strojništvu, gradbeništvu in izobraževanju v tem obdobju nekoliko upadlo. Zmanjšanje je mogoče opaziti tudi pri številu vključenih v humanistične študije in umetniške akademije. V letu 2003/04 se je število vključenih na ta področja nekoliko povečalo.

Tudi na terciarni ravni ni težko prepoznati ženskih in moških študijskih področij. Leta 2002 so 81 % vseh vključenih v pedagoške programe predstavljale ženske, prav tako tudi 72,8% vseh študentov na področju humanistike in umetnosti; na področju družboslovja, poslovno-organizacijskih znanosti in prava je bil ustrezen delež 63%, na področju zdravstva in socialne politike pa kar 79,3%. Po drugi strani pa so na področjih naravoslovja, matematike in računalništva ženske predstavljale 31%, na področju strojništva, proizvodnje in gradbeništvu 24,5%, na področju kmetijstva in veterine 34,7%, in v storitvah 42,7% (Eurostat 2005). V študijskem letu 2003/04 je bil delež žensk v naravoslovju, matematiki in računalništvu nekoliko nižji kot v študijskem letu 2001/02 (30,3%), v strojništvu, gradbeništvu in proizvodnji pa je znašal 23,7% ali 0,8 odstotne točke manj kot v študijskem letu 2001/02 (Eurostat, 2005).

4.4. Organizacija poklicnega izobraževanja

Poklicno izobraževanje in usposabljanje je v znatni meri organizirano v dualnem sistemu. V dualnem sistemu je razmerje teoretičnega izobraževanja, ki poteka v šolah, in praktičnega usposabljanja 40%: 60%. Veliko večino praktičnega usposabljanja zagotavljajo delodajalci. Z uvedbo dualnega sistema pa ni bilo ukinjeno 3-letno šolsko poklicno izobraževanje, tako sta za nekatera področja na razpolago obe alternativni, dualni sistem in šolsko izobraževanje. Glede na obstoječe analize razvoj na področju dualnega sistema ne izpolnjuje pričakovanj (ETF 2002). Med leti 1996 in 2000 je bilo razvitih 29 dualnih programov, do šolskega leta 1999/2000 pa izvedenih 19. Po nekaterih analizah naj bi razvoj dualnih programov spodbujala predvsem ponudba, kar je vodilo k pretirani ponudbi, saj zadaj ni bilo niti povpraševanja delodajalcev niti mladih, ki so se vključevali v sekundarno izobraževanje (Medveš i.dr. 2000). Tudi podatki o zasedenosti učnih mest v podjetjih in obratovalnicah potrjujejo majhen interes mladih za ta način izobraževanje. V šolskem letu 2000/01 se je delež zasedenih učnih mest gibal od 12,5% do 42,%, kar ni niti polovična zasedba. Izjema je bilo frizerstvo s 70,% zasedenih razpoložljivih učnih mest (Cek, Vranješ 2002: 18).

Dualno izobraževanje je v srednjem poklicnem izobraževanju uvedeno v obliki tradicionalnega vajeništva, Gospodarska zbornica Slovenije in Obrtna zbornica Slovenije pa sta odgovorni za učna mesta v podjetjih in obratovalnicah, kakor tudi za kvaliteto praktičnega usposabljanja. Organizirata tudi vmesno preverjanje in zaključne izpite iz praktičnega dela izobraževanja. Čeprav je ključni problem dualnega sistema poklicnega izobraževanja majhen interes mladih za izobraževanje v teh programih, pa so določeni problemi tudi na strani delodajalcev, predvsem z vidika pokrivanja stroškov. Prav tako se zdi, da so velika podjetja bolj zainteresirana za široke bolj splošne poklicne kvalifikacije, kvalifikacije kot jih zagotavlja obstoječa dualna organizacija, pa bolj ustrezajo obrtnemu sektorju. Če k temu prištejemo še trende v vpisu v programe srednješolskega izobraževanja in usmeritve na področju razvoja gospodarstva, bi lahko z veliko verjetnostjo sklepali, da za slovenske razmere ti programi niso tako aktualni kot se je to domnevalo v prvi polovici 1990ih let in da so privlačnejše različne vrste post-sekundarnih programov poklicnega izobraževanja.

V 1990ih letih je bilo vloženega veliko navora v zagotavljanje vertikalne in horizontalne prehodnosti v slovenskem sistemu poklicnega izobraževanja, na kar kaže prav uvedba različnih programov, še posebej na post-sekundarni in terciarni ravni. Premostitveni programi in izpiti omogočajo prehode med splošnimi in poklicni programi na praktično vseh ravneh. Tudi mladim, ki končujejo dveletno poklicno izobraževanje, je omogočen prehod v prvi letnik 3-letne poklicne šole. Uvedba mojstrskih, delovodskih in poslovodskih izpitov predstavlja tudi alternativo šolski poti, saj omogoča tistim z najmanj 3-letno poklicno šolo in triletnimi poklicnimi izkušnjami dostop do spričevala, ekvivalentnega spričevalu, pridobljenemu v 4-letni srednji šoli, ki pod določenimi pogoji omogoča tudi vpis v post-sekundarno poklicno izobraževanje oz. v programe višjega poklicnega izobraževanja. Hkrati pa lahko ugotovimo visoko stopnjo selektivnosti pri vpisu v splošno srednje izobraževanje in v visokošolsko in univerzitetno izobraževanje. Čeprav načelno spričevalo osnovne šole omogoča dostop do vseh programov srednješolskega izobraževanja, so v praksi vse do leta 2006 igrali pomembno vlogo dosežki na zaključnem eksternem preverjanju, v primerih omejevanja vpisa pa tudi dosežkih pri glavnih predmetih v zadnjih treh razredih osnovne šole. Tudi pri vpisu v visokošolsko in univerzitetno izobraževanje so pomembni dosežki na maturi (doseženo število točk), nekatere institucije organizirajo tudi sprejemne izpite, nekatere pa preverjanje sposobnosti, povezanih s področjem študija (npr. umetniške akademije).

Po letu 2000 se je v Sloveniji začela druga faza izobraževalne reforme. V poklicnem izobraževanju je predvsem naravnana k uvajanju večje fleksibilnosti in kakovosti izobraževanja. Poudarek je na večji decentralizaciji, na na kompetencah zasnovanem izobraževanju, na večji odprtosti kurikula, modularni strukturi programov itd. (CPI 2002). Na

ravni terciarnega izobraževanja pa se od leta 2005 dalje postopoma vpeljuje bolonjska reforma, katere namen je med drugim tudi zagotavljanje večje povezanosti med izobraževanjem in gospodarstvom, izboljšanje kvalitete ter večja fleksibilnost in prilagodljivost.

4.5. Raven standardizacije

V Sloveniji je na vseh ravneh formalnega izobraževanja uveljavljen nacionalni kurikulum. Prav tako centralni regulacijski mehanizmi zagotavljajo izenačevanje pogojev izvajanja, kar naj bi vodilo k doseganju enakih izobraževalnih standardov na nacionalni ravni. Centralizirani in na vsebini temelječi instrumenti kontrole kakovosti (centralizirani kurikuli in sistem financiranja, verifikacijski in akreditacijski postopki in izobrazba učiteljev) so bili na začetku dopolnjeni z naporom za modernizacijo obstoječih izhodnih standardov (standardi znanj in spretnosti, ki so na začetku temeljili na nomenklaturi poklicev, pozneje pa na poklicnih standardih). Šele konec 1990ih let so se, pod pritiskom razvoja na trgu dela in še vedno visokega osipa iz poklicnega izobraževanja ter notranjih potreb po nadaljnjem izobraževanju in usposabljanju v perspektivnih podjetjih, začeli najprej zelo zadržani poskusi decentralizacije in večje deregulacije izobraževalnega sistema.

Vendar naslednji elementi še vedno kažejo na visoko raven standardiziranosti izobraževalnih programov na sekundarni ravni:

- minimalni standard splošnega, strokovno-teoretičnega in praktičnega znanja in spretnosti, izražen v odstotkih in urah, je določen na nacionalni ravni;
- kadrovske in materialne pogoje izvajanja programov so določeni na nacionalni ravni;
- enotno trajanje programov na posameznih ravneh;
- obvezne oblike preverjanja so določene z nacionalnim kurikulumom, načini preverjanja pa s posebnim pravilnikom;
- izpitni katalogi so definirani enotno na nacionalni ravni;
- zaključno preverjanje v splošnem izobraževanju (splošna matura) je zunanje, (v tehniškem izobraževanju so eksterno pripravljene samo testi, v poklicnem izobraževanju je eksterne praktični deli);
- pred sprejemom izobraževalnih programov o njih razpravlja in poda mnenje Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje, ki ga je ustanovila vlada in je sestavljen po načelih socialnega partnerstva.

Osnovni elementi priprave izobraževalnih programov so določeni s pristojnimi zakoni, operacionalizirani pa so v številnih podzakonskih predpisih, ki jih sprejme pristojni minister. Pripravljena je tudi enotna metodologija priprave programov nižjega in srednjega poklicnega in srednjega strokovnega izobraževanja, ki jo morajo upoštevati pripravljavci programov (CPI 2006).

Pri programih terciarnega izobraževanja je raven standardiziranosti manjša, saj so višje in visokošolske izobraževalne institucije avtonomne pri pripravi študijskih programov, ki naj bi bili med seboj tudi konkurenčni. Ne glede na to veljajo za javno veljavne programe določena formalna pravila. Javno veljavne študijske programe regulira zakon o visokem šolstvu, ki opredeljuje strukturo programov in formalne procedure za njihovo potrjevanje. Javno veljavne programe mora potrditi Strokovni svet za visoko šolstvo, ki ga sestavljajo ugledni strokovnjaki, sodelujejo pa tudi predstavniki delodajalcev. Strokovni svet je odgovoren tudi za zagotavljanje kakovosti v visokošolskem izobraževanju (Zakon o visokem šolstvu 2004, 2006).

4.6. Kakovost izobrazbe v Sloveniji

Če sledimo raziskovalnim rezultatom, bi lahko utemeljevali, da v Sloveniji ni problem zgolj kvantiteta dosežene izobrazbe, merjena z leti šolanja ali z deležem prebivalstva, ki je doseglo določeno izobrazbeno raven, ampak tudi kakovost te izobrazbe. Rezultati raziskave o dosežkih pismenosti odrasle populacije (IALS, 1998) umeščajo Slovenijo med države z najmanj ugodnimi rezultati. Od 20 sodelujočih držav izkazujejo slabše rezultate le še Poljska, Portugalska in Čile. V večini opazovanih držav dosegajo mlajši odrasli s končano srednjo šolo povprečno 3. raven besedilne pismenosti, medtem ko so za Slovenijo dosežki pod tem povprečjem: samo okoli 20% odrasle slovenske populacije je doseglo 3. in 4/5. raven besedilne pismenosti (OECD & Statistics Canada 2000). Podobno velja tudi za terciarno raven: tudi tu je Slovenija med državami z najnižjimi dosežki v besedilni pismenosti – na meji med 3. ravnijo in 4. ravnijo. Nekoliko boljši dosežki so izkazani pri dokumentacijski in računski pismenosti, vendar še vedno zaostajajo za večino evropskih držav, ki so sodelovale v raziskavi. (OECD & Statistics Canada 2000: 28, slika 3.4).

4.7. Nekatere druge dimenzije, ki vplivajo na izobrazbo prebivalstva

Javno mladinsko (full-time) izobraževanje v Sloveniji je brezplačno. Enako velja za privatne šole na primarni in sekundarni ravni, ki izvajajo javno veljavne izobraževalne programe ter programe, ki zagotavljajo enakovreden izobrazbeni standard, na terciarni ravni pa so privatne izobraževalne ustanove upravičene do javnih sredstev le na podlagi koncesije.

Brezplačno izobraževanje pa ne velja za študente, vključene v izredno izobraževanje; ti plačujejo šolnino, ki se od izobraževalne ustanove do izobraževalne ustanove razlikuje. Enako velja za terciarno izobraževanje, vendar pa je tu situacija nekoliko drugačna kar zadeva izredno izobraževanje. Ker se zaradi neizpolnjevanja kriterijev ne morejo vsi mladi, ki bi to želeli vpisati v višje in visokošolske ustanove kot redni študenti, se vpisujejo kot izredni študenti. Približno četrtnina vseh vpisanih v terciarno izobraževanje so izredni študenti, ki so dolžni plačevati šolnino. Država subvencionira šolanje podilomskih študentov, če izvajalke izpolnjujejo pogoje glede števila vpisanih ter višine šolnine.

Javni izdatki za izobraževanje so v Sloveniji porasli od 4,8% leta 1991 na 5,84% GDP leta 1995 in na 6% leta 2002 (TransMONEE 2006), medtem ko so bili javni izdatki za poklicno izobraževanje 0,64% GDP leta 1996. Ta raven porabe je podobna ravni v drugih srednjeevropskih državah, višja kot v Bolgariji in Romuniji, vendar nekoliko nižja kot v Estoniji (ETF 1998, 1999).

Privatne izobraževalne ustanove lahko pridobijo koncesijo za izvajanje javno veljavnih programov, kar prav tako pomeni, da udeležencem teh programov ni potrebno plačevati šolnine. Na ravni visokošolskega izobraževanja deluje 13 privatnih neodvisnih ustanov visokošolskega izobraževanja (Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva v Republiki Sloveniji 2006-2010, str. 3).

V osnovnošolskem izobraževanju se je razmerje med učenci in učitelji zmanjšalo od 14.9 leta 1989 na 10.5 leta 2002, kar predstavlja eno od najnižjih ravni v srednje in vzhodno evropskih državah (TransMONEE, 2006).

5. Reference

- Balkovec Debevc M. (2002), Šolstvo na Slovenskem od 1963 do 1991. V Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja III. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 115-119.
- Bevc, M. (2002), Učinkovitost dodiplomskega študija v Sloveniji, druga longitudinalna analiza. Ljubljana: IER.

- Cek, M. Vranješ, P. (ured.) (2002), Vocational and Professional Education in Slovenia 2001. Ljubljana: National Observatorij for Vocational Education and Training.
- CPI (2006), Kurikulum na nacionalni in šolski ravni v poklicnem in strokovnem izobraževanju. Metodološki priložni. Ljubljana: Centre of Republic of Slovenia for Vocational Education.
- Družbeni dogovor o enotnih temeljih za klasifikacijo poklicev in strokovne izobrazbe. Uradni list SFRJ, št. 29/1980.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2005). Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje in šport.
- ETF (1998) *Vocational education and training in Central and Eastern Europe. Key Indicators*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- ETF (1999) *Vocational education and training in Central and Eastern Europe. Key Indicators*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- ETF (2000) *Vocational education and training in Central and Eastern Europe. Key Indicators - 2000*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- ETF (2002) *Vocational education and training and employment services in Slovenia*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- Eurostat (2005) Europe in Figures, Eurostat Yearbook 2005.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-05-001-2/EN/KS-CD-05-001-2-EN.PDF (25.01.2007)
- Eurydice (1999) Structure of education, vocational training and adult education system. Slovenia. Brussels: Eurydice European Unit
- Gabrič, Aleš (2001), Šolski sistemi na Slovenskem v 20. stoletju V Šolska kronika. Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje - XXXIV, 2/2001. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 236-250.
- Ignjatović, M., Ivančič, A. Svetlik, I. (2003), The Role of National Qualification Systems in Promoting Lifelong learning, Slovenia. Country background report. Paris: OECD; Ljubljana: Faculty for Social Sciences. <http://www.oecd.org/dataoecd/33/28/34258475.pdf> (31.07.2006)
- Jug, J. and Kejžar, I.(1991), Razvoj strokovnega izobraževanja v Sloveniji po letu 1945. V Šeme T. et al. (1991), Razvoj in stanje strokovnega šolstva v Sloveniji ter načrtovanje kadrov zanj. Radovljica: Didakta, str. 39-74.
- Medveš, Z. (2000) Kompatibilnost z evropskimi sistemi. In Medveš, Z. et al.(2000), Ocena reforme poklicnega in strokovnega izobraževanja ter predlogi za prihodnji razvoj. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Phare MOOCA.
- Mihevc, B. (2003). Skrb za kakovost, učinkovitost študija in prenova študijskih programov na Ljubljanski Univerzi. Poročilo o kakovosti 2003. Ljubljana: UL
- Ministrstvo za šolstvo in šport (2004), Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (Strategy of Education of the Roma Ethnic Group in the Republic of Slovenia). http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/#c842 (25.01.2007)
- Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva v Republiki Sloveniji (2006), Uradni list R Slovenije, št. 20/2006 (8.3.2006).
- OECD & Statistics Canada (2000), Literacy in the Information Age. Final Report of the International Adult Literacy Survey. Paris: Organisation of Economic Cooperation and Development; Canada: Ministry of Industry.
- Družbeni dogovor o enotni klasifikaciji . Uradni list SFRJ, št. 29/1980
- Republiški zavod za zaposlovanje (1994) Šifrant poklicne in strokovne izobrazbe. Ljubljana: Republiški zavod za zaposlovanje.
<http://www.ess.gov.si/slo/Dejavnost/ZaDelodajalce/SifPoklStrokIzo/> (25.01.2007)

- Ribarič, M. (2002), Šolstvo na Slovenskem od 1945 do 1963. V Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja III. Ljubljana: Slovenski Šolski muzej, str. 102-114.
- Statistični urad Republike Slovenije (2005), Zasnova klasifikacijskega sistema izobraževanja v Sloveniji. Razvojna vprašanja statistike. Ljubljana: Statistični urad R Slovenije.
- Šeme, T. et al. (1991), Razvoj in statnje strokovnega šolstva v Sloveniji ter načrtovanje kadrov zanj. Radovljica: Didakta.
- Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja I. (1988). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II. (1999). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Statistični urad Republike Slovenia (1980-2004). Statistični letopisi. Ljubljana, SURS
- Statistični urad Republike Slovenije <http://www.stat.si/eng/index.asp>
- Izobraževalni sistem v Sloveniji (1999). Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, enota Euridyce, december 1999. http://www.mszs.si/eurydice/e_pub/e_br1999.htm (27.07.2006)
- TransMONEE 2006 Database, UNICEF IRC, Florence
- Usmerjeno izobraževanje - druga dopolnjena izdaja (1983). Ljubljana: ČP Uradni list SR Slovenije.
- Zakon o osnovni šoli (1996). Ur. l. R Slovenija, št. 12/1996 (29. 2. 1996).
- Zakon o gimnazijah (1996), Ur. l. R Slovenije, št. 12/1996 (29. 2. 1996).
- Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (1996, 2006), Uradni list R Slovenije, št. 12/1996 (29. 2. 1996) and št. 79/2006 (27.7.2006)
- Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (2004), Uradni list R Slovenije, št. 86/2004.
- Zakon o visokem šolstvu (1996, 2004, 2006), Uradni listi R Slovenije, št. 67/1993, 100/2004 in 119/2006.

UKREPI SOCIALNE POLITIKE IN ZAPOSLOVANJE MLADIH

1. Uvod

Za socialistično obdobje je bilo značilno, da so bili različni socialni riziki s katerimi so se srečevali prebivalci skozi različne življenjske cikle, socializirani. Država je skozi različne zavarovalne in solidarnostne sheme poskrbela za ekonomsko in socialno varnost ljudi. Velik obseg različnih socialno političnih ukrepov so za zaposlene zagotavljale tudi delovne organizacije. Čeprav se v obdobju tranzicije in kasneje država vse bolj umika s tega področja, pa Ustava Slovenijo še vedno opredeljuje kot socialno država, kjer je pravica do socialne varnosti ljudje opredeljena kot temeljna človeka pravica. V skladu s takšno opredelitvijo obstajajo različni programi socialne politike, ki ljudem, ki se začasno ali trajno znajdejo v socialnih stiskah brez lastne krivde, pomagajo, da jih prebrodijo. Glede na cilje te analiza, se omejujemo predvsem na tiste ukrepe, ki lahko vplivajo na integracijo mladih na prehodu iz izobraževanja v zaposlitve na trg delovne sile, najsi bo kot dejavnik, ki jih zadržuje znaj trga delovne sile ali pa jih vzpodbuja k čim hitrejši vključitvi. Kot takšne smo izbrali: zavarovanje za primer brezposelnosti, področje otroškega varstva, stanovanjske razmere mladih kot obliko medgeneracijskih transferjev in materialne dajatve za zagotavljanje osnovne socialne varnosti (denarna socialna pomoč).

2. Pravice v primeru brezposelnosti

Ukrepi zaščite za primer brezposelnosti nedvomno predstavljajo najpomembnejšo vrsto socialno-varstvenih ukrepov, namenjenih brezposelnim, da bi se lažje spopadli in razrešili ta problem. Ukrepi temeljijo na zavarovanju za brezposelnost, ki je obvezno ali prostovoljno. Vse osebe v delovnem razmerju pri delodajalcih so avtomatično zavarovane za tveganje brezposelnosti, medtem ko je prostovoljno zavarovanje namenjeno samozaposlenim in neodvisnim poklicem, ustanoviteljem, lastnikom in solastnikom podjetij, ki niso zavarovani na drug način, ter nekaterim drugim skupinam.

Naslednje pravice in dajatve so na razpolago brezposelnim na podlagi zavarovanja za primer brezposelnosti:

- Nadomestilo osebnega dohodka za brezposelnost,
- Pravica do socialne pomoči
- Priprava na zaposlitev (participacija v programih APZ),
- Pravica presežnih delavce, do prezaposlitve in prekvalifikacije,
- Pravica do zdravstvenega zavarovanja ter pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

Podrobneje bomo prikazali dostop do pravice do nadomestila in finančne pomoči v obdobju od 1991 do 2005.

Temeljni pogoj za upravičenost do obeh dajatev je ustrezno trajanje zavarovanja za primer brezposelnosti. Nadalje brezposelni lahko uveljavljajo pravico do nadomestila, če izgubijo zaposlitev brez lastne krivde. Pri zavodu za zaposlovanje se morajo prijaviti v roku 30 dni po prekinitvi zavarovanja. V tem primeru jim gre nadomestilo od prvega ne brezposelnosti, sicer pa od dne, ko vložijo zahtevek.

Leta 1999 ob osamosvojitvi je Slovenije prevzela zelo ugoden program zavarovanja za primer brezposelnosti, ki je bil prilagojen na obdobje, ko je veljala polna zaposlitev in zelo nizka stopnja brezposelnosti. Tako višina nadomestila, kot trajanje prejemanja sta bili zakonsko določeni v korist brezposelnih. Tudi kriteriji za upravičenost so bili precej ohlapni.

Oboje, zahtevana dolžina zavarovanja in trajanje prejemanja nadomestila v obdobju 1991-1998 je prikazano v spodnji preglednici.¹⁹

Preglednica 1: Dolžina prejemanja denarnega nadomestila v času brezposlenosti glede na zahtevano zavarovalno dobo, 1991-1998

	Trajanje prejemanja nadomestila	Zahtevano trajanje zavarovanja brez prekinitev	Zahtevano trajanje zavarovanja s prekinitvami
1991- 1998	3 mesece	Vsaj 9 mesecev v zadnjih 18 mesecih	12 mesecev v zadnjih 18 mesecih
	6 mesecev	Vsaj 30 mesecev v zadnjih 5 letih	50 mesecev v zadnjih 5 letih
	9 mesecev	-	5 let in več, a manj kot 10 let
	12 mesecev	-	10 let in več, a manj kot 15 let
	18 mesecev	-	15 let in več, a manj kot 20 let
	24 mesecev	-	20 let in več

Delež nadomestila znaša v prvih 3 mesecih 70% osnove in kasneje 60% osnove. Osnovo za izračun je v omenjenem obdobju predstavljal povprečni mesečni osebni dohodek zavarovanca v zadnjih 3 mesecih pred nastankom brezposelnosti. Če je bilo v korist zavarovanca, so se lahko upoštevali povprečni osebni dohodki v četrtem, petem in šestem mesecu.

Maksimalna višina nadomestila je znašala petkratno višino najnižjega nadomestila, to pa je bilo določeno na 80% zakonsko zajamčenega minimalnega osebnega dohodka.

Prejemniki nadomestila so bili upravičeni do finančne pomoči za nepreskrbljene družinske člane, ki je bila zakonsko določena.

Po preteku pravice do nadomestila je bila brezposelna oseba upravičena do denarne socialne pomoči. Najdaljša doba prejemanja je bila 3 leta. Znesek denarne socialne pomoči je ustrezal 80% zakonsko zajamčene minimalne plače zmanjšal za davke in prispevke. Upravičenost je bila odvisna od materialnega položaja brezposelne osebe.²⁰

Do finančne pomoči so bili pod enakimi pogoji upravičeni tudi pripravniki z začasnim pripravništvom, krajšim od 9 mesecev, če so ga uspešno končali, ter vajenci, ki jim ni bilo treba opravljati pripravništva, če so po uspešno zaključenem šolanju postali brezposelni.

Upravičenci do socialne pomoči so bili upravičeni tudi do finančne pomoči za nepreskrbljene družinske člane.

V letih 1992 in 1993 so bile sprejete nekatere dopolnitve zakona o zaposlovanju in zavarovanju za brezposelnost. Amandmaji iz leta 1993, ki so bili uveljavljeni v letu 1994, so posegli v nekatere pravice brezposelnih. Najvišji znesek nadomestila se je zmanjšal na štirikratno višino minimalnega zneska, ki je ostal na 80% zakonsko zajamčenega minimalnega dohodka. Maksimalno trajanje prejemanja finančne pomoči je bilo skrajšano na 6 mesecev.²¹ Dodatna finančna pomoč za nepreskrbljene družinske člane je bila ukinjena.

Z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona za zaposlovanje in zavarovanje za brezposelnost, sprejetim oktobra 1998, pa so se uveljavile korenitejše spremembe v pravicah brezposelnih in v pogojih za dostop do teh pravic. To je še posebej veljalo za pogoje in merila

¹⁹ Upoštevalo se samo polne in delne zaposlitve ter obdobja brezposelnosti, ko je bila oseba upravičena do nadomestila osebnega dohodka.

²⁰ Povprečni mesečni dohodek osebe skupaj z mesečnim dohodkom članov družine v zadnjih 3 mesecih pred zaposlitvijo za finančno pomoč ni smel presegati 80% zakonsko zajamčenega minimalnega dohodka.

²¹ Novi zakon iz leta 1991 je zagotavljal najdaljše trajanje prejemanja finančne pomoči 3 leta, za vajence in pripravnike pa 12 mesecev.

za pridobitev in ohranitev nadomestil, njihovo trajanje, metodologijo izračunavanja in načine izplačevanja.

Občutno se je podaljšala zavarovalna doba, zahtevana za uveljavitev nadomestila osebnega dohodka, in sicer najmanj 12 mesecev zavarovanja za brezposelnost v zadnjih 18 mesecih, ne glede na prekinitve.

Osnova za izračun nadomestila je bila spremenjena na povprečni mesečni dohodek, ki ga je oseba prejela v zadnjih 12 mesecih pred nastankom brezposelnosti. Vpeljane so bile tudi spremembe v spodnji in zgornji višini nadomestila: prva je bila določena na 100% zakonsko določenega minimalnega dohodka, zmanjšanega za ustrezne dajatve, druga pa na trikratni znesek minimalnega nadomestila.

Spremembe v trajanju nadomestila so (bile) zelo neugodne za brezposelne. Novo trajanje je prikazano v spodnji preglednici.

Preglednica 2: Dolžina prejemanja denarnega nadomestila v času brezposlenosti glede na zahtevano zavarovalno dobo, 1998→

	Trajanje nadomestila	Zahtevano trajanje zavarovanja brez presledkov	Zahtevano trajanje zavarovanja (s presledki)
1998 ->	3 meseci	-	1 - 5 let
	6 mesecev	-	5-15 let
	9 mesecev	-	15-25 let
	12 mesecev	-	nad 25 let
	18 mesecev	-	nad 25 let + starost nad 50 let
	24 mesecev	-	nad 25 let + starost nad 55 let

Že na prvi pogled je očitno, da se je čas prejemanja nadomestila zelo skrajšal predvsem to velja za brezposelne z delovno dobo od 5 do 25 let. Poleg tega se pri zavarovancih, ki na novo uveljavljajo pravice za primer brezposelnosti, šteje samo zavarovalno obdobje med dvema prejemanjema nadomestila, če je bilo prejšnje trajanje v celoti izkoriščeno. Z drugimi besedami, s pogostostjo uveljavljanja nadomestila se trajanje prejemanja močno skrajšuje.

Zakon vsebuje tudi znaten seznam razlogov za skrajšanje prejemanja, zmanjšanja zneska ali ukinitve nadomestila. Večinoma se nanašajo na opredelitev razpoložljivosti za delo, na opredelitev drugega ustreznega dela, na pridobitno delo v času prejemanja nadomestila in na pripravljenost za sodelovanje v ukrepih APZ.

Po drugi strani pa se je trajanje prejemanja materialne pomoči po izteku nadomestila podaljšalo na največ 15 mesecev, hkrati je bila ukinjena ta pravica za pripravnike z manj kot 9 meseci zavarovanja in za vajence.

Spremembe in dopolnitve zakona iz leta 2006 niso vplivale na osnovne pogoje za dostop do nadomestila dohodka v času brezposelnosti v smislu zahtev glede trajanja zavarovanja uzakonjenih leta 1998, tudi delež osnove za izračun nadomestila in način določanja osnove se nista spremenila. Pač pa se je spremenil zakonsko določen minimalni znesek nadomestila; dosega 45,56% zakonsko določenega minimalnega dohodka, maksimalni znesek pa znaša njegov trikratnik.

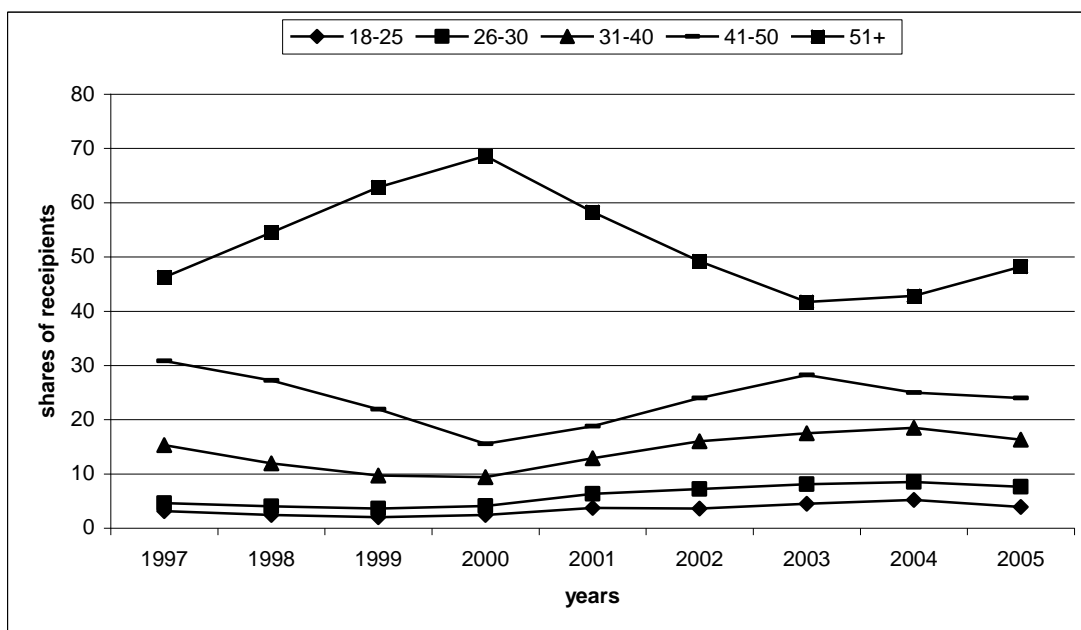
Prenovljen program zavarovanja za primer brezposelnosti ne vključuje več finančne pomoči po izteku upravičenosti do nadomestila. Ta pravica je zdaj sestavni del socialno varstvenega programa in je določena z zakonom o socialnem varstvu.

1.1. Gibanje prejemnikov nadomestila za primer brezposelnosti in finančne pomoči

Slika 1 kaže gibanje deležev prejemnikov nadomestila za primer brezposelnosti v letih od 1997 do 2005 po starostnih skupinah. Podatki potrjujejo, da obe najnižji starostni kategoriji – 18-25 let in 26-30 let – predstavljata majhen delež vseh prejemnikov, kar velja za vsa opazovana leta. Ne glede na to lahko opazimo, da pri obeh kategorijah delež prejemnikov od leta 2000 dalje nekoliko raste. Najverjetneje to lahko pojasnimo z naraščajočo brezposelnostjo mladih, zaposlenih za določen čas. Leta 2005 se je delež nekoliko zmanjšal, kar je lahko posledica ugodnih gospodarskih gibanj in s tem večjega povpraševanja po delovni sili. Gotovo pa imajo pri znižanju določeno vlogo tudi poostreni kriteriji pri ohranjanju nadomestila.

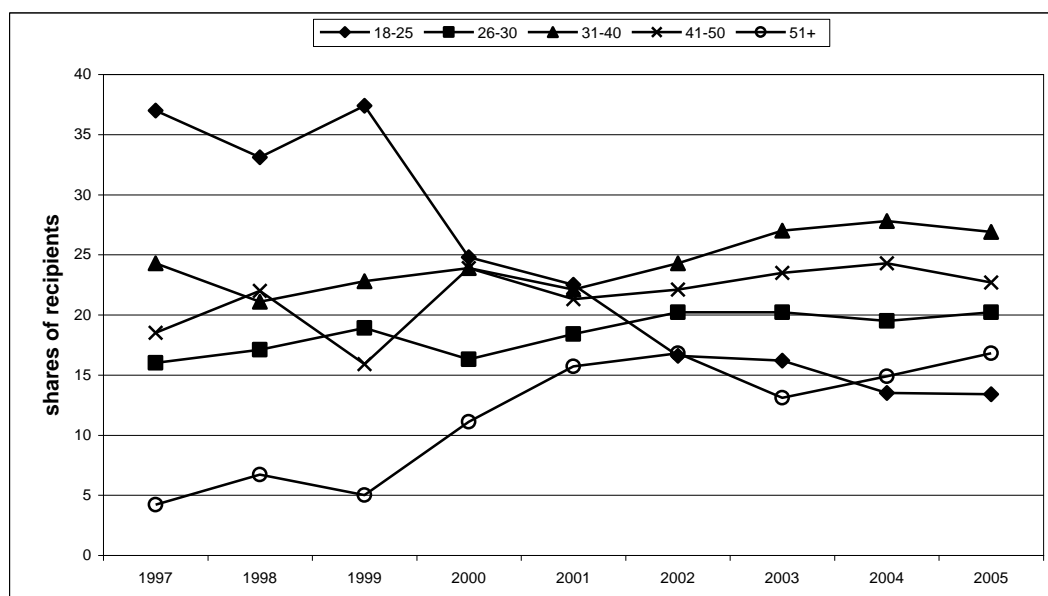
Po drugi strani govori slika 2 o resnično visokem deležu prejemnikov finančne pomoči v kategoriji 18-25 let vse do leta 1999. Ocenjujemo, da je to povezano s pravico pripravnikov in vajencev do socialne pomoči, ki je bila takrat ukinjena. O tem govori tudi strmo zmanjševanje deleža prejemnikov vse do leta 2003, ko se je delež stabiliziral pri okoli 15%. Če izvmemo to starostno kategorijo, z naraščanjem starosti narašča tudi delež prejemnikov, vendar pa je njihova fluktuacija skozi časovno obdobje manjša. To velja tudi za starostno kategorijo 26-30 let. Iz obeh slik lahko tudi zaključimo, da se trajanje posameznih obdobij brezposelnosti pri mladih podaljšuje, pridobitev trajnejše zaposlitve pa vse težja.

Slika 1: Deleži prejemnikov nadomestil za čas brezposelnosti v letih 1997 do 2005 po starostnih kategorijah.

Vir: Zavod R Slovenije za zaposlovanje, Letna poročila 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2004 2005

Slika 2 : Deleži brezposelnih prejemnikov finančne pomoči po izteku nadomestila po starostnih kategorijah

Vir: Zavod R Slovenije za zaposlovanje, Letna poročila 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2004 2005

1.2. Zavarovanje za primer brezposelnosti in mladinska brezposelnost

Raziskovalci trga dela v Sloveniji utemeljujejo, da širokogrudnost pravic za primer brezposelnosti negativno vpliva na motiviranost brezposelnih za aktivno iskanje zaposlitve in na njihovo pripravljenost za sprejetje ponujenega dela (prim. Van Ours, Vodopivec 2004; Vodopivec 2006; Vodopivec 1996a, 1996b; Drobnič 1997; Drobnič, Rus 1995). Vodopivec je opravil obsežne analize vpliva dajatev za primer brezposelnosti v Sloveniji na trajanje brezposelnosti in ugotovil, da so obdobja brezposelnosti tem krajša, čim krajše je trajanje teh dajatev in obratno. Trdi, da številni brezposelnosti čakajo na iztek nadomestila in šele tedaj sprejmejo zaposlitev. Najbolj intenzivno brezposelni prehajajo v zaposlitev tik pred iztekom ali z iztekom nadomestila za brezposelnost (Vodopivec 1995; 1996). S takšnimi ugotovitvami se skladajo tudi ugotovitve, do katerih je prišla S. Drobnič (1996, 1997).

Lahko bi se strinjali s trditvami, da so pravice za primer brezposelnosti, še posebej v kombinaciji z možnostmi za delo v sivi ekonomiji, v Sloveniji še vedno dovolj ugodne in premalo motivirajoče za prehajanje brezposelnih v zaposlitev. Najbrž to še posebej velja, ko gre za zaposlitve, ki občutneje odstopajo od pričakovanj brezposelnih oseb. Seveda pa to težko rečemo za mlade, ki prihajajo iz izobraževanja in iščejo prvo zaposlitev, oz. za katerokoli skupino iskalcev prve zaposlitve, saj jim po veljavni zakonodaji pravice na podlagi zavarovanja za brezposelnost pripadajo šele, če imajo vsaj 1 leto zavarovalne dobe v zadnjih 18 mesecih pred nastankom brezposelnosti. Tudi vse bolj zaostren nadzor nad izpolnjevanjem pogojev tega ne dopušča. Pravica do finančne pomoči pripravnikom za čas pripravništva za določen čas, krajšega od 9 mesecev, in vajencem po uspešno opravljenem izobraževanju, je bila ukinjena leta 1998.

Pa tudi kar zadeva druge starostne kategorije so se v zadnjem obdobju kriteriji in merila dokaj zaostri, kar velja tako glede dolžine prejemanja nadomestila kakor tudi glede osnove za izračunavanje višine nadomestila. Od 1999 dalje je maksimalno trajanje nadomestila v

primerjavi z obdobjem 1991 do 1998 občutno skrajšano. Tudi kriteriji in merila za ohranjanje nadomestila so se v zadnjih 6 letih močno zaostri.

2. Otroško varstvo

V primerjavi z ostalim svetom je neodvisna Slovenija podedovala dobro razvito in organizirano otroško varstvo in predšolsko vzgojo otrok. Deluje enoten sistem otroškega varstva za otroke, stare do 16 let. Otroško varstvo se je začelo kot poseben sistem socialne politike razvijati leta 1967. Od vsega začetka se je skušalo povezati različna vprašanja, ki so zadevala otroško varstvo. Ideologija t.i. socializacije družinske funkcije se je najbolj koncentrirala prav na otrocih. Programi javnega otroškega varstva so ponujali materialno, socialno in vzgojno podporo družinam z majhnimi otroki. Pretekla politika otroškega varstva je, še zlasti kar zadeva jasli in otroške vrtce težila k zmanjševanju socialnega razlikovanja in tako otrokom iz nižjih slojev zagotavljala boljši start v življenje. Poleg tega je javno otroško varstvo podpiralo polno zaposlitev žensk. Sedanja politika na tem področju pa se predvsem osredotoča na kakovost življenja otrok in poskuša ustvariti pogoje za različne izbire (prim. Černigoj-Sadar in Vojnovič 1992). Danes je v Sloveniji na razpolago javno in privatno varstvo pa tudi alternativne oblike. Večina ponudbe je usmerjena na otroke v starosti od 1 leta pa do vstopa v osnovno šolo.

2.1. Organiziranost otroškega varstva

V samostojni Sloveniji je bilo dnevno varstvo otrok in predšolska vzgoja iz sektorja socialnega varstva premeščeno v izobraževalni sektor (Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji 1995). Izobraževalna reforma je izpostavila pomen predšolske vzgoje za povečevanje kvalitete življenja otrok in za zmanjševanje neenakosti, ki izhajajo različnih socialnih razmer, kar je še posebej pomembno za razvoj njihovih sposobnosti.

Predšolsko varstvo in vzgoja nista obvezna. Izjemo je predstavljala enoletna predšolska vzgoja pred vstopom v osnovno šolo v obdobju 8-letne osnovne šole (t.i. "mala šola") pred uvedbo 9-letne osnovne šole.

Glede na to, da je za Slovenijo značilna visoka stopnja zaposlenosti žensk, je organizirano otroško varstvo zelo pomembno tudi kot mehanizem podpore pri usklajevanju delovnega in družinskega življenja in pri razvoju poklicnih karier žensk, kar pa je v zadnjem obdobju postalo nekoliko zapostavljeno.

Otroci, mlajši od 3 let, so nameščeni v otroške vrtce in jasli, otroci v starosti od 3 do 6 let pa v skupine predšolske vzgoje. Vrtci zagotavljajo celodnevni, poldnevni in krajši program. Najbolj široko uveljavljen je celodnevni program. Poldnevni program je organiziran bodisi skozi celo šolsko leto ali pa v določenih časovnih obdobjih. Otroci, stari 6-7 let, ki niso (bili) vključeni v celodnevni program, so lahko sodelovali v poldnevni programu. Krajši programi so namenjeni otrokom od 3 let do vstopa v osnovno šolo v krajih z majhnim številom otrok in bolj oddaljenih krajih.

Vrtci delujejo 10 do 11 ur dnevno. Obratovalni čas je opredeljen z letnim delovnim načrtom ustanove ob upoštevanju potreb staršev. Večina vrtcev se odpre med 5.30 in 6.00 zjutraj, in zapre od 16. do 17. ure popoldne, kar velja za vsak delovni dan v tednu. Vrtci z delovnim časom, ki se raztegne nad ta obseg ur, so bolj izjeme, enako tudi vrtci, ki obratujejo ob sobotah. V nekaterih primerih delovne organizacije organizirajo vrtce za otroke zaposlenih žensk.

Statistični podatki kažejo, da je bilo leta 1990 vključeno v organizirano varstvo in vzgojo 51% vseh otrok v starosti od 1-6 let; leta 1995 se je delež povečal na 56,9% in 2005 na približno 53%. Obseg predšolskih otrok v organiziranem varstvu je tesno povezan z obsegom mest v vzgojno-varstvenih ustanovah, pa tudi s ceno, ki jo morajo plačati posamezne kategorije staršev. Del zmanjšanja od leta 2000 dalje bi lahko pojasnili tudi s postopnim uvajanjem devetletke, v katero otroci vstopajo z dopolnjenim 6. letom starosti

Pogoji za ustanavljanje in delovanje privatnih vzgojno-varstvenih ustanov za predšolske otroke so opredeljeni z Zakonom o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (1996/2006), pa tudi z zakonom o vrtcih..

Predšolsko varstvo in vzgoja ni brezplačno za starše. Ceno določa občina, ki je ustanoviteljica določenega vrtca. Za izračun ekonomske cene programe obstaja posebna Metodologija, ki jo sprejme minister, pristojen za šolstvo. Tudi ceno, ki jo plačajo starši, določi pristojna občina, odvisna pa je sociekonomskih razmer družine. Plačilna lestvica je sestavljena iz 8 razredov, ki so oblikovani na podlagi povprečnih osebnih dohodkov na zaposlenega v R Sloveniji v preteklem letu. Starši so uvrščeni v posamezen razred glede na njihovo materialno situacijo. Uvrščeni v prvi razred plačajo 10% ekonomske cene in uvrščeni v zadnji razred 80% ekonomske cene. Pri ocenjevanju materialnih razmer družine se poleg finančnih dohodkov upošteva tudi vrednost premoženja. Tudi v tem primeru so določeni razredi.

Preglednica 3: Plačilni razredi glede na materialne razmere družine

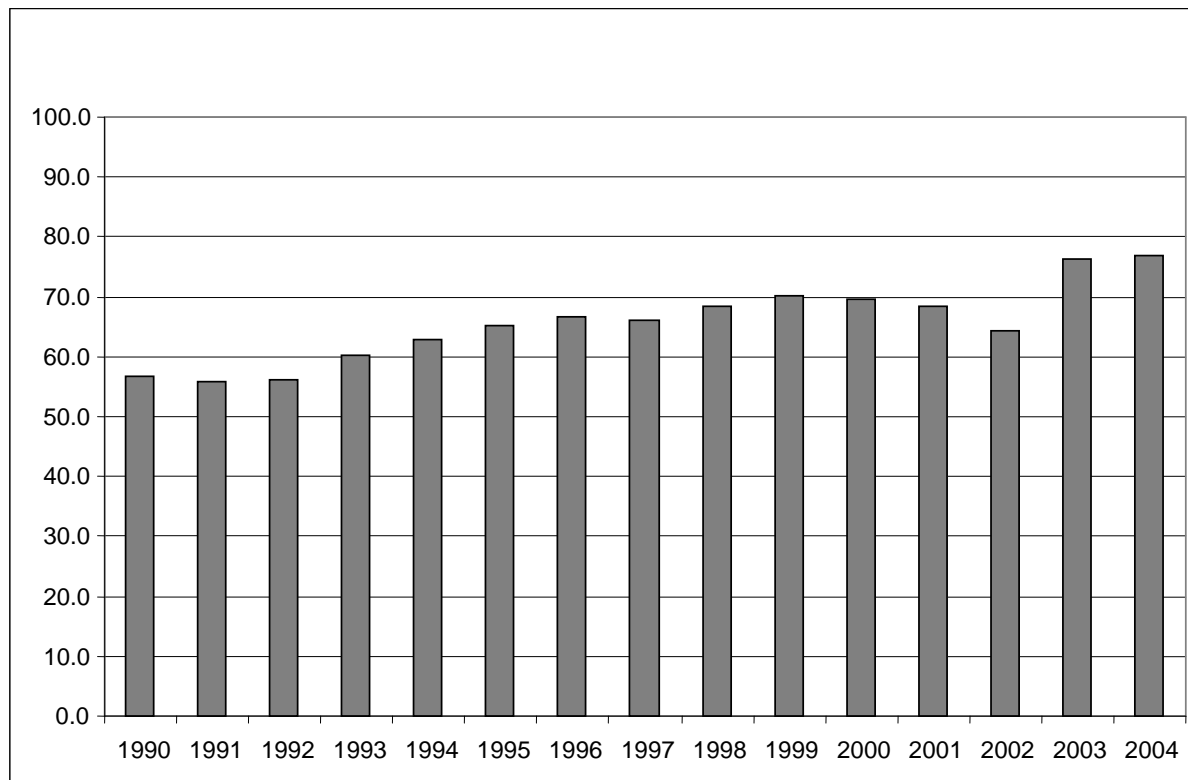
Plačilni razredi	Delež povprečnega mesečnega dohodka na člana družine v primerjavi s povprečnim mesečnim dohodkom na zaposlenega v R Sloveniji v preteklem letu
1.	Do 25%
2.	Nad 25 do 35%
3.	Nad 35 do 45%
4.	Nad 45 do 55%
5.	Nad 55 do 70%
6.	Nad 70 do 90%
7.	Nad 90 do 110%
8.	Nad 110%

Vir: www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/predsolska_vzgoja/vpis_in_placilo/

Starši, upravičeni do socialne pomoči v skladu z Zakonom o socialnem varstvu ne plačujejo za varstvo svojih otrok v vrtcih. Družine, ki imajo v vrtcu več kot enega otroka, so upravičene do subvencionirane cene za starejše otroke.

Prikaz na sliki 3 kaže, da je bilo v prvih letih tranzicije vključeno v organizirano otroško varstvo okrog 55% do 60% otrok, starih 3-6 let. Ta delež zajema vključene v celodnevne, poldnevne in krajše programe otroškega varstva. Do leta 1999 je stopnja vključenosti naraščala, s tem, da je bila v nekaterih letih prekinjena z rahlim zmanjšanjem. Leta 1999 se je delež začel rahlo zniževati, in to vse do leta 2002, ko je bilo zmanjšanje največje. To zmanjšanje se sklada z obdobjem postopnega uvajanja 9-letne osnovne šole. Kasnejša povečanja pa lahko povežemo z več prostih mest v vrtcih zaradi manjših generacij. Določeno vlogo pa ima tudi zavest o pomenu vključevanja otrok v predšolsko izobraževanje za kasnejši učni uspeh.; to velja predvsem za vključevanje v poldnevne in krajše programe.

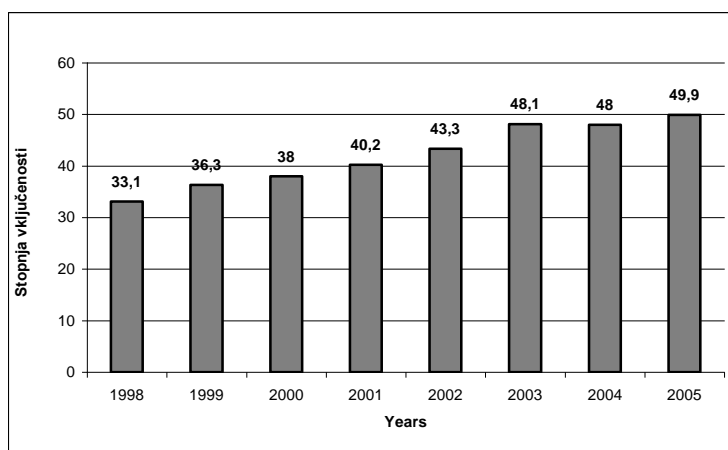
Slika 3: Delež vključenih otrok, starih 3-6 let v organizirano otroško varstvo po letih (%)

Vir: Statistični letopis, Slovenija: 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006;

Na sliki 4 je prikazana vključenost 2-letnikov v organizirano varstvo. Zaradi zahtevnejših programov in višje cene je ponudbe za to kategorijo manj, vendar je z vidika zaposlovanja mladih žensk posebej pomembno prav zagotavljanje varstva te kategorije otrok. Slika 4 kaže postopno naraščanje vključenih. V letu 1998 je delež dosegel približno tretjino celotne kohorte, leta 2005 pa že skoraj polovico. Ocenjujemo, da je povečanje povezano z razpoložljivimi mesti, njihovo število pa se razlikuje od občine do občine, odvisno od števila družin z majhnimi otroki. Tudi tu velja, da se z zmanjševanjem generacij povečujejo priložnosti za sprejem te starostne kategorije v organizirano varstvo. Zaradi visokih cen in drugih razlogov, največkrat zdravstvenih, pa ima tudi tu velik pomen znotraj družinska solidarnost, pa tudi druge neregistrirane oblike privatnega varstva.

Slika 4: Vključenost otrok, starih 2 leti v organizirano otroško varstvo (%)

Statistične informacije: št. 296/1999; št. 322/2000; št. 280/2001; št. 115/2002; št.166/2003; št. 146/2004; št. 163/2005; št. 136/2006.

2.2 Otroški dodatek

Otroški dodatek ureja Zakon o starševskem varstvu in družinskih dajatvah (1993/1996). Opredeljen je kot dodatni družinski prihodek v smislu finančne pomoči za delno pokrivanje stroškov skrbi za otroke do njihovega 18. leta starosti. Od leta 1966 dalje je otroški dodatek pomenil finančno pomoč samo za družine z nizkimi dohodki, v zadnji dekadni pa je postal tako rekoč univerzalen. Starši so do njega upravičeni, če dohodek na člana družine ne presega 99% povprečnega dohodka na zaposlenega v R Sloveniji v preteklem letu.

Otroci, stari nad 18 let, so upravičeni do otroškega dodatka, če se redno šolajo. Zgornja starost je v tem primeru 26 let, razen izjem kot so trajanje visokošolskega izobraževanja 5-6 let ali podaljšanje šolanja zaradi bolezni, služenja vojaškega roka ipd.

Višina otroškega dodatka je odvisna od uvrstitve družine v dohodkovno kategorijo (preglednica 4). Znesek se enkrat letno prilagaja indeksu rasti cen življenjskih potrebščin.

Če otrok živi v samohranilski družini, se dodatek lahko poveča za 10% in za 20%, če ni vključen v predšolsko varstvo.

Preglednica 4: Materialne razmere družine in višina otroškega dodatka (2007)

Dohodek/družinskega člana kot % povprečnega mesečnega dohodka v RS S	Dohodek/družinskega člana kot % povprečnega mesečnega dohodka v RS (v EUR)	Otroški dodatek Prvi otrok (EUR)	Otroški dodatek Drugi otrok (EUR)	Otroški dodatek Tretji in naslednji otrok (EUR)
do 15%	Do 181,92	94,44	103,89	113,34
Nad 15 do 25%	Nad 181,92- 303,20	80,75	87,27	97,73
Nad 25 do 30%	Nad 303,20 -363,84	61,55	68,78	76,00
Nad 30 do 35%	Nad 363,84 -424,48	48,54	55,39	62,36
Nad 35 do 45%	Nad 424,84- 545,76	39,69	46,32	52,91
Nad 45 do 55%	Nad 545,76 – 667,04	25,15	31,48	37,77
Nad 55 do 75%	Nad 667,04- 909,60	18,86	25,15	31,48
nad 57 do 99%	Nad 909,60-1200,67	16,42	22,72	29,00

Vir:

http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/starsevsko_varstvo_in_druzinski_prejemki/druzinski_prejemki/uskladitev_zneskov_druzinskih_prejemkov/

Starši se sporazumejo, kdo bo prejemal otroški dodatek. Otrok, starejši od 18 let, ki živi v lastnem samskem gospodinjstvu je lahko upravičen do otroškega dodatka.

2.3. Plačan porodniški dopust in starševski dopust ter starševski dodatek

Slovenska družinska politika je dokaj ugodna tudi kar zadeva porodniški dopust, starševski dopust in dopust za nego otroka. Plačan starševski dopust znaša 365 dni. Porodniški dopust traja prvih 105 dni, lahko ga izkoristi samo mati, medtem ko preostanek lahko izkoristi katerikoli od staršev. Nadomestilo dohodka v tem času znaša 100% povprečnega mesečnega dohodka v letu pred nastopom porodniškega/starševskega dopusta. Brezposelne osebe so upravičene do plačanega starševskega dopusta v času ko prejemajo nadomestilo za brezposelnost ter finančno pomoč skladno z zakonom o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

Starši so upravičeni tudi do plačanega dopusta za nego otroka in do dela s krajšim delovnim časom do dopolnjenega 7 leta otrokove starosti.

Raziskovalni rezultati kažejo, da je odstotek moških, ki se odločajo za starševski dopust, v Sloveniji še vedno zelo nizek (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004), kar potrjuje, da ženske ostajajo tiste, ki nosijo največje breme skrbi za otroke po njihovem rojstvu.

Starši, ki niso upravičeni do plačanega starševskega dopusta, so skladno z zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih upravičeni do družinskega dodatka. Trajanje prejemanja družinskega dodatka se pokriva s trajanjem plačanega starševskega dopusta. Višina dodatka je zakonsko določena in je leta 2003 dosegala 37,250.00 Sit, leta 2006 pa 40,950.00 Sit (približno 171 EUR).

2.4. Organiziranost dela v osnovni šoli in varstvo otrok

Osnovnošolsko izobraževanje v Sloveniji traja 8 in 9 let. 9-letna osnovna šola je bila uzakonjena leta 1996, splošno uvedena pa v šolskem letu 2002/2003. Obvezno in osnovnošolsko izobraževanje se prekrivata. Ob vstopu v prvi razred osnovne šole mora biti otrok star 6 let in 6 mesecev (8-letna osnovna šola) oz. 6 let (9-letna osnovna šola). Osnovne šole zagotavljajo obvezen program in razširjen program (Zakon o osnovni šoli). Razširjen program je za šole obvezen medtem, ko je za otroke prostovoljen. Na splošno poteka obvezen program dopoldne, razširjen program pa v popoldanskem času. Med aktivnostmi, ki so na razpolago v razširjenem programu so: podaljšano bivanje, jutranje varstvo, dodatni in dopolnilni pouk, in interesne dejavnosti. Podaljšano bivanje je organizirano za otroke od prvega do šestega razreda. Učenci takrat napišejo domačo nalogo, se učijo in se vključujejo v interesne dejavnosti. Jutranje varstvo je namenjeno prvošolcem.

Pristojni minister določi šolski koledar, kjer so opredeljeni dnevi, ko poteka šola, prosti dnevi, trajanje počitnic ipd. Šolski teden praviloma traja 5 dni po 5 do 6 šolskih ur dnevno. Pouk je organiziran dopoldne in se začne približno ob 8.00 uri. Samo izjemoma, če ni na razpolago dovolj prostora, poteka pouk v izmenah.

Učencem, ki so od šole oddaljeni več kot 4 km, mora biti zagotovljen brezplačen prevoz v šolo in iz šole. Za učence, ki morajo čakati na prevoz, mora biti v času čakanja zagotovljeno varstvo. Šole so dolžne za učence organizirati tudi vsaj en obrok dnevno.

3. Medgeneracijski transferji

3.1. Zagotavljanje bivalnih pogojev

Vse od zgodnjih 1950ih let je imel slovenski sistem oskrbe s stanovanji trojno strukturo: država, trg in neformalni sektor. V obdobju socializma so imeli vsi trije pomembno vlogo, v obdobju tranzicije pa je bil najbolj skrčen državni/družbeni sektor.

V zadnjem desetletju se stanovanjske razmere v Sloveniji občutneje ne razlikujejo od tistih v drugih tranzicijskih državah. Glavna značilnost je vidno zmanjšanje obsega socialnih in neprofitnih stanovanj. Premajhen obseg stanovanj za člane prikrajšanih skupin, ki bi bili upravičeni do socialnih stanovanj tem skupinam preprečuje dostop do dostojnih stanovanjskih pogojev.

V času tranzicije sta v Sloveniji na področje stanovanjskih razmer vplivali dve politiki – privatizacijska in politika povračila škode v povezavi z denacionalizacijo. Povzročili sta obsežno realokacijo nepremičninske lastnine; alokacijski kriteriji so obvladovali v 1990ih

letih v javni politiki.²² Vprašanja kot je dostopnost marginalnih skupin na trgu do stanovanj, so se komajda načenjale (Mandič et al. 2004). V Sloveniji zelo močno prevladuje pojmovanje lastniškega stanovanja kot “normalne” oblike bivanja, druge oblike se običajno obravnavajo kot “socialne”. So stigmatizirane, zelo redke in zanje vlada močna konkurenca.

Preglednica 5: Lastniška struktura stanovanjskega fonda v Sloveniji

Leto	Privatna stanovanja	Jana najemna stanovanja	Privatna najemna stanovanja	Druge oblike
1990	65.4	31.6	3.0	-
1994	87.8	8.9	3.3	-
2002	82	9.0	5.0	4.0

Vir: Mandič et al. 2004.

Leta 1990 je celoten stanovanjski fond v Sloveniji tvorilo 65,4 % privatnih stanovanj, 31,6% javnih najemnih stanovanj in 3,0% privatnih najemnih stanovanj. S privatizacijsko in restitucijsko politiko v letu 1994 je privatni fond narasel na 87,7%, javni najemniški fond se je skrčil na 8,9%, privatni pa se je povečal za 0,4 strukturne točke (Mandič et al. 2004: 40). Po podatkih popisa 2002 je bilo v Sloveniji 82% stanovanj v privatni lasti, 9% najemniških stanovanj in 9% drugih oblik. Ni se zmanjšal samo obseg socialnih najemnih stanovanj, ampak tudi obseg nekomercialnih stanovanjskih posojil. Sredi 1990ih let je znašal približno manj kot eno desetino obsega iz 1970ih let (Mandič, Gnidovec 2000:49).

Privatni najemniški trg je majhen in predstavlja okrog 5% celotnega stanovanjskega fonda. Naraščajoči privatni najemni sektor označujejo pomanjkljivosti kot so majhnost, neprofesionalno delovanje in kar je še posebej problematično, večina deluje neformalno, brez pisnih pogodb in tako uporabniki skoraj niso zaščiteni.

Neprofitna in socialna najemna stanovanja zagotavljajo občine in neprofitne organizacije. Zadnje so se pojavile šele po letu 1991, ko so bile velike delovne organizacije, ki so zagotavljale najemna stanovanja za svoje delavce, razrešene te obveznosti.

V celotnem obdobju 1991-1996 je bilo razdeljenih samo 1700 socialnih najemnih stanovanj, medtem ko je bilo upravičencev 7000 (NSP 2000).

Stanovanjski Sklad R Slovenije zagotavlja ugodna stanovanjska posojila. Namenjena so za nakup, gradnjo in adaptacijo stanovanjskih enot. Vendar je bilo dodeljenih le okoli 4000 kreditov. Dostop do kreditov imajo tisti, ki jih lahko vračajo, bodisi sami ali ob podpori družine in sorodnikov. Mladi brezposelni brez stalnih dohodkov, ne morejo pridobiti takšnih posojil.

Leta 2004 je bil uveden nov Nacionalni stanovanjski varčevalni program, ki je napovedoval izboljšanje razmer. Tudi v ta program se ne morejo vključiti osebe brez dohodkov, kamor spadajo mladi brezposelni. Stanovanjska politika v Sloveniji torej ni prijazna do mladih, ki se ekonomsko osamosvajajo in ustvarjajo tudi stanovanjsko neodvisnost.

Raziskave kažejo na nekatere tipične značilnosti stanovanjskih razmer mladih v Sloveniji. Rener (1996: 113) opozarja, da mladi ljudje podaljšujejo svojo odvisnost od staršev tudi kar zadeva stanovanje. Mandič (1999) ugotavlja, da so se občutno zmanjšale priložnosti mladih, da bi se tudi stanovanjsko osamosvojili. Starostna kategorija 25 do 34 let vse pogosteje živi s starši. V obdobju 1974 – 1994, je bilo 45% vseh prehodov iz stanovanj staršev v najemna stanovanja. Prehodi v najemna stanovanja so potekali pri približno 22 letih starosti, v lastna kupljena stanovanja pri približno 27 letih in v lastno zgrajeno hišo približno pri 29 letih starosti (Mandič, Gnidovec 2000:67). Krčenje najemnega sektorja tako pomembno prispeva k

²² Skladno z ustrežno zakonodajo o privatizaciji družbenih stanovanj iz leta 1991 je bilo mogoče odkupiti socialna stanovanja, v katerih so ljudje živeli kot najemniki.

zamiku pri prehajanju mladih iz stanovanj staršev v lastna stanovanja. Če sledimo Filipovičevi (2005), 27,7% vseh gospodinjstev v Sloveniji predstavljajo gospodinjstva z otroki, starimi od 18 do 29 let. Navaja tudi podatke Ljubljanske študentske organizacije (ŠOU Ljubljana, 2004), po katerih 57% prebivalstva, starega 25-35 let, živi s starši, sorodniki ali partnerjevimi starši. Glede na popisne podatke 90% moških in 79% žensk v starosti 20-24 let živi s starši (Ule, Kuhar 2003: 106-107); rezultati EQLS za leto 2003 pa kažejo, da v Sloveniji 48% moških in 39% žensk starih 18-34 let, živi s starši (EQLS 2004:35).

4. Zajamčeni minimalni resursi

4.1. Zajamčen dohodek in minimalni dohodek

V Sloveniji sta z zagotavljanjem socialne varnosti povezana pojma zajamčen dohodek in minimalni dohodek. Do uveljavitve minimalnega dohodka leta 1995 je zajamčeni dohodek predstavljal najnižjo možno plačo, ki so jo prejeli zaposleni. Od aprila 1995 dalje je to vlogo prevzel minimalni dohodek; zajamčeni dohodek ima samo še vlogo osnove za določanje materialnih prejemkov, do katerih so ljudje upravičeni skladno z različnimi zakoni. Višino zajamčenega dohodka določa ustrezen zakon (Zakon o zajamčenem dohodku). Zajamčen dohodek se prilagaja rasti indeksa življenjskih stroškov na podlagi vladnih odlokov.

Minimalni dohodek po drugi strani predstavlja najnižji možni mesečni dohodek delavcev. Predstavlja rezultat pogajanj delodajalcev in sindikatov. Minister pristojen za delo na podlagi uskladitve obeh partnerjev v pogajanjih z zakonom določi znesek, ki se izplačuje delavcem za njihovo delo za poln delovni čas. Do marca 1996 je minimalni dohodek predstavljal najnižje plačilo za poln delovni čas in pričakovane delovne rezultate. Od takrat dalje pa so zaposleni upravičeni do minimalnega dohodka za poln delovni čas ne glede na rezultate. Tudi pripravniki in osebe, ki prejemajo plače na podlagi zakona o zajamčenih dohodkih, so upravičeni do minimalnega dohodka.

Minimalni dohodek se vsako leto prilagaja rasti indeksa cen življenjskih potrebščin na enak način kot to velja za izhodiščne plače. Prilagoditev za tekoče leto se izvede meseca avgusta. Odstotek povečanja določi Ekonomsko socialni svet.

4.2. Denarna socialna pomoč

Denarna socialna pomoč spada med pomoči, ki jih opredeljuje zakon o socialnem varstvu. Zakon določa tveganja, za katera je predvidena denarna socialna pomoč, prav tako tudi kriterije za upravičenost do denarne socialne pomoči. Zakon uveljavlja načelo, da je vsakdo dolžan skrbeti za dostojno preživetje sebe in članov svoje družine. Oseba, ki tega ni sposobna iz opravičenih razlogov, je upravičena do denarne socialne pomoči države.

Denarna socialna pomoč je opredeljena kot tisti znesek, ki omogoča zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v obsegu, ki omogoča preživetje. To zagotavlja zakonsko določen minimalni dohodek.

Osebe z lastnimi dohodki, ki so nižji od zakonsko definirane minimalnega dohodka, so upravičene do zmanjšane obsega finančne pomoči.

Kriteriji za določanje višine minimalnega dohodka za družinske člane glede na temeljni minimalni znesek so:

- Prva odrasla oseba 1
- Vsaka naslednja odrasla oseba v družini 0,7
- Otrok v starosti do 18 let in odrasel otrok, če so ga starši dolžni preživljati zaradi šolanja 0,3

Višina minimalnega dohodka se v primeru samohranilske družine poveča za 30% osnovnega zneska.

Trajanje denarne socialne pomoči, ki se uveljavlja prvič, znaša 3 mesece, vsake naslednje pa največ 6 mesecev. Plačuje se od prvega dne v naslednjem mesecu po vložitvi prošnje, v izrednih okoliščinah pa lahko tudi takoj.

Brezposelni, ki prejemajo denarno socialno pomoč, so dolžni sprejeti vsako razpoložljivo redno zaposlitev, pogodbeno delo ali honorarno delo. Če je oseba prejemnik 3 mesece, je dolžna sprejeti tudi ustrezno začasno humanitarno ali podobno delo. Delovna aktivnost lahko mesečno traja najmanj 8 ur in največ 56 ur. V primeru odklonitve takšne aktivnosti oseba izgubi pravico do finančne socialne pomoči za obdobje 6 mesecev.

Tudi delodajalce se spodbuja k zaposlitvi dolgotrajno brezposelnih oseb, ki prejemajo finančno socialno pomoč. Skladno z APZ programom so delodajalci, ki začasno (vsaj za eno leto) ali stalno zaposlijo dolgotrajno brezposelno osebo, ki prejema denarno socialno pomoč vsaj 12 mesecev v zadnjih 16 mesecih, upravičeni do subvencije.

5. Reference

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2005). Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Černigoj-Sadar, N. in Maja Vojnovič (1992) Changes in Child care policy in Slovenia. In Svetlik, I. (1992) Social Policy in Slovenia: Avebury, Aldershot etc., str. 94-107 .
- [Drobnič, Sonja](#) (1997) Employment policies and programmes in Slovenia. In Martin Godfrey and Peter Richards (eds.) Employment policies and programmes in Central and Eastern Europe. Geneva: International Labour Office, str.157-181.
- [Drobnič, S.](#), Rus, V.(1997), Unemployment in transition economies: the case of Slovenia. In Marvin Jackson, Jenő Koltay, Wouter Biesbrouck (eds) Unemployment and evolving labor markets in Central and Eastern Europe. Aldershot ; Vermont : Avebury...etc., str. 93-122.
- Filipović, M. (2005), Stanovanjske razmere in stanovanjski standard družin z otroki. V Črnak-Meglič, A. (ured.) Otroci in mladina v prehodni družbi. Maribor: Aristej.
- Kanjuo, Mrčela, A. in Ignjatović, M. (2004), Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja - potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti. V, Svetlik, I., Ilič, B. (ured.), Razpoke v zgodbi o uspehu. Ljubljana, Sophia, 230-258.
- Kolarič, Z. (1992), From socialist to post-socialist social policy. V Svetlik, I. (1992) Social Policy in Slovenia: Avebury, Aldershot etc., str. 15-32.
- Mandič, S., Boškič, R., Filipović, M. in Pezdir, T. (2004) Policy measures to ensure access to decent housing for migrants and ethnic minorities. Slovenian national report (DG EMPL No VT/2003/044). Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty for Social Sciences)
- Mandič, S. Filipović, M.(ured.) (2002) Stanovanjske študije. Ljubljana: FDV.
- Mandič, S. and Gnidovec, M. (2000), Stanovanjska kariera in prehodi iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. V Mandič, S. (ured.) (2000), Kakovost življenja. Stanja in spremembe. Ljubljana: FDV.
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005. Ljubljana, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
- Renner, T. (1996), Mladina in družba: LAT faza ali doma do trideseti?. V Ule et al.(1996), Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Urad RS za mladino.
- Statistični letopis Slovenije 1997, 2003.

- Trbanc, M. (2005), Zaposlovanje in brezposelnost mladih. In Črnak-Meglič, A. (ur.) Otroci in mladina v prehodni družbi. Maribor: Aristej, str. 161-188.
- Ule, M., Kuhar, M. (2003), Sodobna mladina: Izziv sprememb . V Mihelj, V. (ured.), Mladina 2000. Slovenska mladina v prehodu v tretje tisočletje. Maribor: Aristej.
- Van Ours, Jan. C., Vodopivec, M. (2006), How shortening the potential duration of unemployment benefits affects the duration of unemployment: evidence from a natural experiment. Journal of labor economics, No. 2, Vol. 24 (April 2006), str. 351-378.
- Vodopivec, M. (1995) Does the Slovenian unemployment insurance system discourage reemployment of the benefit recipient. IB revija, Vol 29, No. 6/7 (1995), str. 21-43.
- Vodopivec, M. (2006) Choosing a system of unemployment income support : guidelines for developing and transition countries. The World Bank research observer. Vol. 21, No. 1 (2006), str. 49-89.
- Vodopivec, M. (1995), Unemployment insurance and duration of unemployment evidence from Slovenia's transition. IMPRESUM (Washington,) The World Bank.
- Vodopivec, M. (2005), Unemployment benefit systems in central and eastern Europe : a review of the 1990s. Comparative economics studies. Vol. 47, No. 4 (2005), p. 615-651
- Zakon o socialnem varstvu z dopolnili. Ur. l. RS, št. 54/1992, 42/1994, 41/1999, 105/06
- Zakon o minimalnem dohodku, načinu prilagajanja plač in regresu za letni dopust. Ur. l.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona za zaposlovanje in zavarovanje za primer brezposelnosti. Ur. l. RS, št. 69/1998.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona za zaposlovanje in zavarovanje za primer brezposelnosti. Ur. l. RS, št. 38/1994
- Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, Ur.l. SR, št.107/2006
- ZRSZZ (2004), Letno poročilo 2003. Ljubljana, Zavod R Slovenije za zaposlovanje.
- ZRSZZ (2005), Letno poročilo 2004. Ljubljana, Zavod R Slovenije za zaposlovanje.
- Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, Ur.l. SR, št. 5/1991.
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih dodatkih. Ur.l. RS št. 47/2006 in 110/2003.
- Zakon o vrtcih. Ur.l. SR, št. 113/2003 in 12/1996
- Zakon o osnovni šoli. Ur. l. RS št. 23/2005 in 12/1996.

III. PRIMERJALNA ANALIZA ZA SLOVENIJO, MADŽARSKO IN ESTONIJO

Organiziranost izobraževalnih sistemov, institucionalno ureditev trgov delovne sile in ukrepe socialne države v podporo mladim na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev smo analizirali po elementih, ki so navedeni v metodološkem delu. Pri tem smo uporabljali naslednje vire podatkov:

- delovne verzije nacionalnih poročil za Madžarsko in Estonijo, ki se pripravljajo pri mednarodnem projektu Educational Systems and Labour Markets in Central and East European Transition Countries
- Opise izobraževalnih sistemov v posameznih državah v EURIDYCE bazi podatkov Eurybase
- Bazo podatkov ILO (www.ilo.org/public/english/bureau/stat/portal/index.htm)

GOSPODARSKE RAZMERE IN RAZVOJ NA TRGU DELOVNE SILE

1. Gospodarske razmere

1.1. Bruto družbeni proizvod

V Sloveniji sta prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo in iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo povzročila velike strukturne spremembe na področju gospodarstva. Prišlo je do recesije, ki je dosegla vrh leta 1991, ko je BDP izkazal negativno rast (-8,9%). Kljub močni ekonomski in socialni turbulenci se od leta 1993 kažejo pozitivni učinki hitrega prehoda v tržno gospodarstvo, le leta 1999 je prišlo do začasnega zmanjšanja realne rasti BDP. Vendar je bila leta 2003 s 20993 PPP -\$ BDP per capita pod povprečjem EU.

Tako kot Slovenija, je imela ob prehodu v tržno gospodarstvo zaradi specifičnih zgodovinskih razmer ugodnejši položaj tudi Madžarska, vendar je bilo zmanjšanje BDP na začetku tranzicije večje kot v Sloveniji (-11,9%). Leta 1994 se je začela hitra gospodarska rast z 2,9% letno stopnjo. Od leta 1997 Madžarska izkazuje stabilne gospodarske rezultate, vendar z BDP per capita v letu 2003 nižjim od slovenskega (16815 v PPP-\$).

Nasprotno pa se je Estonija v obdobju tranzicije srečevala z mnogo močnejšo ekonomsko krizo. Njena pot v tržno gospodarstvo je sledila liberalnim modelom mednarodnih organizacij (IMF, WB), kar je povzročilo močne ekonomske in socialne pretrese. Po ocenah se je ekonomska kriza končala konec leta 1999 in od 2000 dalje sledi gospodarska rast. Trenutna potencialna raven gospodarske rasti naj bi znašala med 5 in 6 odstotki letno.

1.2. Industrijsko prestrukturiranje

Porazdelitev zaposlenosti med gospodarskimi sektorji dokazuje, da se v vseh treh državah gospodarska struktura spreminja v smeri, ki je značilna za tržna gospodarstva, stran od predimenzionirane predelovalne industrije in neučinkovitega kmetijstva, v smeri povečevanja storitvenih dejavnosti. V Sloveniji se je zaposlenost v industriji od 44% leta 1993 znižala na 37,2 % leta 2004, vendar je leta 2005 spet nekoliko porasla. Leta 2003 je delež zaposlenih v visoko in srednje tehnološko razvitih dejavnostih predelovalne industrije znašal 31,9%, v srednje nizko tehnološko razvitih aktivnostih pa je dosegel 27,4%, medtem ko se je v primerjavi s predhodnim letom v nizko tehnološko razvitih aktivnostih nekoliko znižal, a še

vedno dosegal 41,7%. To kaže na postopno prestrukturiranje v smeri zahtevnejših proizvodenj, ki terjajo višjo raven znanja in kvalifikacij. V kmetijstvu je bilo leta 1993 zaposlenih nad 10% vseh zaposlenih, v letih 1997-1998 je bil zabeležen določen porast, temu pa je sledilo počasno a vztrajno zmanjševanje, ki je leta 2005 doseglo med 8 in 9%. Hkrati delež zaposlenih v storitvenem sektorju vse od leta 1993 vztrajno narašča in je leta 2005 dosegel približno 52%. Največji porast je značilen za poslovne in finančne storitve, javno upravo, zdravstvo in socialno zavarovanje.

Demografija organizacij se je spremenila v smeri prevlade malih in srednjih podjetij, vendar pa je še vedno največji delež oseb zaposlen v velikih podjetjih – 35-40% v letih 2002 in 2004. Uradni podatki ne kažejo na velike spremembe v zaposlenosti med javnim in privatnim sektorjem v letih 1995 do 2004. od leta 1995 do 1998 sta bili približno 2/3 vseh zaposlenih zaposleni v privatnem sektorju. Od leta 1998 pa do 2003 pa približno 69 do 70%.

Delež samozaposlenih znaša med 10 in 12 %, vendar bi težko rekli, da tip samozaposlenosti, ki se je uveljavil v Sloveniji, pomembneje prispeva k prestrukturiranju v smeri razvoja na znanju temelječega gospodarstva.

Za Slovenijo je značilen za evropske razmere visok delež sive ekonomije. Po nekaterih ocenah naj bi v letu 2000 predstavljala okoli 27% BDP, kar pomeni precejšen skok v primerjavi z letom 1990-1993, ko je bila ocenjena na 22,4% BDP.

Madžarska je imela že na začetku tranzicije relativno visok delež zaposlenih v storitvenem sektorju (53,4%). Zaposlenost v kmetijstvu se je znižala od 11,3% leta 1990 na 5% leta 2005, kar je skoraj polovica deleža, značilnega za Slovenijo. Tu velja opozoriti, da je bilo na Madžarskem kmetijstvo pred tranzicijo pomembna izvozna dejavnost. Tudi delež zaposlenih v industriji in gradbeništvu se je zmanjšal bolj kot v Sloveniji in dosegel leta 2004 32,4%. Delež zaposlenih v storitvenem sektorju pa je leta 2003 porasel na 61%. V nasprotju s Slovenijo se na Madžarskem zaposlitvena struktura po glavnih sektorjih približuje vzorcu EU. Na Madžarskem se je, v veliki meri tudi s prodajo tujim investitorjem, oblikoval obsežen privatni sektor, ki presega celo vrednost v nekaterih zahodnih državah. Samozaposlenost se je od 11,6% leta 1993 povečala na 13,1% leta 2004, siva ekonomija pa naj bi se od 20,7% leta 1990 povečala na 25,1% leta 2000, kar nekoliko presega obseg v Sloveniji.

Tudi v Estoniji je prišlo do večjega zmanjšanja števila zaposlenih v kmetijstvu, kakor v Sloveniji, in sicer s približno 18% leta 1992 na približno 7% leta 2003, delež zaposlenih v storitvenem sektorju pa se je povečal s 45% leta 1992 na 60% leta 2003. Z drugimi besedami, v vseh treh državah potekajo strukturne spremembe v smeri poindustrijske gospodarske strukture, vendar je to prestrukturiranje v Sloveniji počasnejše.

Procesi privatizacije so bili v Estoniji skoraj zaključeni leta 1998. Po podatkih za leto 1998/99 pa naj bi v Estoniji siva ekonomija predstavljala skoraj tretjino BDP, kar je največji delež ne samo med tremi primerjalnimi državami, marveč med vsemi CEE tranzicijskimi državami.

2. Razvoj na trgu delovne sile

2.1 Gibanja stopenj zaposlenosti

Strukturne spremembe v gospodarstvu so v Sloveniji vodile k obsežnemu ukinjanju delovnih mest, vendar ne tudi do odpiranja novih delovnih mest. V začetku 1990ih let je tako prišlo do velikega zmanjšanja zaposlenosti. Stopnja participacije prebivalstva, starega 15-64 let, se je znižala od 70,1% v letu 1990 na 60,9% v letu 1993. Z oživljanjem gospodarstva in gospodarske rasti v drugi polovici 1990 in prvi polovici 2000 pa je stopnja aktivnosti te kategorije spet narasla, in sicer na 71,1%, kar je visoko tudi za evropske razmere.

Stopnja aktivnosti žensk je nižja od stopnje aktivnosti moških (za približno 10%), vendar obe kažeta enak evolucijski vzorec v zadnjih 15 letih. Stopnja zaposlitve moških je občutno pod ravni EU, medtem ko je pri ženskah nekoliko nad njo.

Občutno se je znižala stopnja aktivnosti starostne kategorije 15-24 let, in sicer z 49,9% v letu 1990 na 37,5% v letu 2005. Del znižanja lahko pripišemo povečani vključenosti v redno izobraževanje, del pa je verjetno povezan s problemi pri integraciji na trg dela.

Povečala se je stopnja aktivnosti srednje generacije (25-54) in leta 2005 dosegla 91,4%. Tudi aktivnost najvišje starostne kategorije (65+) je relativno visoka in je leta 2005 znašala 9,6%, kar je nekoliko pod ravni iz leta 1990. Znatno del tega povečanja bi nedvomno lahko povezali s spremembami v pokojninskem sistemu in z restriktivnejšim pristopom k predčasnemu in invalidskemu upokojevanju.

Na Madžarskem je bila izguba delovnih mest v obdobju tranzicije do določene stopnje izravnana z odpiranjem novih delovnih mest, zato se je skupna zaposlenost le malo zmanjšala. V primerjavi s Slovenijo se je stopnja participacije v delovni sili od 65% leta 1990 zmanjšala na 60% leta 2005. Položaj žensk na madžarskem trgu delovne sile je manj ugoden kot v Sloveniji, stopnja njihove participacije je 15-20% nižja kot pri moških. Tudi na Madžarskem se je najbolj znižala participacija starostne kategorije 15-24 let v delovni sili, in sicer od 51,6% leta 1990 na 29,3 leta 2005.

V Estoniji se je stopnja participacije v delovni sili znižala z 79,4% leta 1990 na 68,8% leta 2005, kar je manj kot v Sloveniji, vendar več kot na Madžarskem. Ženska participacija je približno 10% pod moško participacijo. Po stopnji zaposlenosti moških in žensk v primerjavi z EU sta si Slovenija in Estonija podobni. Stopnja aktivnosti najnižje starostne kategorije se je v Estoniji znižala od 52,9% leta 1990 na 34,9% leta 2005. Tako v primerjavi z Madžarsko kot z Estonijo Slovenija izkazuje višjo stopnjo aktivnosti najnižje starostne kategorije, vendar bi to razliko morda lahko pojasnili z razlikami v trajanju obveznega šolanja, ki je v obeh državah višje, na Madžarskem zajema tudi srednješolsko izobraževanje.

2.2 Izobrazbena struktura delovne sile

V Sloveniji se je izobrazbena struktura delovne sile v primerjavi s sredino 1990ih let nekoliko izboljšala. Delež brez formalnih kvalifikacij se je leta 2003 zmanjšal na 17,6%, kar predstavlja zmanjšanje za 9,2 odstotni točki v primerjavi z letom 1993. Prišlo je tudi do povečanja deleža s terciarno izobrazbo in sicer na 18,8%.

Slovenija izkazuje v primerjavi z Madžarsko in Estonijo slabšo izobrazbeno strukturo delovne sile. Nekoliko višji je delež s končano osnovno šolo in manj in nekoliko nižji delež s terciarno izobrazbo. Zaostajanje za Madžarsko je majhno, medtem ko je zaostajanje za Estonijo večje.

2.3 Fleksibilno zaposlovanje

V Sloveniji je na področju zaposlovanja z delnim delovnim časom v zadnjih 15 letih prišlo le do majhnega premika: od 7,6% v letu 1998 se je delež povečal na 9,7% leta 2006, kar je znatno pod povprečjem EU. Pod povprečjem EU je tudi incidenca pogodb o zaposlitvah za določen čas. Tudi Madžarska in Estonija izkazujeta podobno nizke deleže, vendar opozarjata, da delodajalci iščejo druge poti za povečevanje fleksibilnosti delovne sile. Estonija npr. opozarja tudi na visoko fluktuacijo (mobilnost?) zaposlenih med delodajalci ter na sicer dokaj nizko stopnjo reguliranosti teh vrst zaposlovanja.

2.4 Trendi v stopnji brezposelnosti

V Sloveniji je registrirana brezposelnost že leta 1989 znašala 2,9%, s strukturnimi spremembami v gospodarstvu pa je prišlo do skokovitega porasta v letih 1991-1993, ko je dosegla vrh s 14,4%. Okrog te ravni se je gibala do leta 1990, ko se je začela zniževati; leta 2003 je dosegla 11,2%, leta 2005 pa 8%. Anketna brezposelnost je znatno nižja; leta 1993 je dosegla 10%, leta 1995 pa se je zmanjšala pod 8% in se gibala na tej ravni do leta 1999, ko se znižala na 6%; na tej ravni je bila tudi leta 2004. Registrirana brezposelnost s časovnim zaostankom odraža vzorce fluktuacije BDP in se vztrajno ohranja skozi vsa 1990ta leta. Obe anketna in registrirana brezposelnost, izkazujeta enake razvojne vzorce in se s spremembami v sistemu pravic iz naslova brezposelnosti in večjim nadzorom nad vključevanjem v sivo ekonomijo tudi vse bolj približujeta.

Vse do leta 1997 je bila stopnja brezposelnosti moških nekoliko nad povprečno, stopnja brezposelnosti žensk pa nekoliko pod povprečno, potem pa se je trend obrnil. Vztrajno se povečuje tudi razlika med stopnjama v škodo žensk.

Na Madžarskem je stopnja registrirane brezposelnosti leta 1991 znašala 8,5%, leta 1992 je dosegla vrh z 12,3%, leta 1999 pa se je zmanjšala na 9,6% in leta 2004 na 6%. Značilno je, da sta si stopnja registrirane in anketne brezposelnosti podobni. Gibanja so skladna z dvema ekonomskima recesijama. Zgolj formalno torej velja, da je imela Slovenija v 1990ih letih višjo registrirano brezposelnost kot Madžarska, da pa so sredi 2000 razmere podobne, če upoštevamo anketne stopnje, medtem ko je registrirana brezposelnost v Sloveniji višja.

V Estoniji je, za razliko od Slovenije in Madžarske, stopnja registrirane brezposelnosti občutno nižja od stopnje anketne brezposelnosti. Zadnja se je od 1995 do 1999 gibala pod 10%, leta 2000 pa je porasla na 13,7%, vendar se je začela že naslednje leto zmanjševati in leta 2004 znaša 9,7%. Torej lahko zaključimo, da je v Estoniji brezposelnost v prvi polovici 2000 višja v primerjavi s Slovenijo in Madžarsko.

Glede na registrirano brezposelnost so v Estoniji najbolj ogrožene ženske, prebivalci z osnovno šolo ter populacija, katere materin jezik je ruski, po podatkih ADS pa so to predvsem etnične manjšine (rusko govoreči moški, ter rusko govoreči mladi).

Skupinsko specifične stopnje brezposelnosti

Po podatkih se v Sloveniji z največjim tveganjem brezposelnosti srečuje starostna kategorija 15-24 let. V obdobju 1993-2004 je bila njena stopnja brezposelnosti 3 do 6 krat višja v primerjavi s skupno stopnjo brezposelnosti. Vendar je skozi opazovano obdobje prišlo do občutnega znižanja: od 32,6% leta 1993 na 14,5% leta 2004. Delež mladih dosega v skupni brezposelnosti 26,2%, kar je skoraj polovico manj kot leta 1993.

Brezposelnost se koncentrira pri slabše izobraženi populaciji. Njen delež je leta 1993 znašal skoraj tretjino vseh brezposelnih, vendar se je leta 2004 znižal na 26,2%. Pač pa se v prvi polovici 2000 povečuje delež brezposelnih s terciarno izobrazbo; leta 2004 je dosegel že 8,2%. Kljub zniževanju deležev pa stopnje brezposelnosti po posameznih izobrazbenih kategorijah potrjujejo, da se stopnja brezposelnosti znižuje z zviševanjem stopnje izobrazbe in je najnižja pri visoko in univerzitetno izobraženih (leta 2003 3,7%) in najvišja pri populaciji z zgolj osnovno šolo ali manj (leta 2003 med 9 in 10 %).

V Estoniji se je brezposelnost mlajših od 25 let skoraj podvojila, v obdobju 1995-2005 je 2,6 krat višja od skupne brezposelnosti.

Tudi na Madžarskem izkazuje največje tveganje brezposelnosti kategorija 15-24 let. Od leta 1992 do 2004 se je sicer znižala, vendar je leta 2004 še vedno dosegala 15,5%. Visoka brezposelnost se koncentrira pri manj izobraženih, vendar je zabeležen porast tudi pri terciarni izobrazbi, le da se tu srečujemo s fluktuacijo po letih. Leta 2003 je delež v strukturi brezposelnih dosegel 5,4%. Med bolj izobraženo populacijo so brezposelnosti bolj izpostavljene ženske, med manj izobraženo pa moški. Podobno kot pri stopnjah participacije v delovni sili, bi morda lahko tudi tu razlike v škodo Slovenije pri najnižji starostni kategoriji pojasnili z razlikami v izobraževalnih sistemih predvsem v trajanju izobraževanja.

Dolgotrajna brezposelnost

V Sloveniji je stopnja dolgotrajne brezposelnosti stabilna in se giblje med 3 in 3,5%. Koncentrira se pri slabše izobraženi starejši populaciji in drugih ranljivih skupinah (invalidi). Med Madžarsko in Slovenijo ni opaznejših razlik v stopnjah dolgotrajne brezposelnosti (med 3 in 4%) medtem, ko je v Estoniji ta nekoliko višja in je leta 2000 dosegla 5,9%.

Regijska brezposelnost

V Sloveniji se velike začetne razlike v brezposelnosti po regijah postopoma zmanjšujejo. Trend rasti v določenih regijah (Koroška, Zasavska, Pomurska, Goriška) se je zaustavil leta 2004. Med najbolj ogroženimi ostaja Pomurska regija. Nadpovprečno visoke stopnje brezposelnosti izkazujejo še Podravska, Zasavska, Spodnje Posavska, Savinjska in Koroška regija. Dolgotrajna brezposelnost se je zmanjšala po vseh regijah. V Gorenjski in Posavski regiji predstavlja skoraj polovico brezposelnih starejše prebivalstvo (nad 40 let). V skoraj vseh regijah predstavljajo nad polovico brezposelnih ženske. Najbolj izpostavljene so torej regije s starejšimi, slabše izobraženimi prebivalci in majhnimi zaposlitvenimi možnostmi.

Tudi Madžarska opozarja na regionalne razlike v stopnji aktivnosti in stopnji brezposelnosti. V manj ugodni situaciji so regije z upadajočo industrijo. Regionalne razlike povezujejo tudi z majhno geografsko mobilnostjo prebivalstva, ki naj bi bila tudi posledica neustreznega delovanja stanovanjskega trga.

Strukturna neskladja na slovenskem trgu delovne sile

Spremljanje podatkov o prijavljen in realiziranih tekočih potrebah po delavcih za leta od 2001-2005 kaže, da je v strukturi prijavljenih potreb okrog tretjina namenjena iskalcem brez formalne poklicne ali strokovne izobrazbe, okoli 35% zahteva srednjo poklicno izobrazbo, med 17 in 18% srednjo strokovno izobrazbo, 3-4% višješolsko strokovno izobrazbo in 11-13% visokošolsko in univerzitetno izobrazbo. Približno 58-60% vseh prijavljenih potreb letno odpade na storitveni sektor. Med 17% in 19% potreb zahteva visokošolsko in univerzitetno izobrazbo.

Vsako leto ostane nerealiziran dokajšen delež potreb po delavcih, ki se iz leta v leto povečuje. V letu 2005 je delež nepokritosti dosegel že skoraj tretjino. Primanjkljaji so izkazani na vseh izobrazbenih ravneh, le potrebe po delavcih s srednjo tehnično in splošno izobrazbo so realizirane v obsegu, ki je nekoliko večji od prijavljenih potreb po teh delavcih. Najnižja raven pokritosti je značilna za potrebe po delavcih z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo, sledita pa potrebe po delavcih s srednjo poklicno izobrazbo in po delavcih brez formalnih kvalifikacij.

Glede na podatke ZRSZZ ostane vsako leto nepokritih tudi okoli četrtnina potreb po pripravnikih, čeprav se je število teh potreb v zadnjih letih močno znižalo. Med drugim ostane vsako leto tudi enak obseg nerealiziranih potreb po pripravnikih z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo.

Za primerjalni državi ni na razpolago teh podatkov.

2.6. Zakonska zaščita zaposlitve

V Sloveniji se skozi vse obdobje tranzicije in v post-tranzicijskem obdobju zakonsko ohranjajo kot prevladujoče zaposlitve za nedoločen čas, fleksibilne oblike morajo imeti zakonsko utemeljitev, kolektivno odpuščanje zaposlenih ostaja za delodajalce drago. Med srednje in vzhodno evropskimi tranzicijskimi državami ima Slovenija najvišjo vrednost indeksa zakonske zaščite zaposlitve (EPL, OECD 1999), kar še posebej velja za stalne

zaposlitve in zaščito pred kolektivnim odpuščanjem. Indeks znaša za Slovenijo 3,5, za Madžarsko 1,7 in za Estonijo 2,6. V Estoniji je zaščita stalne zaposlitve in zaščita pred kolektivnimi odpusti na skoraj enaki ravni kakor v Sloveniji, medtem ko je zaščita delovnega razmerja za določen čas znatno manjša. Po drugi strani se pri Madžarski indeks približa vrednosti 2 pri zaščiti stalnih zaposlitev, pri drugih dveh dimenzijah pa je nižji. Po nekaterih drugih analizah so se v Sloveniji te razmere zrahljale z amandmaji k Zakonu o delovnih razmerjih, sprejetimi v letu 2002, kar naj bi jo približalo povprečju EU in CEE držav Nacionalno poročilo za Estonijo (2007) poudarja, da je zakonska zaščita zgolj formalna, saj delodajalci ne trudno kršijo zakonska določila. Vse več naj bi bilo pritiskov na delavce, da se registrirajo kot samozaposleni in tako zmanjšajo stroške plače. O večji fleksibilnosti trga dela, kot ga kaže EPL indeks govori tudi madžarsko nacionalno poročilo (2007).

2.7. Ureditev pravice mladih, ki vstopajo na trg delovne sile, do zaposlitve

Mladi so se v Sloveniji že v drugi polovici 1980ih let z zaostrovanjem gospodarskih razmer srečevali s problemom dostopa do stalne zaposlitve. Inštitut pripravništva, ki so ga delodajalci sklepali lahko tudi za določen čas, je zagotavljal vsaj določene možnosti za ustvarjanje zaposlitvene kariere, saj je omogočal pridobitev zahtevanih minimalnih delovnih izkušenj za tekmovanje na trgu delovne sile. Zakon o delovnih razmerjih (2002) več ne uzakonja obveznega pripravništva, ampak to odločitev prepušča področni zakonodaji in kolektivnim pogodbam, kar se kaže v velikem zmanjšanju prijavljenih potreb po pripravnikih. Leta 2003 je pripravništvo predstavljalo samo še 2,5% vseh potreb po delavcih, naslednje leto pa se je delež znižal na 2,5%. Mladi se najpogosteje zaposlujejo za določen čas. Kanjuo-Mrčela in Ignjatovič (2004: 247) ugotavljata, da je bil leta 2001 delež zaposlitev za določen čas med vsemi novimi zaposlitvami pri populaciji 15-24 let znašal 42,9%, v povprečju pa 10,5%. Mladi se pogosto vključujejo v druge atipične oblike zaposlitve, ki so z vidika stroškov delodajalca cenejše, njihov obseg pa se uradno ne spremlja (npr. študentsko delo).

V Estoniji ni ukrepov, ki bi kakorkoli povečevali priložnosti mladih iskalcev prve zaposlitve na trgu dela. Tudi na Madžarskem ni posebnih ukrepov na področju zaposlovanja in delovnih razmerij. Vsebuje jih sistem zavarovanja za primer brezposelnosti in aktivna politika zaposlovanja.

2.8. Aktivna politika zaposlovanja (APZ)

Slovenija je začela uvajati ukrepe APZ že v prvih letih tranzicije. Glede na višino BDP, namenjeno tem ukrepom, je z 0,4, do 0,5% med državami z večjimi vlaganji. Vendar pa je bilo malo resursov in aktivnosti namenjenih evalvaciji učinkov teh vlaganj. Mladi iskalci prve zaposlitve se lahko vključujejo v vse te ukrepe, ko izpolnijo zahtevane pogoje (6 mesecev registrirani kot brezposelni). Med tistimi, ki so (bili) usmerjeni prav v kategorijo na prehodu iz šolanja v zaposlitev je (bilo) najbolj tipično subvencioniranje pripravništva, značilno za obdobje tranzicije. Leta 1993 se je 88% vseh prvih zaposlitev realiziralo v okviru tega ukrepa. Ukrep je bil leta 1997 ukinjen, zdaj pa se uveljavlja selektivno. Drugi ukrepi, pomembni za to kategorijo, so še direktno ustvarjanje delovnih mest (javna dela), kamor Slovenija vlaga okoli četrte sredstev za programe APZ, subvencioniranje zaposlitev delodajalcem, največji poudarek pa je na programih izobraževanja in usposabljanja, katerih cilj je tudi odpravljanje strukturnih neskladij na trgu delovne sile. Za ta ukrep se praviloma namenja med 15% in 20% (1997, 1999, 2005) sredstev. Omeniti velja tudi spodbujanje samozaposlovanja. Načelno pa je lahko ta kategorija vključena v vse aktivnosti, ki se organizirajo v okviru APZ.

V Estoniji ima APZ zanemarljivo vlogo; leta 2000 je bilo zanjo porabljeno le 0,07% BDP, medtem ko Madžarska zanje namenja približno enak delež kot Slovenija (0,5% BDP v letu

2003). Glavni ukrepi, namenjeni tej kategoriji, ki so se izvajali na Madžarskem, so bili subvencioniranje zaposlitev, izobraževanje in usposabljanje ter »placement«. V zadnjem času je bila za to kategorijo uvedena vrsta novih ukrepov. V glavnem gre za materialne spodbude za iskanje dela, odpiranje možnosti za pridobivanje izkušenj tudi preko volonterskega vključevanja v nevladne organizacije ipd. Od leta 2002 se brezposelnim omogoča kombinacija več ukrepov APZ.

2.9. Pogajanja o plačah in minimalna plača

Kljub znatno nižji stopnji sindikalizacije v Sloveniji v primerjavi s predtranzicijskim obdobjem, so kolektivna pogajanja zelo pomemben dejavnik določanja plač, saj pokrivajo praktično vse ali pa vsaj veliko večino zaposlenih, kar delodajalcem ne pušča veliko manevrskega prostora za prilagajanje plač glede na svojo poslovno situacijo in na razmere na trgu delovne sile. Tudi stopnja koordinacije z indeksom 3 (v razponu vrednosti od 1-5) je na zgornji spodnji meji, medtem ko v drugih CEE državah variira med 1 in 3.

Minimalno plačo določijo v pogajanjih delodajalci in sindikati, uzakoni pa jo pristojni minister. Znesek se letno usklajuje z višino rasti življenjskih stroškov na enak način kot izhodiščne plače.

Na Madžarskem ima sistem določanja plač elemente centraliziranih in decentraliziranih pogajanj. Kolektivna pogajanja potekajo na ravni podjetij, obstajajo tudi sektorske pogodbe, le redko pa pogajanja potekajo na nacionalni ravni, iz česar je mogoče razbrati, da imajo delodajalci na Madžarskem več prostora za zagotavljanje fleksibilnosti trga dela tudi s prilagajanjem plač.

V Estoniji je vpliv sindikatov na plače majhen.

IZOBRAŽEVALNI SISTEM

1. Glavne dimenzije strukture izobraževalnih sistemov v obdobju pred tranzicijo

Značilnosti izobraževalnih sistemov pred obdobjem tranzicije so prikazane v Shemi 1. V vseh treh državah, Sloveniji, Madžarski in Estoniji je osnovna šola trajala 8 let in se je končala v starosti med 14 in 15 let. Med državami so razlike v trajanju obveznega šolanja. Načeloma sta se osnovna šola in obvezno šolanje prekrivala, le v primeru nedokončanja je obvezno šolanje v Sloveniji trajalo do 15. leta starosti, na Madžarskem do 14. leta in v Estoniji do 17. leta starosti. V vseh treh državah je bila osnovna šola enotna. V nasprotju z drugima dvema državama je bilo v Sloveniji tudi srednješolsko izobraževanje enotno in je dajalo dvojno kvalifikacijo, za zaposlitev in za nadaljevanje šolanja. Na ravni visokošolskega izobraževanja sta Madžarska in Estonija poznali univerzitetno in drugo visokošolsko izobraževanje, v Sloveniji pa je bilo tudi visokošolsko izobraževanje enotno. Madžarska je pri vpisu v visokošolske programe uveljavljala kvote, ki so omogočale dostop tudi mladim iz socialno prikrajšanih okolij.

Preglednica 1: Struktura izobraževalnih sistemov v opazovanih državah v predtranzicijskem obdobju

Sektorji izobraževanja	Slovenija (1981-1990)	Madžarska	Estonija (druga polovica 1970-1990)
Osnovna šola	8 razredov; začet. starost 6-7 let; končna starost 14-15 let	8 razredov; začetna starost 6 let; končna starost 14 let	8 razredov; zač. starost 7 let; končna star. 14 let
Obvezno šolanje	8. razr. oz. do 15. leta starosti	8 let oz. do 14. leta starosti	8 let (osnovno izobraževanje); od leta 1980 obvezno srednješolsko izobr.
Srednje izobraževanje - začetno	enotno; ekspanzija izobraž.	splošno; poklicno; ekspanzija izobraž.	Diferenciacija na splošno, in poklicno – izobraž. ekspanzija; poklicne šole in poklicno usposabljanje za zaposlitev; specializirane srednje šole (akademski predm.+ poklic.uspos.
Splošno	Gimnazije do leta 1981 in od leta 1990	Gimnazija (4 leta + matura)	Splošne sred. šole
Poklicno	1-3 letne poklicne šole; 4-letne tehniške in strokovne šole	vajeništvo 2-3 leta; srednje tehniške šole (4-leta + končni izpit)	Poklicne šole in poklicno usposabljanje za zaposlitev v ind.; specializirane srednje šole (akademski predm.+ poklic.uspos.
Srednje-nadaljevalno	Delovodske in poslovodske šole		1-letna poklicna šola; 1-3-let. specializirane šole
Terciarno izobraževanje	2-letno univ. izobraž.; višje strokovne šole; univerzitetno izobraž. (4-6 let); podiplomsko izobraževanje (specializacije-2leti magisterij-3 leta; doktorat 2 leti)	kolidž (3 leta); univerzitetno izobraževanje (4-6 let); kvote pri vpisu glede na soc. razmere; podiplomski študij	Univerzitetno izobraž. drugo visokošolsko izobr. V trajanju 4-6 let; magisterij in doktorat

2. Glavne dimenzije izobraževalnega sistema po prehodu v tržno gospodarstvo

Po prehodu v tržno gospodarstvo, ki je bil v Sloveniji in Estoniji povezan tudi z osamosvojitvijo, so izobraževalni sistemi v vseh treh državah doživeli pomembne spremembe. Shema 2 prikazuje strukturo, ki je v preučevanih državah veljala od sredine 1990ih let do leta 2005.

Preglednica 2: Struktura izobraževalnih sistemov v opazovanih državah od sredine 1990 do 2005

Sektorji izobraževanja	Slovenija	Madžarska (od sredine 1990ih)	Estonija
Osnovna šola	8 raz.; 9 raz. od 2002; vstopna starost 6,5-7 let in 6 let pri devetletki	8 let (6/7-14 leta starosti)	9 let (7-15 let starosti) enovita osnovna šola
Obvezno šolanje	8 oz. 9 let; starost 15 let	Do 16. oz. 18. leta starosti (od 1998)	Od 7. leta do končanja osnovne šole oz. do 17. leta starosti
Srednje izobraževanje - začetno	Splošno, poklicno in tehniško – ekspanzija splošnega izobraž.	Splošno, poklicno	Splošno in poklicno
Splošno	Splošne in tehniške gimnazije	Gimnazija (popolna srednja-akademski smer, včasih tudi nižja sred. šola); starost 10/12/14 do 18/19 let	Splošna srenja šola (3 leta)
Poklicno	2-3 letno poklicno; 4-letno tehniško	Srednja poklicna šola – 4 leta (14-18/19 let starosti); poklicno usposabljanje 2+2 leti (14-18 let starosti)	PU po osnovni šoli, ki ne daje spričevala SŠ; 3-letna PŠ po končani OŠ ; PŠ za osebe brez končane OŠ, ki so prekoračile 17 let starosti

Post sekundarno	2-letni poklicni kolidž (1996-2004)	1-2 letni poklicni tečaj (starost 18 – 19/20 let)	1-2,5 letna PŠ po končani spl. srednji šoli
Srednje-nadaljevalno	2-letno poklicno teh.; poklicni tečaj (1 leto), maturitetni tečaj, mojstrski izpit		
Terciarno izobraževanje	2-letno poklicno; visoko strokovno (3-4 leta); univerzitetno (4-6 let); podiplomsko (mag. 2 leti; doktorat 2 leti)	Kolidž (2-3 leta); Univerza (5 let); Doktorski študij (3-6 let)	Univerzitetno izobraž. Visokošolsko strok. izobraževanje; Konec 1990 je bil uveden 3+2 kurikulum (Bolonja). Pridobljeni nazivi v Univ. izob.: diploma (3 leta); magisterij (2 leti); doktorat (4 leta)

Če iz preglednice 2 povzamemo glavne razlike in podobnosti izobraževalnih sistemov v opazovanih državah, lahko ugotovimo:

- V Sloveniji je bila na podlagi zakonodaje iz leta 1996 v začetku 2000ih uvedena 9-letna osnovna šola, pri čemer je šlo za podaljšanje navzdol; obe drugi državi sta ohranili 8-letno osnovno šolo. Slovenija in Estonija imata enotno osnovno šolo, medtem ko na Madžarskem deluje enotna osnovna šola kakor tudi delitev na 4 razrede osnovne šole in nižjo gimnazijo. Starost ob vstopu v šolo se je v Sloveniji z uvedbo 9-letne osnovne šole pomaknila na 6 let, v drugih dveh državah pa ostaja nespremenjena. Starost ob končanju enotne osnovne šole ostaja v vseh treh državah enaka kakor pred tranzicijo. V Sloveniji in Estoniji se obvezno šolanje prekriva z osnovno šolo, v primeru nedokončanja pa v Estoniji traja do 17. leta in v Sloveniji do 15. leta. Madžarska je uzakonila obvezno šolanje do 18. leta starosti – torej vključuje tudi srednješolsko izobraževanje.
- V vseh treh državah se povečuje decentralizacija in fleksibilizacija izobraževalnih sistemov. Na področju osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja glede na prikazane značilnosti Madžarska precej prednjači, v Sloveniji in Estoniji pa še vedno najdemo dokaj visoko raven togosti in centralizirane regulacije. Med drugim je Madžarska vpeljala tudi več različnih trajanj splošnega srednjega izobraževanja (4,6,8 let). Na terciarni ravni si vse tri države prizadevajo za evropsko primerljivost in v reformnih procesih sledijo Bolonjski deklaraciji.
- V vseh treh državah se kaže **visoka raven selektivnosti** pri vključevanju v splošno srednje izobraževanje in visokošolsko izobraževanje, vendar se zdi, da je ta selektivnost v Sloveniji nekoliko nižja, medtem ko Madžarska najbolj izstopa. Načelno je pogoj za vključitev v srednješolsko izobraževanje spričevalo osnovne šole, vendar šole lahko določijo dodatne kriterije. V Sloveniji so predvsem pomembni dosežki v osnovni šoli (do nedavnega dosežki na zunanjem zaključnem preverjanju in v primeru omejevanja vpisa učni uspeh pri glavnih predmetih v zadnjih treh razredih osnovne šole), na Madžarskem in v Estoniji šole največkrat organizirajo dodatne sprejemne izpite. Na Madžarskem lahko svoje sprejemne izpite organizirajo tudi osnovne šole. Za vpis v terciarno izobraževanje se praviloma zahteva spričevalo popolne srednje šole, vendar je to predvsem pogoj za tekmovanje za vpis na želeno visokošolsko ustanovo. V Sloveniji je dejanski dostop povezan z dosežki na (splošni) maturi, sprejemni izpiti se opravljajo le na nekaterih ustanovah, na nekaterih tudi preverjanje sposobnosti (predvsem umetniške). Na Madžarskem in v Estoniji so sprejemni izpiti za vpis na univerzitetni študij dokaj običajni, praviloma zadevajo ključne predmete in/ali predmete, povezane s področjem študija. Določanje dodatnih zahtev je v vseh treh državah v pristojnosti visokošolskih ustanov.

- V vseh treh državah mladi, ki se ne uspejo vpisati v redni (državno financiran) visokošolski študij, izobraževanje nadaljujejo na dodatnih študijskih mestih, za katera morajo plačati šolnino. Največji delež, nad 50% samoplačniškega izobraževanja izkazuje Estonija, medtem ko se v Sloveniji in na Madžarskem giblje okoli 25%.
- Na ravni poklicnega izobraževanja vse tri države ponujajo programe, ki omogočajo zgolj pridobitev poklicne kvalifikacije ali pa pridobitev popolne srednješolske izobrazbe. Mladi se lahko v poklicno izobraževanje vključujejo po končani osnovni šoli ali po končani srednji šoli. Predvsem za Slovenijo in Madžarsko je značilno vse manjše zanimanje za poklicno izobraževanje, ki ne vodi k maturi. V Sloveniji podobno kot v Estoniji programi poklicnega izobraževanja temeljijo na (poklicnih) standardih, Madžarska pa je sprejela Nacionalno listo strokovnih kvalifikacij, ki določa tudi izobraževalne programe. Tudi na tem področju je za Slovenijo značilna večja tradicionalnost in se po tej dimenziji bolj približuje Estoniji kakor Madžarski.

3. Stratifikacija

Na Madžarskem so otroci že pri 10. in 12. letih starosti postavljeni pred odločitev za vključitev v nižjo gimnazijo, otroci, ki obiskujejo enotno osnovno šolo, pa so pri 14. letih postavljeni pred izbiro nadaljnjega šolanja in s tem kasnejše kariere. Ob tem se poudarja, da se meja med osnovno in srednjo šolo vse bolj briše. V Sloveniji in Estoniji se mladi s prvo izbiro srečujejo pri 14. oz. 15. letu starosti.

Vse tri države na srednješolski ravni ločujejo med splošnim srednjim izobraževanjem (gimnazije), poklicnim izobraževanjem, ki je primarno namenjeno zaposlitvi, ter poklicnim izobraževanjem, ki vodi k maturi (srednje tehniško izobraževanje v Sloveniji). Tudi na terciarni ravni je v vseh treh državah uzakonjen t.i. binarni sistem: visoko strokovno izobraževanje, ki je naravnano bolj aplikativno, za potrebe zaposlovanja, in akademsko univerzitetno izobraževanje.

4. Vertikalna dimenzija

Vse tri primerjalne države so se srečale z ekspanzijo izobraževanja na srednješolski ravni že v socialističnem obdobju²³ V zadnji dekadi v vseh treh prihaja do prestrukturiranja vpisa v tiste srednješolske programe, ki omogočajo vpis v visokošolsko izobraževanje. Kar zadeva srednješolsko izobraževanje, je za Estonijo značilna relativno stabilnost, s približno enakimi deleži vključenih v splošno in različne tipe poklicnega izobraževanja. Vse tri države se srečujejo z ekspanzijo terciarnega izobraževanja. Delež srednješolcev, ki nadaljujejo na terciarni ravni, se je v vseh treh državah precej približal 60%. Glede na relativne deleže vključenih v terciarno izobraževanje med vsemi šolajočimi posebej izstopa Slovenija, nekoliko manjši pritisk na univerzitetno izobraževanje je zabeležen za Madžarsko, kar bi bila lahko posledica visoke selektivnosti pri vpisu. Vpis se povečuje hitreje na poklicne kolidže kot v tradicionalne univerze. V Estoniji približno tretjina študira na visokih strokovnih šolah in 2/3 v akademskih univerzitetnih programih, tudi v Sloveniji največji delež vključenih študira v univerzitetnih programih.

V 1990ih letih sta se v Estoniji povečali dve skupini, mladi v visokošolskem izobraževanju in mladi brez osnovne in srednješolske izobrazbe. Kljub veliki izobraževalni ekspanziji v zadnji dekadi, tudi na Madžarskem slabo izobraženi še vedno predstavljajo velik delež (mlade) populacije.

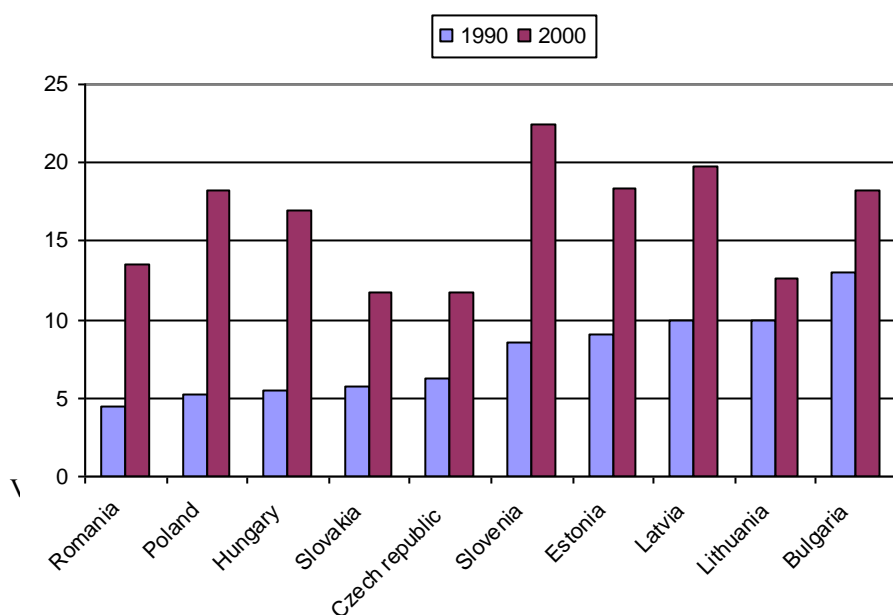
²³ Velja ponovno opozoriti, da obvezno šolanje na Madžarskem traja do 16. oz. 18. leta starosti, z drugimi besedami, srednješolsko izobraževanje je na Madžarskem obvezno.

Na Madžarskem spremljajo izobraževalno ekspanzijo na terciarni ravni naraščajoče razlike v dostopu med dobrimi in manj učinkovitimi skupinami srednjih šol. Sredi 1990ih let se je občutno povečal delež vpisanih iz t.i. gimnazij s spreminjajočo strukturo, medtem ko poklicne šole in tradicionalne gimnazije zaostajajo. Leta 2004 je samo polovica učencev, ki so končali srednje poklicne šole, nadaljevala šolanje medtem, ko je bilo takšnih v splošnih srednjih šolah 96%. Število učencev v poklicnih šolah se intenzivno zmanjšuje od zgodnjih 1990ih let.

V Estoniji je od sredine 1990ih let dalje značilna feminizacija v srednješolskem splošnem izobraževanju. Tudi v terciarnem izobraževanju se je delež žensk povečal na 62% v letu 2005. Tudi na Madžarskem je ženska populacija v srednjih šolah večinska, vendar je opaziti trend izenačevanja. Od leta 1990 se povečuje delež žensk v terciarnem izobraževanju; leta 2004 je presegel delež moških. In končno, poklicno izobraževanje ostaja z manj kot 40% vključenih žensk še vedno bolj domena moških, vendar je tudi tu trend k feminizaciji.

Feminizacija srednješolskega in visokošolskega izobraževanja, hkrati pa vztrajno ohranjanje nekaterih »moških« izobraževalnih programov na sekundarni (poklicne šole) in terciarni ravni (naravoslovna in tehnične smeri) je značilno tudi za Slovenijo.

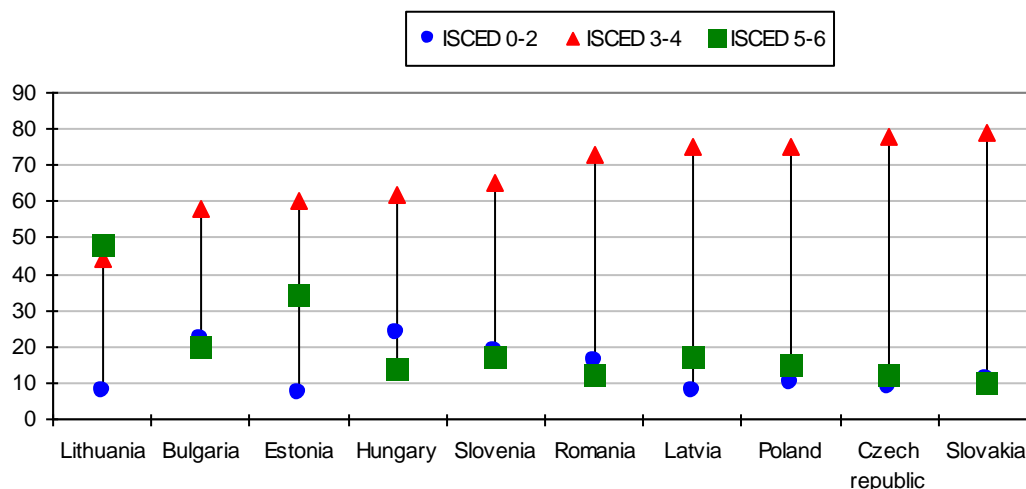
Slika 1: Vključenost v terciarno izobraževanje, leti 1990 in 2000, primerjava po CEE tranzicijskih državah (kot % vseh vključenih v izobraževanje)

Vir: Podatki ETF

Podatki o izobrazbenih dosežkih starostne kategorije 30-39 let izkazujejo najboljše izobrazbene dosežke za Estonijo, kjer je imelo leta 1998 nad 30% doseženo terciarno izobrazbo, v Sloveniji je bil ta delež pod 20% in na Madžarskem le nekaj nad 10%. Prav tako je bila Madžarska v najmanj ugodnem položaju glede deleža z zgolj osnovno šolo ali manj; dosegel je okrog 23%. V Sloveniji je bil odgovarjajoč delež okoli 20% in v Estoniji pod 10%. Glede na podatke je imela ta starostna skupina poleg Bolgarije najbolj neugodno izobrazbeno strukturo med vsemi CEE državami prav na Madžarskem.

Slika 2: Izobraževalni dosežki populacije, stare 30-39 let v CEE tranzicijskih državah, 1998 (v %)

5. Horizontalna dimenzija

Na ravni srednješolskega izobraževanja v Estoniji močno prevladuje splošno izobraževanje, vključenost v te programe je večja kakor v Sloveniji ali na Madžarskem. Delež, ki se vključuje v gimnazije, se je od 52% leta 1991 povečal na 72% leta 2004. Celotna vključenost v srednje izobraževanje kaže približno 68% v splošnem in 32% v poklicnem izobraževanju. Tudi v Sloveniji se je močno zmanjšal vpis v programe poklicnega izobraževanja, ki ne vodijo direktno k poklicni maturi. Tako se je delež v srednjem poklicnem izobraževanju od 36% leta 1995/96 zmanjšal na 21% leta 2004/05, delež vključenih v gimnazijske programe pa se je povečal s 27% v letu 1994/95 na 40% v letu 2004/05.

Za madžarsko srednješolsko izobraževanje velja, da tradicionalno prevladuje poklicno izobraževanje, hkrati pa tudi, da se povečuje delež vključenih tako v poklicno kot v splošno srednje izobraževanje. Od leta 1990 je značilno zmanjševanje vključenih v poklicne šole in povečevanje vpisa v splošne srednje šole ter poklicne srednje šole z maturo. V teh programih je približno $\frac{3}{4}$ vseh vpisanih v srednješolske programe. Delež tistih, ki zaključujejo poklicno izobraževanje s poklicno kvalifikacijo, se je zmanjšal od 35% na 20%. Torej lahko rečemo, da so na tej točki slovenske razmere primerljive z madžarskimi. Velja pa dodati, da t v Sloveniji v zadnjih letih vse več mladih, ki končujejo srednje poklicno izobraževanje, nadaljuje v programih, ki vodijo k poklicni maturi.

Področja izobraževanja na terciarni ravni

V prvi polovici 2000ih se v vseh treh državah kaže kot najbolj popularno izobraževalno področje na terciarni ravni poslovno in administrativno upravno področje. Na Madžarskem sledijo tehniško, industrijsko in gradbeniško področje, čeprav se je delež vpisani zmanjšal z 20% leta 1990/91 na 14% leta 2003/04. Leta 1991/92 je bilo 35% študentov vpisanih v pedagoške programe, v letu 2003/04 pa le še 14%. Povečuje se tudi vpis v družboslovje, humanistiko in računalništvo. Za Estonijo je značilno podobno zmanjšanje vpisa v tehniko, industrijo in gradbeništvo, enako tudi na področju kmetijstva. Močan porast vpisa v poslovno in administrativno področje je bil značilen za 1990ta leta, pozneje pa se je število stabiliziralo pri 23%. Vpis v družboslovje in medije sledi U krivulji, obrnjena U krivulja pa je značilna za področje prava. V Sloveniji so deleži največji na področju družboslovja, ekonomsko-poslovno-upravnem področju in prava. V zadnjih letih se je začel povečevati delež vključenih v naravoslovno in tehniško področje, ki je doživelo veliko zmanjšanje vpisa v 1990ih letih.

Pregled po spolu kaže, da v vseh treh državah na naravoslovno tehničnem področju prevladujejo moški, medtem ko na ostalih področjih študira večina žensk. V Estoniji se je v zadnjih letih hitro povečalo število študentk v storitvah, zdravstvu in socialnem varstvu. Tudi na Madžarskem so tipično moška področja tehnika, industrija in gradbeništvo z manj kot 30% vpisanih žensk, naravoslovje, kmetijstvo in umetnost so mešana področja, medtem ko so zdravstvo, sociala, pedagoško področje, humanistika, družboslovje, pravo, poslovanje in upravljanje, tipično ženska področja z več kot 60% študentk.

6. Organiziranost poklicnega izobraževanja in vključenost gospodarstva

V Estoniji je poklicno izobraževanje pošolano, vajeništvo pravzaprav formalno ne obstaja. Delodajalci se vključujejo na to področje preko Sveta za poklicno izobraževanje, ki je partnersko telo. V Sloveniji poklicno izobraževanje poteka pretežno v dualni obliki. Na ravni 2-3-letnega poklicnega izobraževanja je bilo z izobraževalno reformo uvedeno vajeništvo. Za usposabljanje pri delodajalcih so odgovorne pristojne zbornice. Tradicionalno vajeništvo ni obrodilo želenih rezultatov zato se iščejo druge primernejše oblike. Sicer imajo delodajalci odločilno vlogo tudi pri pripravi poklicnih standardov, na katerih temeljijo izobraževalni programi, preko Stokovnega sveta za poklicno in strokovno izobraževanje pa vplivajo tudi na pripravo izobraževalnih programov. V zadnjem času (od leta 2000 dalje) s povečevanjem fleksibilnosti programov poklicnega izobraževanja sodelujejo tudi pri oblikovanju odprtega dela kurikula (20%). Tudi na Madžarskem je poklicno izobraževanje organizirano v dualnem sistemu. Praktično usposabljanje poteka bodisi v šolah ali pri delodajalcih. V praksi se več učencev usposablja v šolskih delavnicah kakor pri delodajalcih. Trenutno velja, da prejemajo poklicne šole in podjetja, ki usposabljaajo, določeno vsoto letno na študenta za teoretično in praktično usposabljanje. Glavni vir financiranja so javna sredstva in obvezen prispevek delodajalcev (1,5% od bruto plač) v Sklad za poklicno usposabljanje.

7. Raven standardizacije

Za vse tri države je bila v pred tranzicijskem obdobju značilna visoka raven standardizacije programov, izvedbe izobraževalnega procesa in izobraževalnih izidov. Vse je bilo do potankosti predpisano centralno, šole in učitelji so bili brez ustrezne strokovne avtonomije. V obdobju tranzicije in po tranziciji vsaka država pristopa k temu vprašanju različno glede na potrebe in značilnosti. V zadnjem času je opaziti izrazito tendenco zmanjševanja standardizacije izobraževalnih programov in večji poudarek na standardizaciji izidov in spričeval, kar se kaže v obliki nacionalnih (eksternih) preverjanj.

Za Slovenijo na ravni srednješolskega izobraževanja velja še vedno visoka raven standardizacije izobraževalnih programov, za kar je poskrbljeno z nacionalnimi programi, ki so bili vse do pred kratkim še zelo togi. Večina ključnih elementov (poklicni standardi, trajanje izobraževanja, izobraževalni cilji, obvezni predmeti, normativi in standardi, usposobljenost učiteljev, učbeniki; obvezne oblike preverjanja, eksterna splošna matura (gimnazije), in pol eksterna poklicna matura (eksterno pripravljene testi, ki se ocenjujejo interno), praktični del zaključnega izpita v poklicnem izobraževanju poteka pri pristojnih zbornicah) je določena z zakoni in številnimi podzakonskimi akti ali pa poteka na nacionalni ravni. Izobraževalni program sprejme pristojni minister na podlagi mnenja pristojnega strokovnega sveta, ki deluje pri Vladi R Slovenije. V zadnjem času se na področju poklicnega izobraževanja uvaja vse več elementov deregulacije, ki bodo zmanjševali raven standardizacije (decentralizacija, izbirnost, modularna zasnovanost, kreditni sistem, povečevanja obsega odprtega kurikula, več izstopnih točk).

Na ravni terciarnega izobraževanja je standardizacija manjša, saj je priprava programov v pristojnosti posameznih univerz oz. višje in visokošolskih izobraževalnih organizacij. Ne glede na to nekatere elemente javno veljavnih študijskih programov regulira nacionalna zakonodaja. Javno veljavni so samo tisti študijski programi, ki jih potrdi pristojni strokovni svet. Tudi zagotavljanje kakovosti terciarnega izobraževanja poteka na nacionalni ravni (Zakon o visokem šolstvu 2006).

Za Madžarsko je značilno zniževanje stopnje standardizacije programov srednjega izobraževanja, po drugi strani pa narašča standardizacija spričeval in diplom. V 1990ih letih je prišlo do močnih liberalizacijskih procesov, večja je avtonomija učiteljev pri izbiri učnih metod in učbenikov ter učnih gradiv, čeprav te še vedno potrjuje pristojno nacionalno telo. V osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju so namesto rigidnih učnih načrtov oblikovani veliko bolj fleksibilni okvirni kurikulumi. S spremenjeno strukturo osnovnega in srednjega izobraževanja se vse bolj briše tudi meja med osnovno in srednjo šolo.

Obstajajo pa zakonske regulative za potrjevanje programov ter nacionalno regulacijo zaključnih izpitov za različne poklice. Sprejeta je bila tudi Nacionalna lista poklicnih kvalifikacij (1993), ki je zajemala stotine akreditiranih programov (leta 2002 je bila spremenjena). Tudi nacionalna matura je visoko standardizirana s centralno pripravljenimi testi, ki se v primeru zahtevnejše ravni ocenjujejo centralno. Tudi kvalifikacijske zahteve učiteljev se še vedno določajo centralno.

Na visokošolski ravni velja omeniti obvezno uporabo ECTS kompatibilnega kreditnega sistema od leta 2003 dalje. Od leta 1993 deluje tudi sistem akreditacije z nacionalnim akreditacijskim odborom kot skupino neodvisnih ekspertov, ki verificira tako delovanje visokošolskih ustanov, kakor tudi programe, in sicer javne in ne javne (privatne, cerkvene). Akreditacija obstoječih se izvaja vsakih 8 let. Akreditacija ustanov poteka na podlagi evalvacije s strani zunanjih ekspertov.

Tudi v Estoniji je v zgodnjih 90ih letih prišlo do zmanjševanja standardizacije, vendar se ta od druge polovice 1990 dalje vse bolj povečuje. V splošnem izobraževanju obstaja nacionalni kurikulum, v poklicnem izobraževanju pa izvajalci vse bolj upoštevajo poklicne standarde. Najbolj očitno poteka v obliki standardiziranih državnih izpitov ob končanju srednješolskih programov. Nasprotno pa se je raven standardizacije v visokošolskem izobraževanju očitno zmanjšala.

8. Nekatere druge dimenzije, pomembne za kakovost izobraževanja (financiranje, razmerje učitelji, učenci, šolnina)

V državah CEE se večji delež stroškov začetnega formalnega izobraževanja krije iz javnih sredstev. V Sloveniji je delež BDP za ta namen dokaj stabilen; leta 1993 je bil nekoliko pod 6%, medtem ko je leta 2002 dosegel 6%. Na Madžarskem in v Estoniji pa delež vidneje variira po posameznih letih. Na Madžarskem je leta 1990 znašal 5,68%, leta 1999 se je znižal na 4,89% in leta 2002 porasel na 5,57%. V Estoniji je delež javnih sredstev za izobraževanje v letih 1995 – 1997 dosegel od 6,5% do 7,3%, leta 2002 pa pristal pri 5,7%. Vsekakor se vse tri države, ne glede na spreminjajoče deleže, uvrščajo med tiste CEE države, ki namenjajo največji delež BDP za izobraževanje.

H kvaliteti izobraževanja in možnostim nadaljevanja šolanja pomembno prispeva tudi velikost učne skupine (razreda, oddelka) v osnovni šoli. V Sloveniji je bilo v osnovni šoli razmerje učenci - učitelj v obdobju 1989-2004 nekoliko višje kot na Madžarskem in v Estoniji, znašalo je nekaj nad 12, v Estoniji okoli 11 in na Madžarskem nekoliko pod 12.

V vseh treh državah so se s prehodom v tržno gospodarstvo odprle možnosti za ustanavljanje ne javnih izobraževalnih ustanov na vseh ravneh, ki se v opazovanih državah izkoriščajo različno. Za Slovenijo podatki kažejo, da z izjemo cerkvenih izobraževalnih ustanov na ravni

osnovnega in srednjega šolstva skorajda ni privatnih izvajalcev. Na ravni visokošolskega izobraževanja pa je leta 2004 delovalo 7 privatnih izobraževalnih ustanov (13 leta 2006).

Na Madžarskem je bilo v šolskem letu 2004/05 165 konfesionalnih osnovnih šol in 100 drugih nejavnih osnovnih šol, v poklicnem izobraževanju so ustrezne številke 60 in 81 in v splošnem srednjem izobraževanju 95 in 195. V srednjem poklicnem šolstvu je 23 cerkvenih poklicnih šol in 170 drugih nejavnih ustanoviteljev. V terciarnem izobraževanju število nejavnih ustanov presega število javnih, predvsem na račun cerkvenih izobraževalnih ustanov. Na Madžarskem približno petina študentov obiskuje privatne visokošolske ustanove.

Estonija je imela leta 2004 5 privatnih in 6 javnih univerz ter 15 privatnih in 7 državni ustanov visokega šolstva (*Eurybase*, *Euridyce*).

V vseh treh državah tudi vse več študentov terciarnega izobraževanja plačuje šolnino, ne samo zato, ker vse več študentov študira z delnim časom, in zaradi vključevanja v privatne izobraževalne ustanove, ampak tudi zaradi državnega omejevanja števila javno financiranih vpisnih mest. Študenti, ki ne izpolnjujejo kriterijev za študij na državno financiranih študijskih mestih, se odločajo za študij na dodatnih mestih, ki so plačljiva. Njihov delež na Madžarskem in v Sloveniji dosega približno četrtnina, v Estoniji pa se je povzpел že na 54% vseh študentov terciarnega izobraževanja.

UKREPI SOCIALNE DRŽAVE V PODPORO MLADIM NA PREHODU IZ IZOBRAŽEVANJA V ZAPOSLOSTEV

1. Mladi na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev in sistem zavarovanja za primer brezposelnosti

Podobno kot druge institucije, je v posttranzicijskih državah tudi sistem zavarovanja za primer brezposelnosti v obdobju od leta 1991 dalje v stalnem prilagajanju na spremenjene razmere.

Slovenija je leta 1991 privzela sistem iz predtranzicijskega obdobja, ki je bil prilagojen razmeram, ko je bila stopnja brezposelnosti zanemarljivo nizka. Tako je zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti v obdobju 1991 do 1998 omogočal tudi zavarovancem s krajšo zavarovalno dobo (vsaj 9 mesecev neprekinjeno v zadnjih 12 mesecih) pridobiti pravico do nadomestila v času brezposelnosti, če so izpolnjevali zahtevane pogoje. Trajanje prejemanja nadomestila je znašalo 3 mesece. Po izteku pravice do nadomestila, so lahko zaprosili za denarno pomoč. Torej so to pravico lahko uveljavili tudi pripravniki po 12-mesečnem pripravništvu za določen čas, če se niso uspeli zaposliti. Od leta 1991 do 1998 je bila uzakonjena tudi možnost, da pripravniki za določen čas, krajši od 9 mesecev po končanem pripravništvu lahko zaprosijo za denarno pomoč, če so izpolnjevali pogoje glede materialnih razmer. Znesek denarne pomoči je predstavljal 80% zakonsko določene minimalne plače, prejemale pa so ga lahko najdalj 12 mesecev. Do te socialne pomoči so bili od leta 1992 upravičeni tudi vajenci, ki so bili oproščeni pripravništva, pa po končanem šolanju niso dobili zaposlitve, če so se prijavi na zavodu za zaposlovanje. Z amandmaji iz leta 1994 je bil čas prejemanja denarne pomoči skrajšan na 6 mesecev.

V letu 1998 je prišlo tudi do drugih pomembnih sprememb v sistemu nadomestil v času brezposelnosti, ki so zadevale zaostrovanje pogoje za uveljavljanje pravice do materialnih dajatev in njihovo obdržanje, občutno se je skrajšal čas prejemanja nadomestila, zmanjšala se je tudi osnova za nadomestilo ter znižalo najnižje in najvišje nadomestilo. Pomembne spremembe so bile vnesene tudi v načinu realizacije pravic. Z vidika mladih iskalcev stabilne zaposlitve pa je bilo pomembno to, da je bila ukinjena socialna pomoč po končanem pripravništvu za določen čas, krajšem od 9 mesecev ter vajeništvu.

Poznejše spremembe zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti niso posegale v trajanje prejemanja nadomestil in zahtevano zavarovalno dobo, pač pa so s spremembo načina določanja osnove zniževale dejansko višino nadomestila, znižan je bil tudi najnižji in najvišji znesek. Močno so se zaostri tudi pogoji za pridobitev in obdržanje pravic. Z letom 2007 se denarna socialna pomoč izplačuje po zakonu o socialnem varstvu in ne sodi več v okvir pravic iz zavarovanja za primer brezposelnosti.

Lahko torej ugotovimo, da od leta 1999 dalje v okviru sistema zavarovanja za primer brezposelnosti ni več nobene materialne pravice, ki bi bila namenjena mladim na prehodu iz šolanja v zaposlitev. Pač pa so potem, ko so 6 mesecev prijavljeni kot brezposelni na zavodu za zaposlovanje, ob izpolnjevanju drugih pogojev, upravičeni do vključitve v ukrepe aktivne politike zaposlovanja. V času, ko so prijavljeni pri zavodu za zaposlovanje, jim ta pomaga s svetovanjem in informacijami pri iskanju zaposlitve.

V letih 1997-2005 je bil med prejemniki denarnega nadomestila majhen delež mladih v kategorijah 15-24 let in 26-30 let. Do leta 2001 se je v obeh kategorijah gibal pod 5%, od 2001 pa počasi vendar vztrajno raste. Pri prvih je leta 2004 dosegel 5% pri drugih pa 9%. Nasprotno pa je bilo med prejemniki denarne pomoči leta 1997 okoli 37% starih 15-24 let in približno 18% starih 26-30 let. Pri prvih se je od leta 1999 delež strmo nižal. V letih 2004-2005 se giblje med 13 in 14%. Pri drugi kategoriji pa se je s 16% leta 1997 povečal na 20% v letu 2001; na tej ravni tudi ostaja.

Tudi v okviru madžarskega sistema pravic v času brezposelnosti prihaja do njihove vse večje redukcije. Ob upoštevanju drugih pogojev je morala oseba, ki je želela pridobiti nadomestilo za brezposelnost v 4 letih pred nastankom brezposlenosti preživeti v zaposlitvi najmanj 360 dni. V prvem obdobju je nadomestilo znašalo 70% v drugem pa 50% poprejšnje povprečne plače. Najmanjše trajanje prejemanja je bilo pol leta in najdaljše 2 leti. Leta 2000 se je minimalno trajanje prejemanja nadomestila skrajšalo na 40 dni, maksimalno pa na 9 mesecev. Minimum je pogojen z vsaj 200 dni predhodne zaposlitve, maksimum pa s 45 meseci. Leta 2003 se je delež nadomestila plače zmanjšal na 60% v prvem obdobju. Iskalci dela, ki najdejo zaposlitev pred iztekom pravice do nadomestila, so nagrajeni z bonusom v enkratnem znesku, ki znaša 50% preostalega nadomestila, do katerega bi bila oseba upravičena. Ukrep, namenjen mladim na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev, je bila **pomoč osebam ki vstopajo v kariero** ali nadomestilo za brezposelnost za mlade, ki končujejo šolanje. Uzakonjen je bil z zakonom o zaposlovanju leta 1991. Pomoč so lahko uveljavljale:

- osebe ki so končale srednjo šolo (vsaj 2 leti poklicnega usposabljanja)
- so bile stare 25 let ali manj
- niso imele predhodne zaposlitve, ki bi jim omogočala nadomestilo za brezposelnost
- niso mogle najti zaposlitve v roku 3 mesecev od prijave pri uradu za zaposlitve (*job centre*).

Do dajatve so bile upravičene 6 mesecev; do leta 1995 je ta znašala 75% od leta 1995 dalje pa 80% prevladujoče starostne pokojnine. Ker slabo izobraženi mladi do te pomoči niso bili upravičeni, se je le manjši del prijavil pri uradih za zaposlitve. Leta 1996 so bili uvedeni novi APZ ukrepi in ta ukrep je bil ukinjen.

V Estoniji registracija brezposelnih pri uradih za zaposlovanje poteka od leta 1990, leto pozneje pa so se začele izplačevati dajatve za čas brezposlenosti. Sistem zavarovanja za primer brezposelnosti se je začel zakonsko urejati šele leta 2002.

V obdobju do leta 2001 je bilo nadomestilo v primeru brezposlenosti povezano z minimalno plačo, odvisno je bilo od višine dohodka, čas prejemanja pa je bil 270 dni. Višina je bila za vse enotna, določala in spreminjala jo je vlada. Za ljudi, ki so prejeli nadomestilo, je moral urad za zaposlovanje pripraviti plan iskanja dela. Pri tem so imeli prednost mladi od 16-24 let, ker so bili obravnavani kot ranljiva skupina. Od leta 2003 se brezposelnim, ki ne izpolnjujejo pogojev za nadomestilo ali so nadomestilo že izkoristili, izplačuje pomoč za brezposelnost. Do nje so upravičene tudi osebe v primeru prostovoljne brezposlenosti. Pogoj je vsaj 180 dni delovne dobe pred nastankom brezposlenosti. Redno izobraževanje in skrb za otroke se v tem primeru obravnavata enakovredno zaposlitvi. Višina denarne pomoči v času brezposlenosti je zelo nizka, v letu 1992 je znašala 60% minimalne plače, leta 2003 pa 18,5%. Do leta 2007 je bila celo nižja kot preživetveni minimum ali stroški košarice življenjskih potrebščin. V letu 2007 znaša približno 64 Evrov.

Plačevanje nadomestil iz naslova zavarovanja za primer brezposlenosti se je začelo leta 2003. V prvih 100 dneh znaša 50% plače na koledarski dan preteklega koledarskega leta, od 101 dne dalje pa 40%. Oseba z zavarovalno dobo, krajšo od pet let, ima pravico do trajanja nadomestila v višini 180 dni, od 5-10 let pa 270 dni. 360dni traja nadomestilo, če je zavarovanje daljše od 10 let. Leta 2004 je v kategoriji starih 14-24 prejelo nadomestilo 532 oseb.

Vsekakor so v Sloveniji dajatve v času brezposelnosti višje in dalj časa trajajoče kakor v Estoniji; po višini in trajanju so tudi ugodnejše kakor na Madžarskem, vendar pa, glede na kriterije in merila za njihovo uveljavljanje, mladi na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev do njih skorajda nimajo dostopa. Za razliko so bili v Estonijo do leta 2003 kriteriji za pridobitev pomoči v času brezposlenosti bistveno bolj ohlapni in so omogočali dostop tudi tej kategoriji.

2. Otroško varstvo

Podatki kažejo, da se je v Sloveniji v zadnjem desetletju občutno povečala vključenost v institucionalno varstvo predšolskih otrok vseh starosti, najbolj pa otrok v starosti 3-6 let. V letih 1990-1992 je bilo vključenih okoli 58%, leta 1999 70% v letu 2004 pa se že približujemo 80%. Znatno manj ugodne razmere so pri otrocih pod 3 leta starosti. Leta 1998 je bilo vključenih le 33% vseh 2letnikov, vendar delež iz leta v leto narašča in je 2005 dosegel 49,9%. Obseg vključevanja je v prvi vrsti povezan z razpoložljivimi mesti, pa tudi z možnostmi plačevanja stroškov otroškega varstva. Starši plačujejo subvencionirano ceno, ki je določena glede na materialno stanje družine in se giblje od 10% do 80% ekonomske cene. Ceno določajo občine. Starši, ki so upravičeni do socialne pomoči po drugih zakonih ne plačujejo otroškega varstva. Družine, ki imajo v vrtcu več kot enega otroka pa so upravičene do subvencionirane cene za starejše otroke.

Obratovalni čas vrtcev se določa na ravni občine glede na potrebe staršev. Običajno traja od 5.30-6.00 zjutraj do 16.00 ali 17.00 ure popoldne. Predvsem popoldne se vrtci zapirajo prezgodaj glede na splošno podaljševanje delovnega časa v poznejše popoldanske ure, vendar so vrtci, ki upoštevajo takšne potrebe, bolj izjeme.

Za učence od 1. do 6. razreda osnovne šole šole zagotovijo popoldansko varstvo. V tem času otroci opravijo domače učne obveznosti in se vključujejo v interesne dejavnosti. Poskrbljeno je tudi za jutranje varstvo učencev prvega razreda.

Zdi se, da so v Sloveniji družinske dajatve in nadomestila za starševstvo (otroški dodatek, porodniški dopust, starševski dopust, dodatek za starševstvo, družinski dodatek) zastavljeni tako, da bi ženske spodbudila, da ostanejo čim dlje z otroki. Čeprav kar nekaj teh pravic lahko izkoristijo tudi očetje, je po podatkih delež moških, ki to dejansko počnejo, zelo majhen in skrb za otroke še naprej ostaja na ramenih žensk.

Podobne razmere na področju otroškega varstva so značilne tudi za Estonijo. V institucionalno varstvo je vključenih že nad 80 % otrok starih 3-6 let in le okoli 50% 2-letnikov. Po ocenah na to vplivata tako pomanjkanje kapacitet kakor tudi cene. Starši plačujejo otroško varstvo, s tem, da najvišji prispevek ne sme preseči 20% minimalne plače. Lokalne oblasti lahko določijo tudi obratovalni čas vrtcev glede na potrebe staršev. Običajno so ti odprti 10-14 ur dnevno, nekateri pa tudi 24 ur (to možnost uporablja približno 1% staršev).

Tudi za varstvo osnovnošolcev šole poskrbijo podobno kot v Sloveniji, le da je podaljšano bivanje organizirano za učence od 1. do 9. razreda. Vendar priložnosti za varstvo šoloobveznih otrok pomembno zavisijo od lokalnih oblasti.

Podatki kažejo, da je med opazovanimi tremi državami za otroško varstvo 3-6 letnikov najboljše poskrbljeno na Madžarskem, saj je vanj vključenih praktično 92% otrok iz te starostne skupine. Razlog je tako v splošni dostopnosti, kakor tudi v tem, da obstaja obvezno leto predšolske vzgoje za otroke, stare 5 let. Lahko pa na to vpliva tudi selektivnost madžarskega izobraževalnega sistema. To pa ne drži za otroke pod tri leta starosti. Na razpolago je mest le približno za 10% otrok starih 18-36 mesecev. V organizirano varstvo je vključenih 9-10% otrok, mlajših od treh let, kar je bistveno pod deležem v Sloveniji in Estoniji. Tudi madžarsko nacionalno poročilo nakazuje, da sistem otroškega varstva do 3. leta otrokove starosti podpira družine, po tretjem letu pa podpira ustanove, kar naj bi ženske zadržalo prva tri leta doma z otroki.

Na Madžarskem delujeta 2 tipa jasli, dnevne in tedenske. Dnevne delujejo med 6.00 uro zjutraj in 18.00 popoldne, tedenske pa zagotavljajo dnevno in nočno varstvo in so odprte vsaj 120 ur tedensko. Te so namenjene za otroke, ki doma nimajo ustreznih pogojev za normalen fizičen in mentalni razvoj. V praksi lahko za dodatno plačilo starši dobijo dodatne vzgojne varstvene storitve.

Načelno je na Madžarskem varstvo v vzgojno varstvenih ustanovah brezplačno. Starši plačajo hrano, v realnosti pa se od njih pričakuje prostovoljne prispevke za nabavo različnih pripomočkov.

3. Medgeneracijski transferji

3.1. Stanovanjski pogoji

Tako kot v Sloveniji tudi na Madžarskem visoko prevladuje privatni stanovanjski sklad med tem ko je prišlo do enormnega zmanjšanja sklada neprofitnih in socialnih stanovanj. V Sloveniji mladi brez ustreznega stalnega dohodka, ki ga zagotavlja redna zaposlitev, največkrat nimajo možnosti za zagotovitev lastnega stanovanja. Ugodna najemna posojila in vključevanje v ugodne varčevalne sheme, ki se uveljavljajo v zadnjem času, temeljijo na stalnih dohodkih, pomanjkanje neprofitnih in socialnih stanovanj pa onemogoča pridobitev najemnih stanovanj pod ugodnimi pogoji. Mladi ljudje zaradi nezmožnosti osnovanja stabilne zaposlitvene kariere, ki bi jim omogočila materialno neodvisnost, ostajajo odvisni od matične družine tudi na tem področju. Po nekaterih podatkih 27,7% vseh slovenskih gospodinjstev odpade na družine z otroki, starimi 18-29 let. Po popisnih podatkih 90% moških in 79% žensk, starih 20-24 let živi s starši. Po rezultatih EQLS je leta 2003 to veljalo za 48% moških in 39% žensk, starih 18-34 let (EQLS 2004: 35).

Na Madžarskem je za prva tri leta tranzicije značilno odkupovanje javnih stanovanj s strani njihovih najemnikov, od druge polovice 90ih let dalje pa je postala stanovanjska politika vse bolj tržno orientirana, ne da bi bil uveden celovit sistem, ki bi zaščitil prikrajšane skupine. Po podatkih zadnjega popisa je bilo 95% stanovanj v lasti stanovalcev, medtem ko je bil odgovarjajoči delež leta 1990 77%.

4. Zagotovljeni minimalni viri

V Sloveniji zakon o socialnem varstvu uzakonja pravico do finančne socialne pomoči v primeru ko posameznik iz upravičenih razlogov ni sam sposoben poskrbeti zase in/ali za svojo družino. Znesek, ki omogoča zadovoljevanje življenjskih potreb v obsegu, ki omogoča preživetje, je minimalni dohodek. Osebe z nižjim dohodkom od minimalnega so upravičene do razlike v obliki denarne socialne pomoči. Prvo prejetje lahko traja 3 mesece, vsako nadaljnje pa najdalj 6 mesecev. V letu 2007 je socialna pomoč po zakonu o socialnem varstvu nadomestila denarno pomoč brezposelnim po izteku pravice do denarnega nadomestila, ki jim je pripadala po Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

Brezposelni, ki prejemajo socialno pomoč, so dolžni sprejeti vsako redno zaposlitev, pogodbeno delo ali honorarno delo, po treh mesecih pa tudi humanitarno ali drugo podobno delo. Če odklonijo, za 6 mesecev izgubijo pravico do socialne pomoči.

Delodajalci so s subvencioniranjem stimulirani za zaposlovanje brezposelnih oseb, ki prejemajo denarno socialno pomoč 12 mesecev zadnjih 16 mesecih.

Na Madžarskem so brezposelne osebe prejemale v letih 1993 do 2000 pomoč ob brezposelnosti kot dodatek k dohodku, če so izčrpale upravičenost do nadomestila in je dohodek na družinskega člana znašal manj kot 80% minimalne pokojnine. Leta 1995 je bilo prejetje časovno neomejeno, potem pa je bil postavljen limit dveh (2) let. Leta 2000 je bila ta pomoč ukinjena in nadomeščena z redno socialno pomočjo. Namenjena je bila ljudem, ki so bili v slabih zdravstvenih razmerah (izgubili 67% svoje delovne zmožnosti, slepi ipd.) in brezposelnim, ki so izkoristili pravice iz brezposelnosti in so pred prošnjo za pomoč sodelovali z zaposlovalskim uradom vsaj 2 leti v zadnjih treh letih. V zadnjem primeru je oseba prejela 70% minimalne starostne pokojnine, če je bila samska, in 80%, če je imela

družino. Od leta 2002 dalje so brezposelni upravičeni do socialne pomoči samo, če se prostovoljno vključijo v javna dela v korist skupnosti. Nesodelovanje z lokalnim uradom za zaposlovanje je povezano z zmanjšanjem redne socialne pomoči za največ 6 mesecev.

Mesečni znesek redne socialne pomoči ne sme presegati zakonsko določene minimalne plače. Glavna sprememba v letu 2007 je, da so brezposelni v starosti za zaposlitev, ki prejemajo nadomestilo za iskanje zaposlitve ali dodatek za iskanje zaposlitve, upravičeni do zmanjšane zneska socialne pomoči.

Podatki kažejo, da se število prejemnikov iz leta v leto povečuje. V primerjavi z letom 2000 se je leta 2004 potrojilo, 143/ 10.000 prebivalcev je prejelo redno socialno pomoč.

Tudi v Estoniji ureja to področje zakon o socialnem varstvu. Leta 1993 je bil uveden preživetveni dodatek za gospodinjstva z nizkimi dohodki. Leta 1997 sta bila stanovanjski dodatek in preživetveni dodatek združena. Vse osebe, katerih dohodek je pod ravni preživetja, lahko zaprosijo za preživetveni dodatek, ko so vse druge možnosti izčrpane. Je enoten in temelji na minimalnih življenjskih stroških. Pokriva celotne gospodinjске stroške, stroške stanovanja in komunale v obsegu državno določenih preživetvenih standardov. Točen znesek je razlika med uradno določeno ravni preživetja in razljivimi dohodki gospodinjstva. Leta 2004 je bil znesek 500 EEK za prvo in 400 EEK za dodatne člane gospodinjstva. Trajanje prejemanja je neomejeno, če prejemniki izpolnjujejo pogoje za uveljavitev. Lokalne oblasti lahko zavrnejo prošnjo v primeru delovno aktivnih brezposelnih oseb, ki se ne izobražujejo in odklanjajo zaposlitev brez utemeljenega razloga.

Zaradi nizkega dodatka za brezposelnost številni njegovi prejemniki uveljavljajo tudi pravico do preživetvenega dodatka.

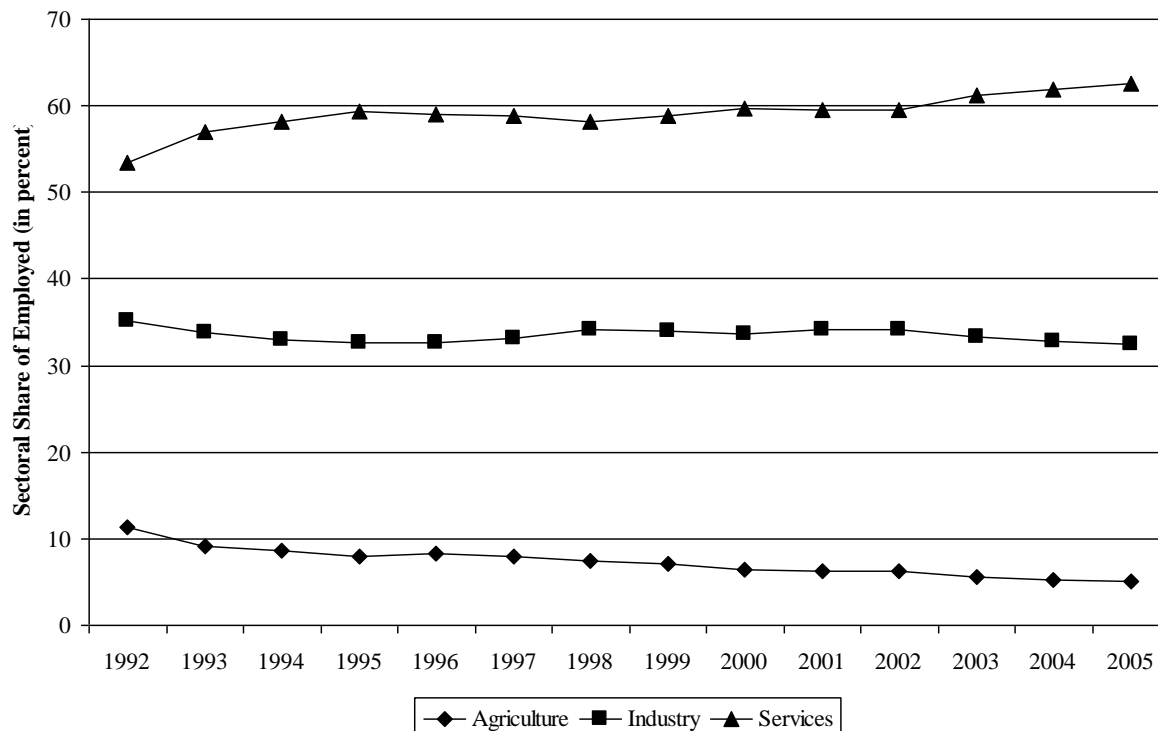
Sistem doživlja resne kritike s strani, strokovnjakov, politikov in javnega mnenja, ker je znesek prenizek, da bi omogočal kritje stroškov za dostojno življenje.

PRILOGE

1. Statistični podatki za Estonijo in Madžarsko – razvoj na trgu delovne sile
2. Statistični podatki za Estonijo in Madžarsko – izobraževalni sistem
3. Shema izobraževalnega sistema v Sloveniji 2002
4. Shema izobraževalnega sistema na Madžarskem
5. Shema izobraževalnega sistema v Estoniji

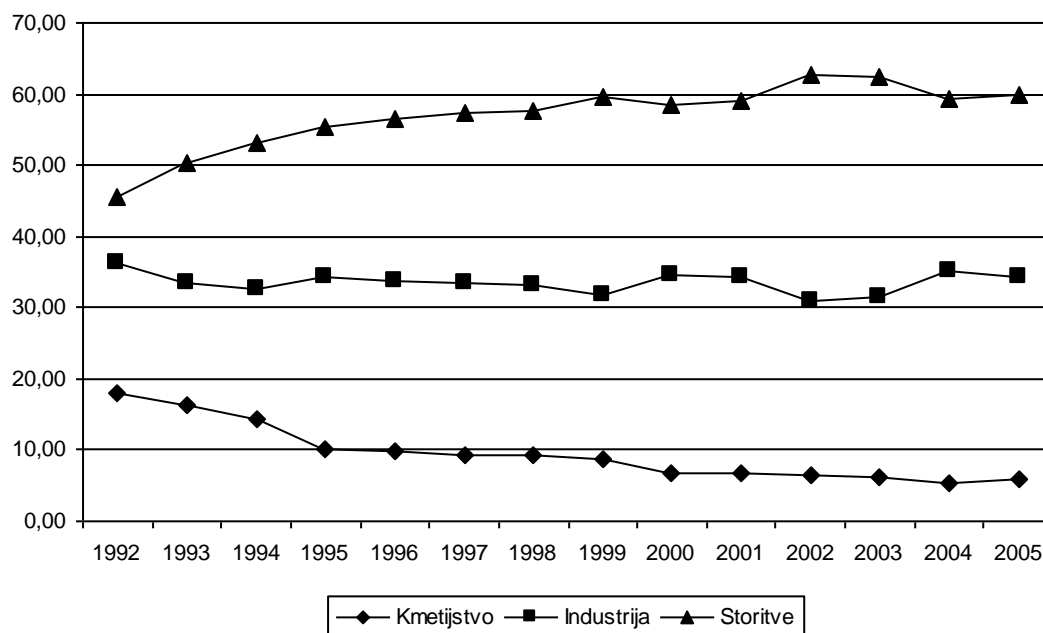
PRILOGA 1: RAZVOJ NA TRGU DELOVNE SILE NA MADŽARSKEM IN V ESTONIJI – PRIKAZ STATISTIČNIH PODATKOV

Slika 1: Sektorska struktura zaposlitve na Madžarskem v letih 1992 do 2005 (%)

Vir: ILO (2006)

Slika 2: Sektorska struktura zaposlitve v Estoniji v letih 1992 do 2005

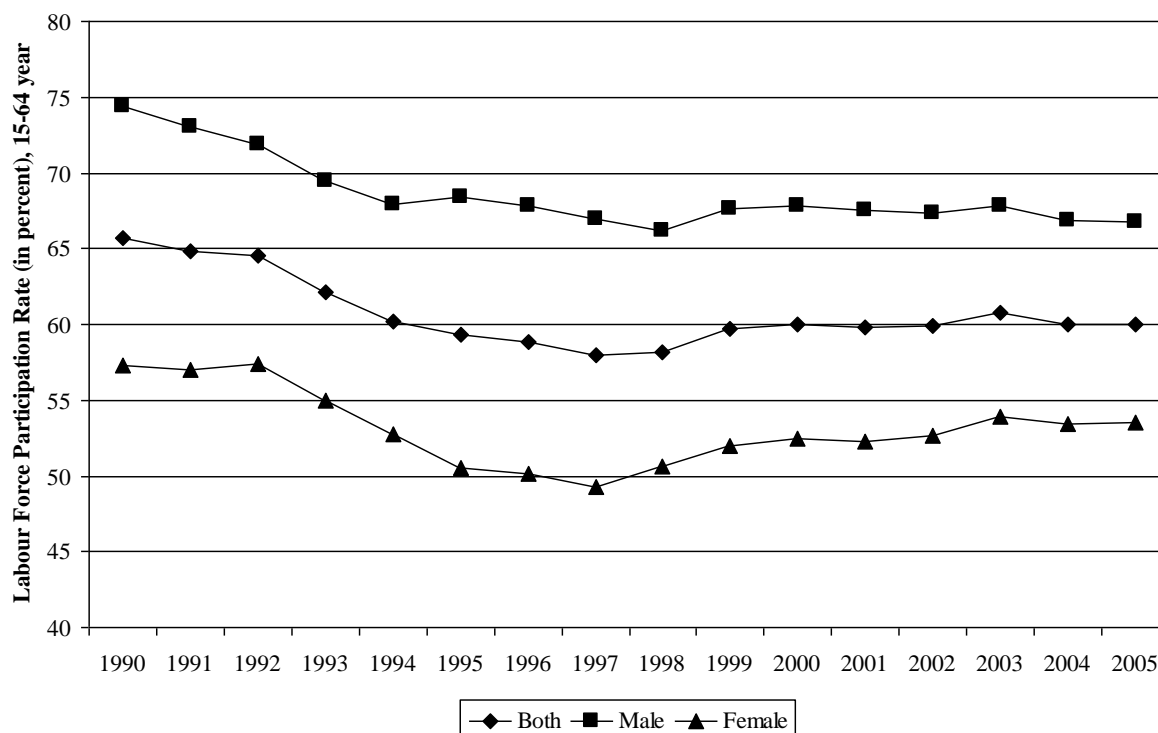
Vir: ILO (2006)

Tabela 1: Struktura aktivnega prebivalstva na Madžarskem v obdobju 1993 do 2005

	1993	1997	2001	2005
Zaposleni	85,8	85,8	85,4	86,3
Vsi samozaposleni	11,6	12,1	13,5	13,1
Pomagajoči družinski delavci	1,1	1,1	0,7	0,4

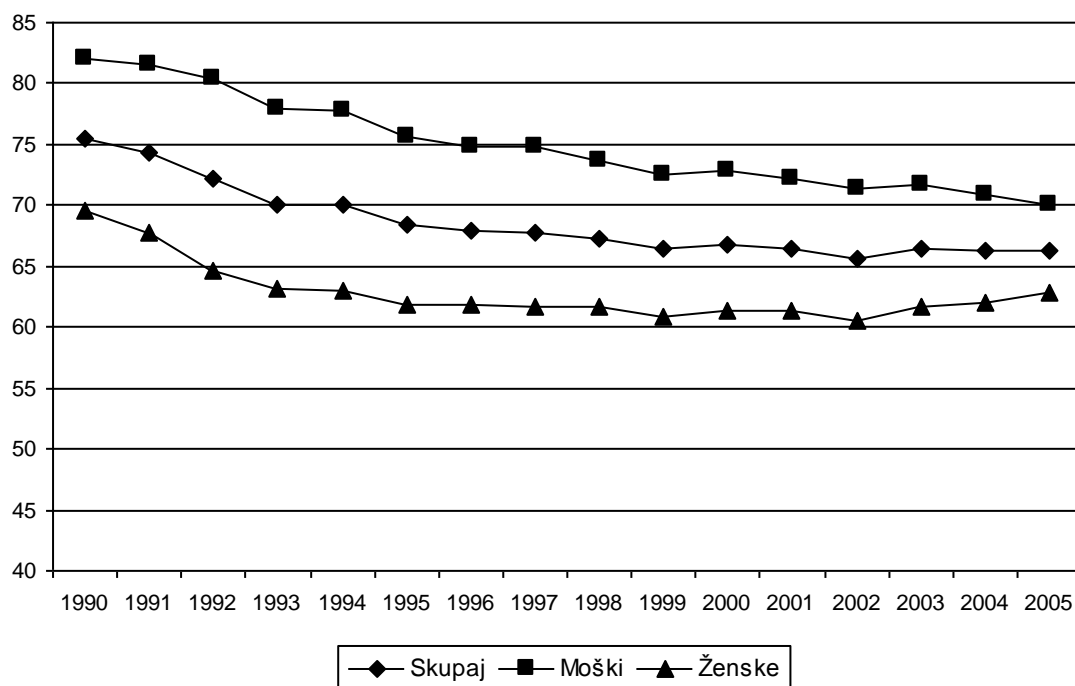
Vir: ILO (2006)

Slika 3: Stopnja participacije v delovni sili (kategorija 15-64 let) na Madžarskem v letih 1990 do 2005 po spolu (%)

Vir: ILO (2006).

Slika 4: Stopnja participacije v delovni sili (kategorija 15-69 let) v Estoniji v letih 1990 do 2005 po spolu (%)

Vir: ILO (2006).

Tabela 2: Stopnja participacije v delovni sili na Madžarskem po starostnih kategorijah, 1990-2005 (%)

Starost. Kateg.	Stopnja participacije v delovni sili (%)			
	1990	1995	2000	2005
15+	54,8	49,5	49,9	49,5
15-24	51,4	39,9	37,9	29,3
25-54	84,3	77,5	77,4	77,8
55-64	17	18,2	22,4	27,6
65+	0,7	2,5	2,6	1,6

Vir: ILO (2006)

Tabela 3: Stopnja participacije v delovni sili v Estoniji po starostnih kategorijah, 1990-2005 (%)

	1990	1995	2000	2005
15+	75,5	68,4	66,8	66,2
15-24	49,2	47,6	42,5	34,9
25-54	92,5	89,2	86,8	85,7
55-64	60,4	44,2	49,3	58,7
65+	35,3	13,3	12,8	16,0

Vir: ILO (2006).

Op.: V kategoriji 15+ je upoštevana starostna kategorija 15-69 let
 V kategoriji 65+ je v letih 1990 in 1995 zajeta samo kategorija 65-69,
 v letih 2000 in 2005 pa tudi kategorija 70-74.

Tabela 4: Izobrazbena struktura delovne sile (starost 15+) na Madžarskem v obdobju 1992 do 2003 (%)

Raven izobrazbe	1992	1997	2000	2003
Osnovna šola	30,6	23,8	18,3	16,1
Srednja šola	56	62,2	64	63,9
Terciarna izobrazba	13,4	14	17,7	20

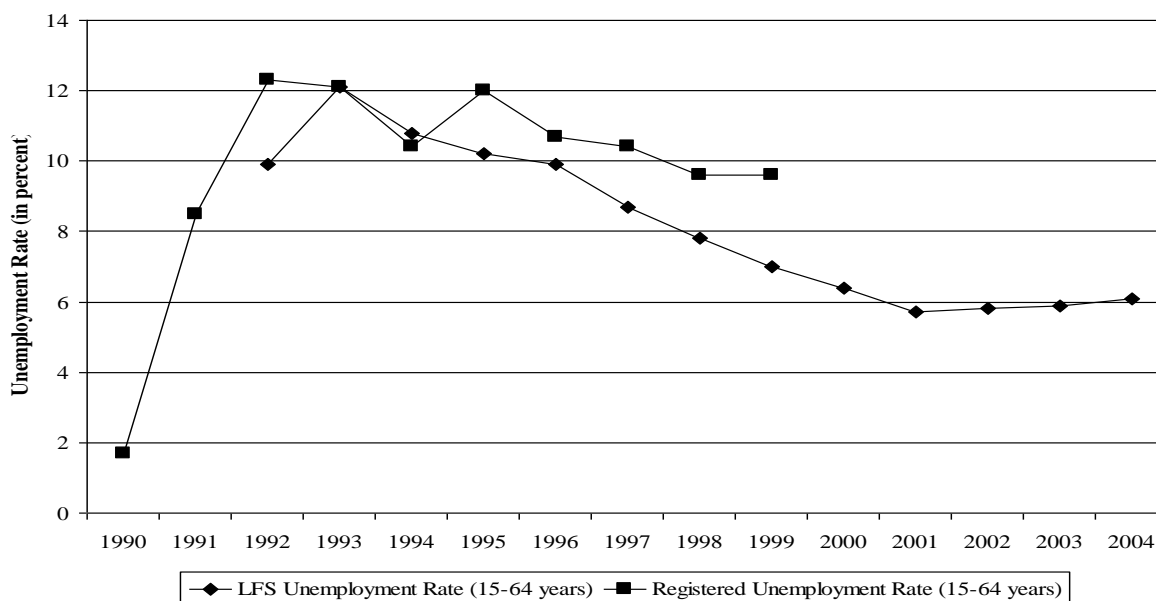
Vir: ILO (2006)

Tabela 5: Izobrazbena struktura delovne sile v Estoniji (nad 15 let starosti) v obdobju 1997 do 2005 (%)

Raven izobrazbe	1997	2000	2003	2005
Osnovna šola ali manj	12,38	10,86	10,01	9,17
Srednješolska izobrazba	55,70	57,33	57,71	54,95
Terciarna izobrazba	31,92	31,81	32,28	35,88

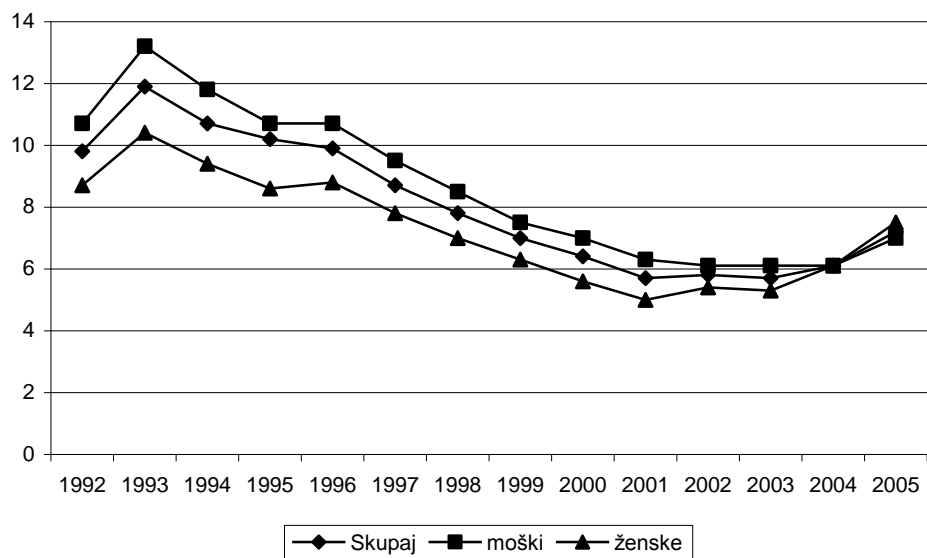
Vir ILO(2006)

Slika 5: Stopnje anketne in registrirane brezposelnosti, Madžarska 1990-2004

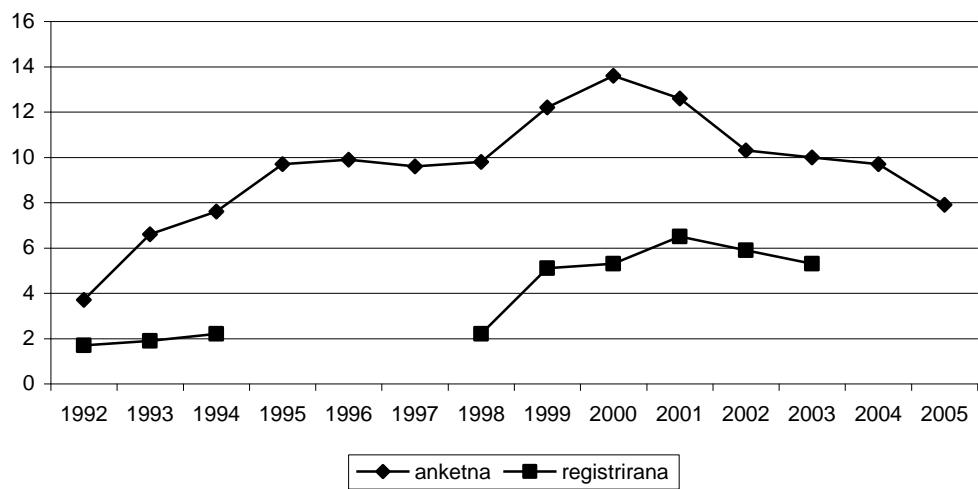
Vir: ILO (2006).

Slika 6: Stopnja (anketne) brezposelnosti po spolu 1992-2005, Madžarska (%)

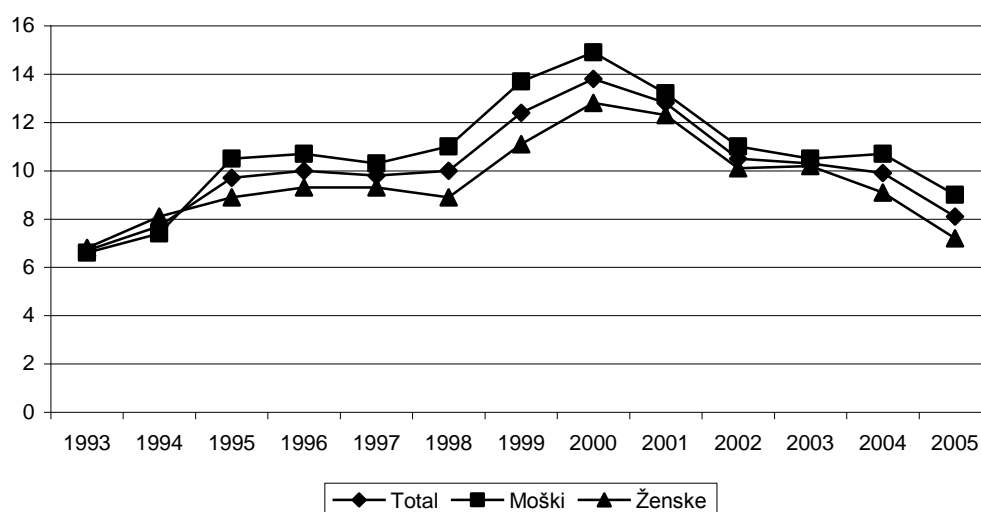
Vir: ILO (2006)

Slika 7: Stopnje anketne in registrirane brezposelnosti 1992-2005, Estonija (%)

Vir: ILO (2006)

Slika 8: Stopnje (anketne) brezposelnosti po spolu v letih 1993-2005, Estonija (%)

Vir: ILO (2006).

Tabela 6: Izobrazbena struktura brezposelnih v obdobju 1992 – 2003, Madžarska (%)

Ravni izobrazbe	1992	1995	1999	2003
Primary Education	44,2	38,9	35,2	33,5
Secondary Education	52,2	57	61,6	61,2
Tertiary Education	3,6	4,1	3,2	5,4

Vir: ILO (2006)

Tabela 7: Izobrazbena struktura brezposelnih v obdobju 1997-2005, Estonija (%)

	1997	1999	2003	2005
Osnovna šola in manj	21,8	22,1	18,3	18,1
Srednješolska izobrazba	62,1	63,1	61,6	64,5
Terciarna izobrazba	16,1	14,9	20,1	17,4

Vir: ILO (2006)

Tabela 8: Stopnje brezposelnosti po starostnih kategorijah v obdobju 1993-2005, Madžarska (%)

	15-74	15-24	25-29	25-34	15-64	15-69
1995	10,2	18,6	10,6	10,9	10,1	11,6
1999	7,0	13,7	7,6	7,5	7,2	7,2
2001	5,7	10,8	7,0	6,4	5,7	5,7
2003	5,9	13,4	6,9	6,5	5,9	5,9
2004	6,1	15,5	6,5	6,4	6,1	6,1
2005	7,2	19,4	8,2	7,5	7,2	7,2

Vir: ILO baza; lastni izračuni (<http://laboursta.ilo.org/cgi-bin/brokerv8.exe>), 10.3.2007

Tabela 9: Stopnje brezposelnosti po starostnih kategorijah v obdobju 1993-2005, Estonija (%)

	1993	1996	2000	2004	2005
15-24	11,2	16,1	23,8	21,7	15,9
25-49	6,5	9,6	12,9	8,7	7,5
50-69	4,2	7,3	10,6	7,4	5,9
50-74	4,2	7,3	10,3	7,2	5,8
15-74	6,6	9,9	13,6	9,7	7,9
15-64	6,7	10	13,8	9,9	8,1
15-69	6,6	9,9	13,7	9,7	8

Vir: ILO (2006)

Tabela 10: Vlaganja v APZ

	APZ (% BDP), zgodnja 2000
Estonija	0,07
Madžarska	0,47
Slovenija	0,67

Vir: OECD (1999, 2003), Riboud et al. (2002), European Commission (2002a, b), ILO (2006), Paas et al. (2003)

Tabela 11: Trg dela in delovna razmerja

	Sindikalizacija zap. 1999-2001	Kolektivna pogajanja; pokritje, 2000	Koordinacija, sredina 1990ih
Estonija	13	29	1,5
Madžarska	20	30+	1,5
Slovenija	41	90+	3

Viri: OECD (1997, 2004), Carley (2002), Antila and Ylöstalo (2003), Cazes and Nesporova (2004)

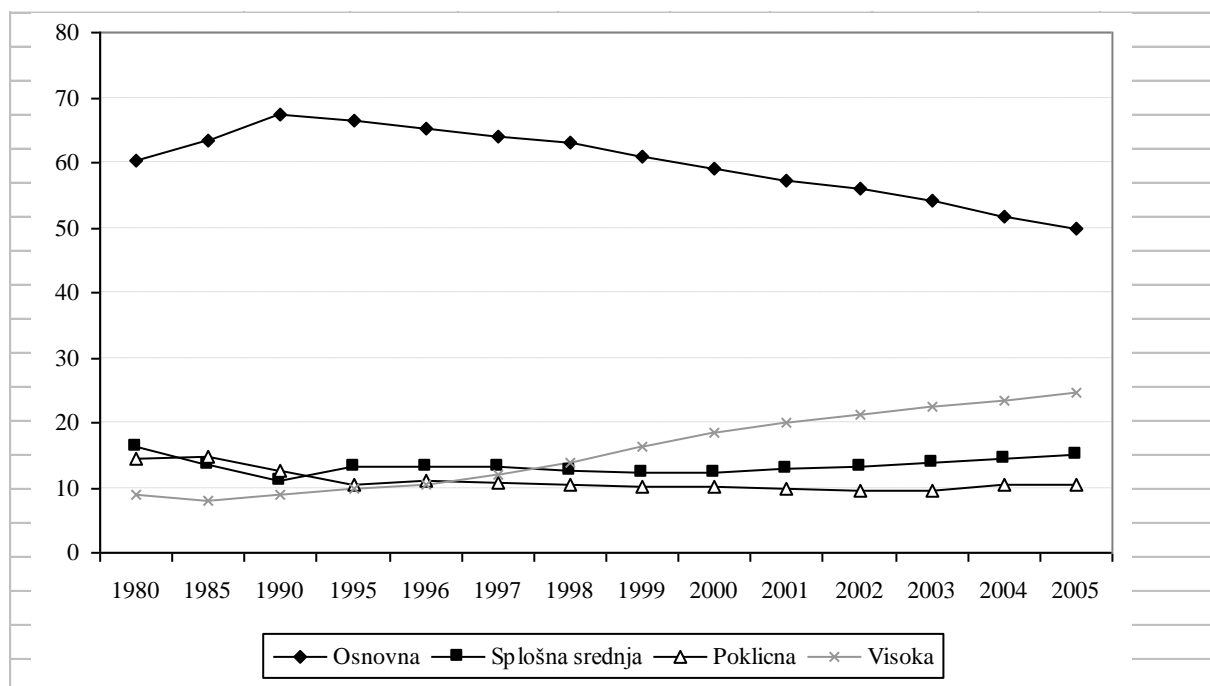
Tabela 12: Zakonska zaščita zaposlitve

	Stalna zaposlitev	Začasna zaposlitev	Kolektivni odpusti	EPL indeks
Slovenija, pozna 1990ta leta	3,4	2,4	4,8	3,5
Madžarska, 2003	1,9	1,1	1,5	1,7
Estonija, 2002	3,1	1,4	4,5	2,6

Vir: Eamets in Masso (2004); OECD (2004b); Micevska (2004); Riboud et al (2002)

PRILOGA 2: GLAVNE ZNAČILNOSTI IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA NA MADŽARSKEM IN V ESTONIJI – PRIKAZ STATISTIČNIH PODATKOV

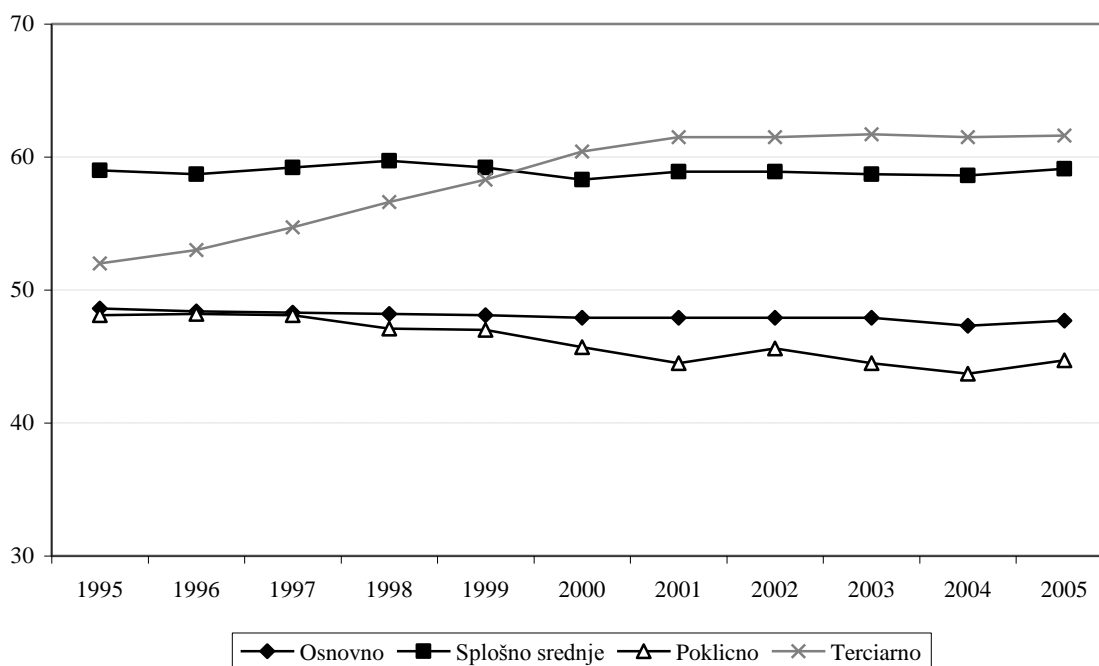
Slika 1: Vključenost v izobraževanje po vrstah šol, Estonija

Vir: Statistični letopis, Estonija 2006

Opomba: V letih 1980-1988 je bila delitev stopenj: osnovno izobraževanje – razr. 1-8 in srednje izobraževanje - razredi 9-11; od leta 1989 osnovno izobraževanje - razredi 1- 9, srednje izobraževanje- razredi 10-12

Slika 2. Delež žensk v različnih vrstah izobraževanja, Estonija 1995-2005 (%).

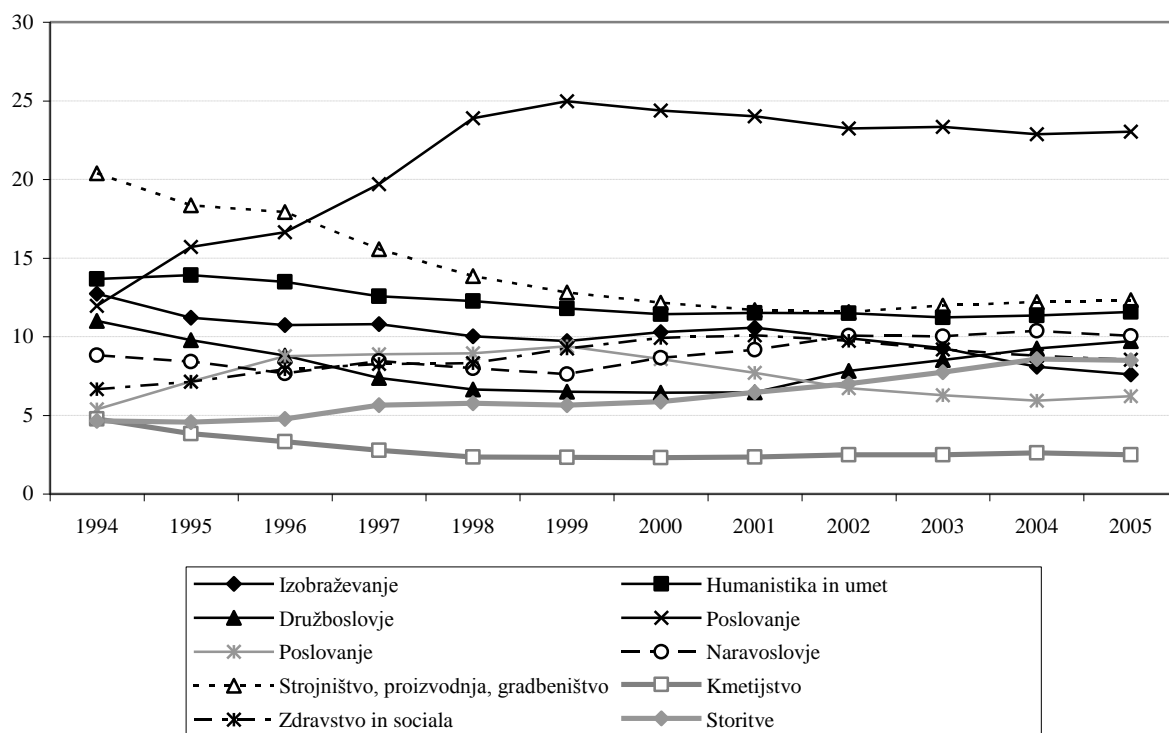
Vir: Statistični letopis, Estonija 2006.

Tabela 1: Izobrazbeni dosežki prebivalstva v letih 1997, 2001 in 2005 po starostnih skupinah, Estonija (v %)

	ISCED 0-2	ISCED 3	ISCED 4	ISCED 5-6	Total
1997					
25-34	8	62	12	18	100
35-44	10	55	13	22	100
45-54	18	52	12	18	100
55-64	38	39	9	14	100
2001					
25-34	10	62	13	15	100
35-44	6	62	12	20	100
45-54	12	55	12	21	100
55-64	27	46	10	18	100
2005					
25-34	13	56	8	24	100
35-44	5	59	12	23	100
45-54	8	57	13	22	100
55-64	20	51	10	19	100

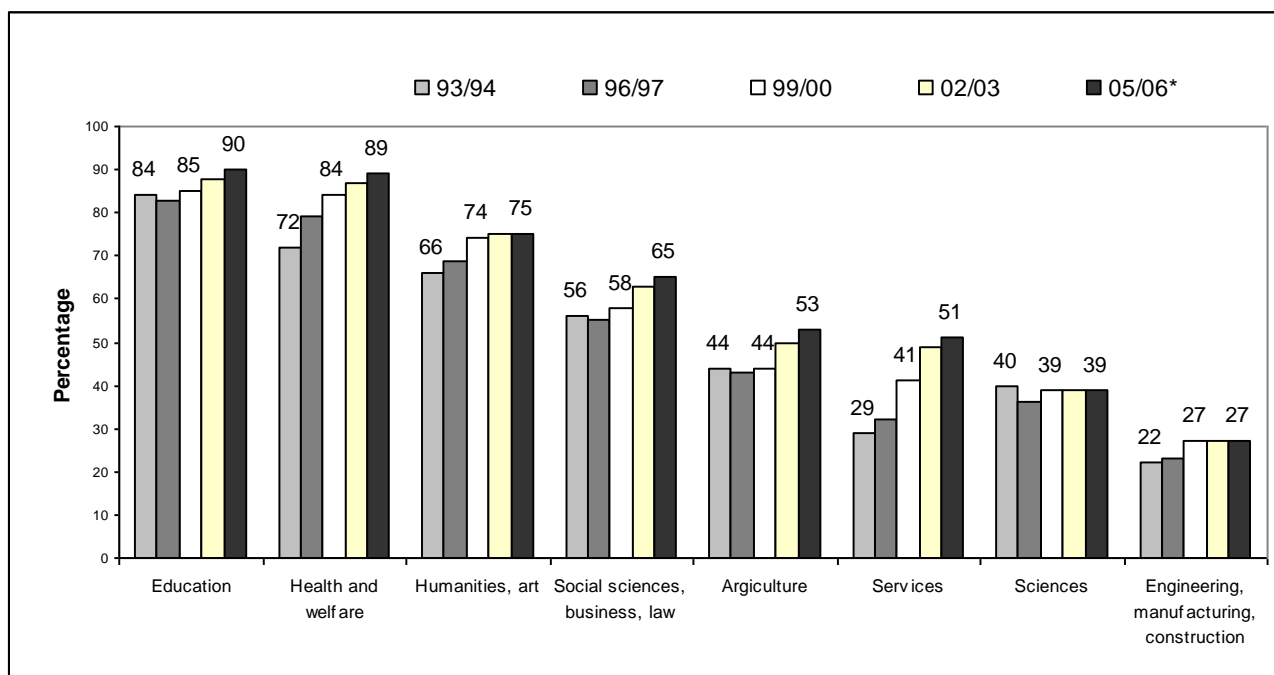
Vir.: Statistični urad Estonije.

Slika 3. Vključenost v terciarno izobraževanje po področjih študija, Estonija 1994-2005 (%)

Vir: Statistični letopis, Estonija 2006.

Slika 4: Delež žensk med študenti po področjih terciarnega izobraževanja, Estonija (%)

Vir: Statistični urad Estonije.

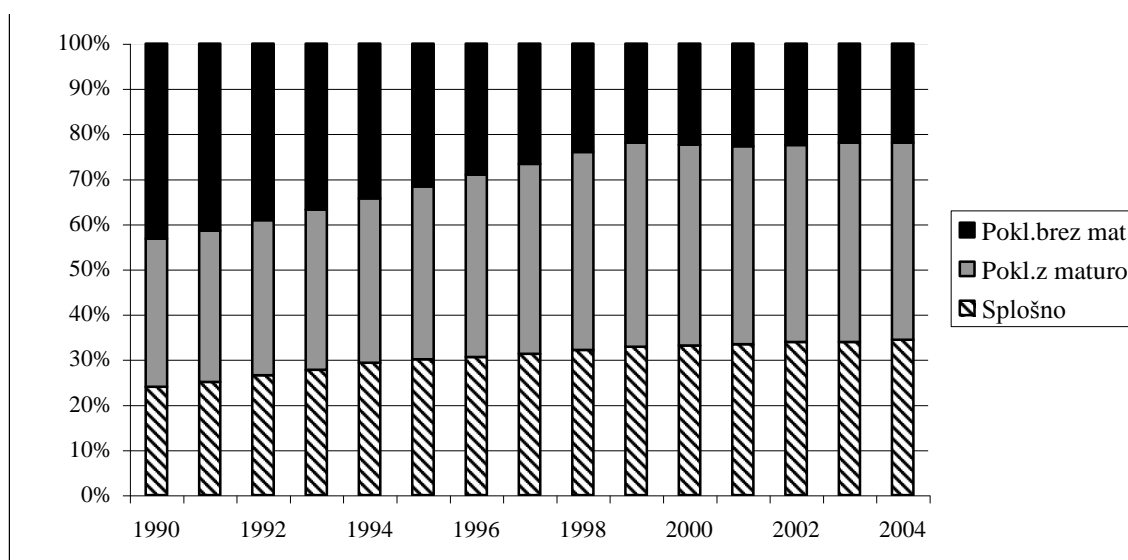
Tabela 2. Vključenost v sekundarno izobraževanje, Madžarska (bruto stopnje, % od ustrezne populacije)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Splošno srednje izobraževanje	17.3	17.6	18.2	19.6	20.8	22.1	23.2	24.4	25.7	26.8	27.8	34.3	35.4	36.5	38.1
Poklicno/tehnično srednje izobraž.	55.3	55.8	55.1	57.0	58.8	60.3	62.8	65.5	67.4	68.3	68.5	69.2	70.4	71.1	61.2

Opombe: a)bruto stopnje, % 6-13 let stare popul.; b) bruto stopnje, % 14-17 let stare popul.

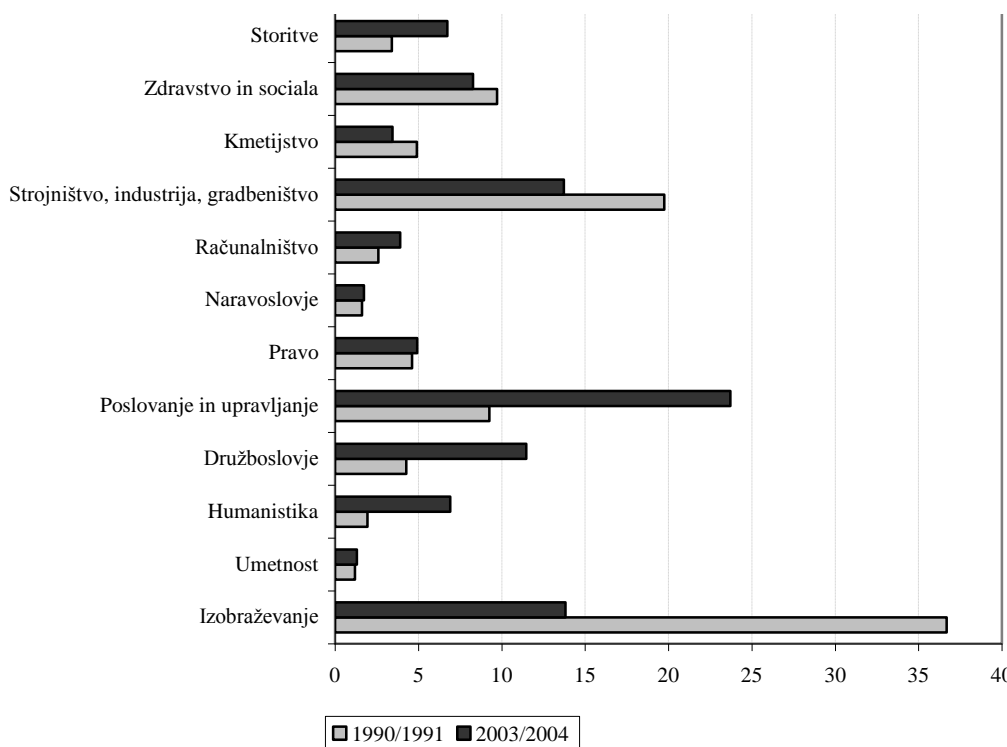
Vir: Social Monitor 2004, UNICEF Innocenti Research Center.

Slika 5: Vključenost v srednješolsko izobraževanje, Madžarska (%)

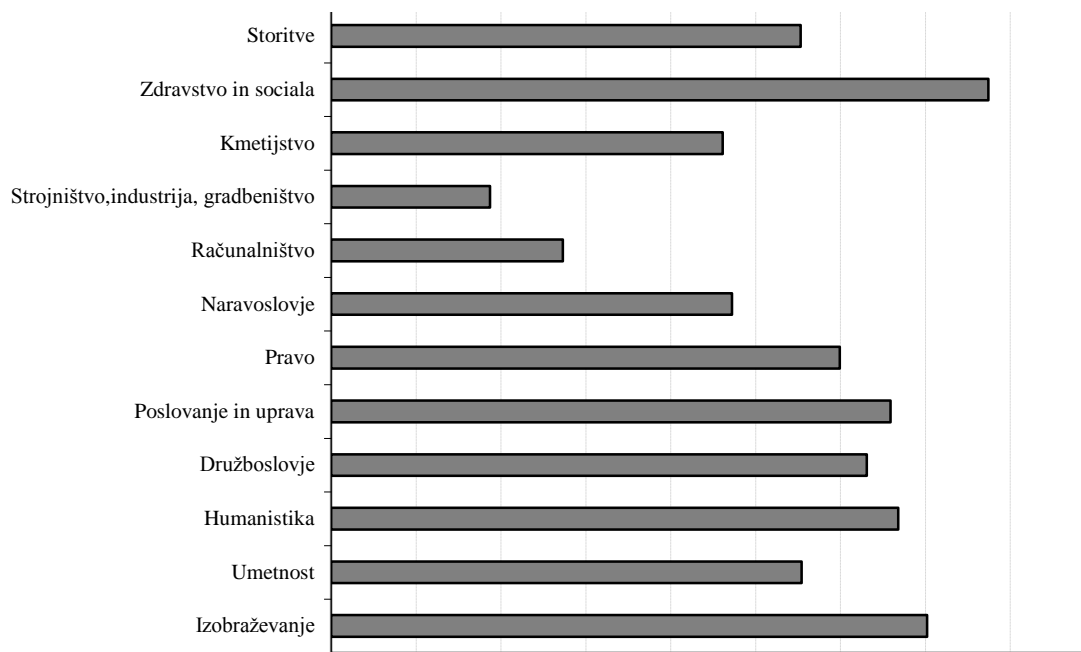
Vir: Statistični letopis o izobraževanju, 2005

Slika 6: Vključenost v terciarno izobraževanje po področjih študija, Madžarska (%)

Vir: Statistični letopis, Madžarska 2003

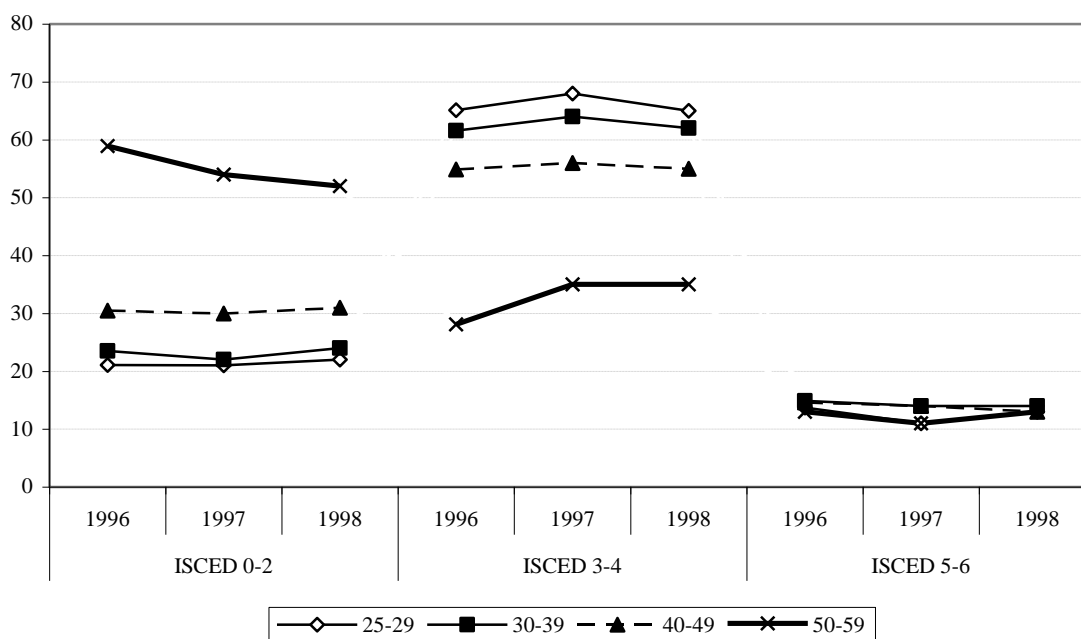
Slika 7: Delež žensk v terciarnem izobraževanju po področjih študija, 2003/04 (%)

Vir: Statistični letopis, Madžarska 2003

Opomba: Celoten delež žensk v terciarnem izobraževanju v letu 2003/04 je bil 57%.

Slika 8: Izobrazbeni dosežki prebivalstva po starostnih kategorijah, Madžarska (%)

Vir: ETF poročila 1998-2000

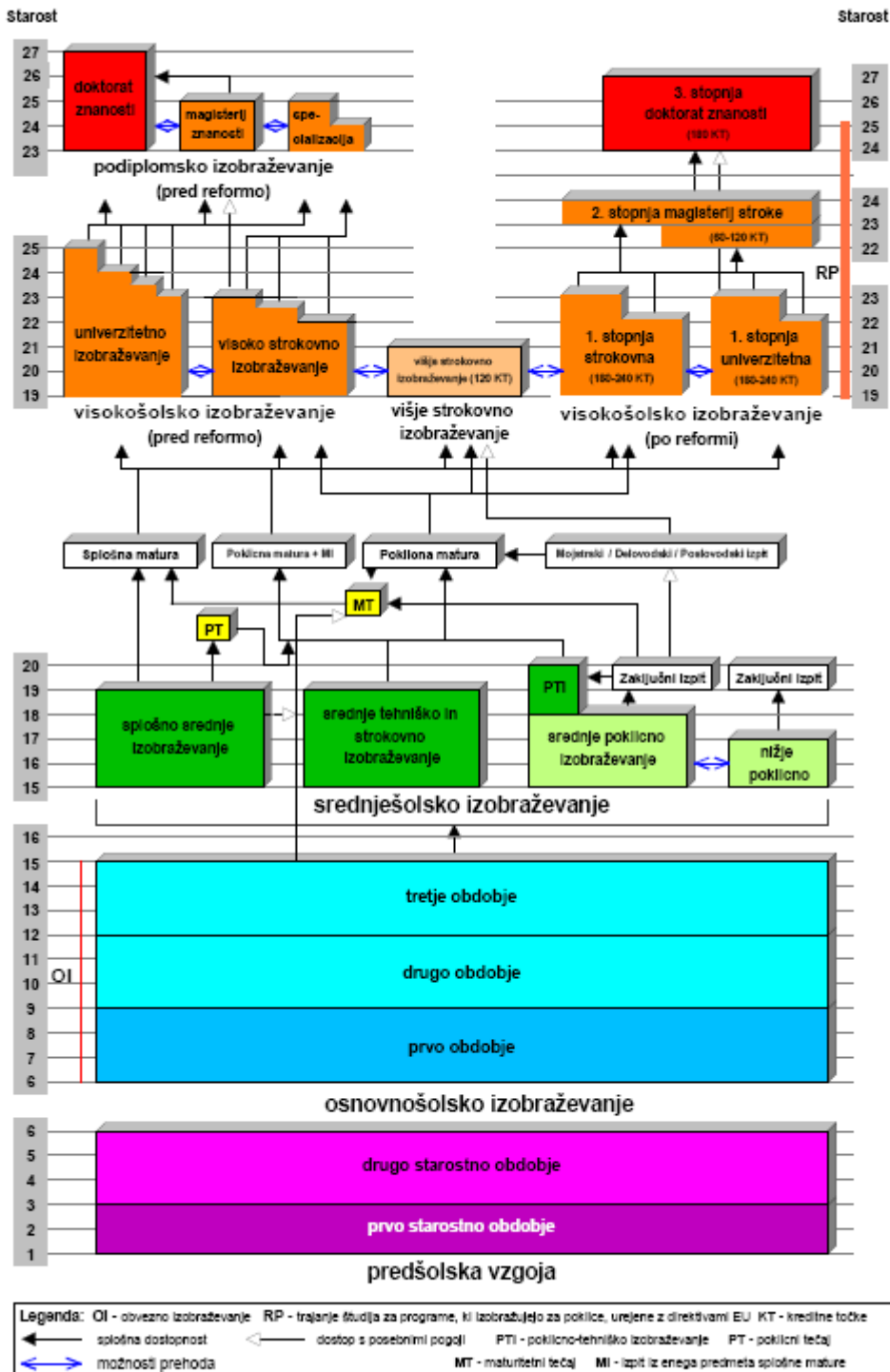
Tabela 3: Javna poraba za izobraževalne ustanove v % BDP po ravneh izobraževanja, Madžarska

Leta	Otroško varstvo	Javno izobraževanje		Total	Terciarno	Drugi izobraževalni stroški	Total % BDPja
		Osnovno in nižje srednje	Srednje				
1980							3.41
1990	0.74	2.38	1.47	4.59	0.81	0.12	5.68
1995	0.77	2.13	1.31	4.21	0.96	0.10	5.46
1996	0.72	1.91	1.20	3.83	0.85	0.09	4.95
1997	0.76		3.00	3.76	0.94	0.11	4.98
1998	0.75		2.93	3.68	0.91	0.11	4.89
1999	0.77		2.91	3.68	0.97	0.33	5.18
2000	0.70		2.71	3.41	1.09	0.40	5.11
2001	0.72		2.76	3.48	1.05	0.47	5.19
2002	0.78		3.01	3.79	1.05	0.52	5.57
2003	0.85		3.32	4.17	1.12	0.25	5.77
2004	0.80		3.13	3.93	1.01	0.22	5.39

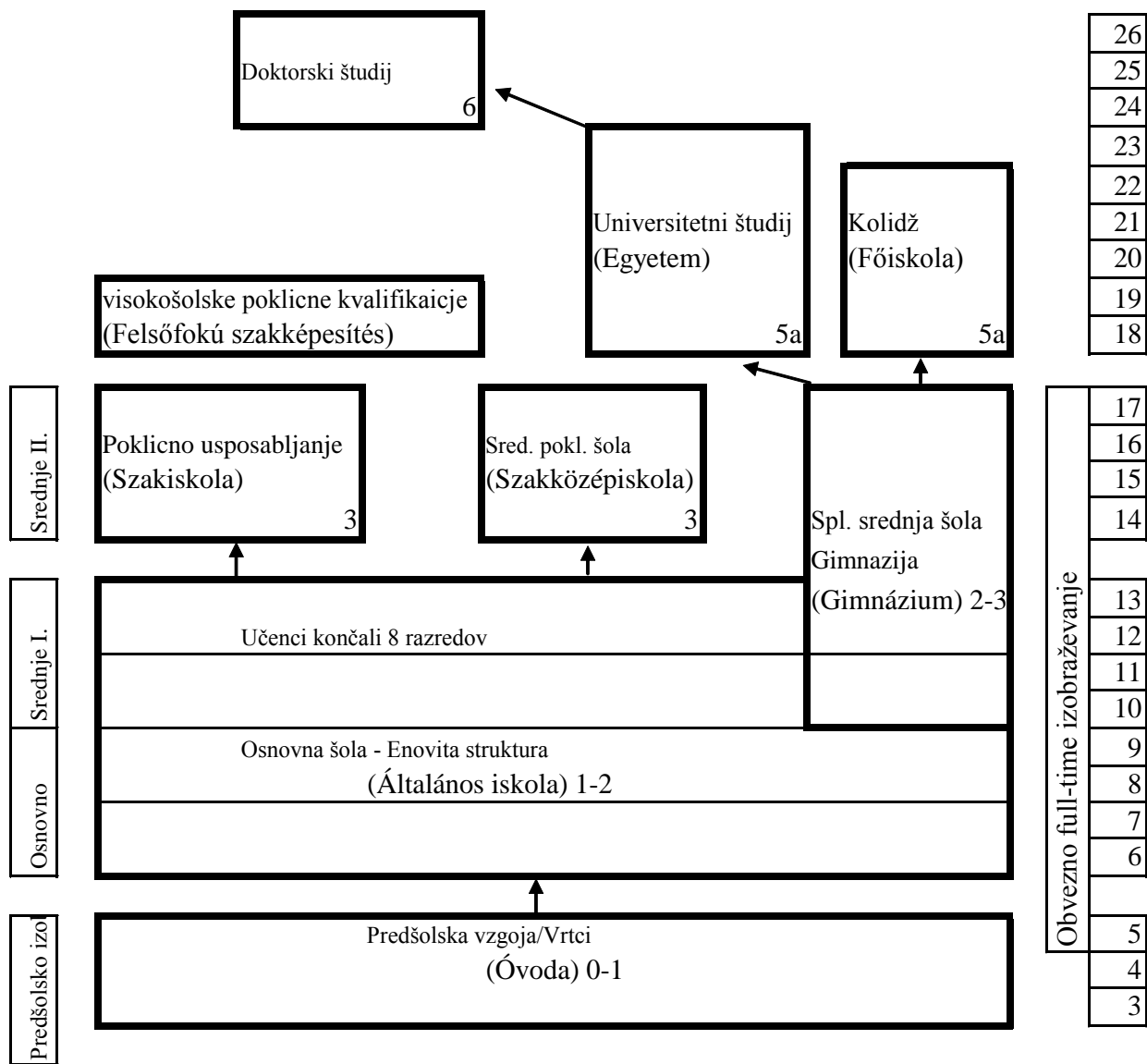
Vir: Statistični Letopis o izobraževanju 2004/2005. Ministrstvo za šolstvo.
www.om.hu/doc/upload/200506/oe050531.pdf

PRILOGA 3 : SHEMA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA V SLOVENIJI

Zgradba vzgoje in izobraževanja v Sloveniji 2005/06

PRILOGA 4: SHEMA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA NA MADŽARSKEM V POSTTRANZICIJSKEM OBDOBJU

PRILOGA 5 : SHEMA ESTONSKEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA

Priloga 4: Shema izobraževalnega sistema v Estoniji v 1990ih letih

